

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 182

LISTOPAD – STUDENI – PROSINAC 2023.

TIŠRI / HEŠVAN / KISLEV / TEVET 5784.

SADRŽAJ

- 4 UVODNIK
- 5 SASTANAK IZVRŠNOG ODBORA SVJETSKOG ŽIDOVSKOG KONGRESA U ZAGREBU
- 7 IHRA: KOMEMORATIVNA ŠETNJA ZAGREBOM POVODOM 85. OBLJETNICE KRISTALNE NOĆI
- 8 DOR 2023
- 12 ODRŽAN TREĆI MJESEC ŽIDOVSKO KULTURE U OSIJEKU
- 17 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKO KULTURE I BAŠTINE U ZAGREBU
- 19 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKO KULTURE I BAŠTINE U ČAKOVCU
- 21 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKO KULTURE I BAŠTINE U ŽIDOVSKOJ OPĆINI SPLIT
- 21 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKO KULTURE I BAŠTINE PRVI PUTA U PULI
- 22 TUŽNA OBLJETNICA U LUDBREGU
- 25 SEMINAR ŠOA AKADEMIJE — ZLOČIN I KAZNA, IZLOŽBA O OBITELJI REINER
- 26 IHRA: IZLOŽBA POSVEĆENA LEI DEUTSCH U ZAGREBU
- 27 OSNAŽIVANJE EDUKACIJE O HOLOKAUSTU U HRVATSKOJ
- 29 HENRY KISSINGER: “VODSTVO — ŠEST STUDIJA SVJETSKO STRATEGIJE”
- 31 “DJEVOJKA U PLAVOJ HALJINI, NA PROZORU, U SUMRAK” — OBITELJSKA SAGA O ISPREPLETENIM SUDBINAMA ČETIRIJU GENERACIJA ŽENA
- 32 PATRICK MODIANO: “U KAVANI IZGUBLJENE MLADOSTI”
- 34 “BEOGRADSKI JEVREJI” — STRUGOTINE IZ POVIJESTI (I) ŽIVOTA BEOGRADSKIH ŽIDOVA
- 36 ŽALOVANJA U ŽIDOVSTVU
- 40 RONALD LAUDER — PREDSEDNIK SVJETSKO ŽIDOVSKO KONGRESA
- 42 TRG SINAGOGE — SYNAGOGUE MEMORY SQUARE
- 45 SAT ŽRTVE HOLOKAUSTA ISPUNIO JE PRAZNINU
- 46 ELSA MAYER: PIONIRKA ŽENSKO IZUMITELJSTVA U HRVATSKOJ I NJEZIN SIN RIKARD
- 49 NIJANSE BRAUNSCHWEIGA
- 53 ZVIŽDAČ KOJI JE P(R)OTRESAO AMERIKU — SLUČAJ DANIELA ELLSBERGA
- 58 85. GODIŠNJICA KRISTALNE NOĆI U NJEMAČKOJ: “NIKADA VIŠE’ JE SADA”
- 60 WJC POKRENUO POVIJESNU INICIJATIVU “KISHREINU”
- 61 KONFERENCIJU O HOLOKAUSTU U VATIKANU ZASJENILI DOGAĐAJI U IZRAELU
- 62 ZA USPOMENU NA LJERKU AUFERBER

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILOZIMA SUDJELOVALI:

DEAN FRIEDRICH, PAULA REM, NIVES BEISSMANN, MAŠA TAUŠAN, MILIVOJ DRETAR, MILJENKO HAJDAROVIĆ, JAROSLAV PECNIK, LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, IVO MIŠUR, BRANKA CIMERMANOVIĆ

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

kao što znate, obično svaki broj Ha-Kola ima neku određenu temu kroz koju predstavljamo neke aspekte židovstva, manje ili više poznate. Oni pažljiviji čitatelji sigurno su primijetili da pri tome izbjegavamo temu politike, jer politike ima i previše svuda oko nas, a osim toga ovaj časopis nije (po mom osobnom mišljenju) ni vrijeme ni mjesto za to. Politiku nije uvijek lako izbjeći, jer ona vrlo često ulazi u naše živote htjeli mi to ili ne. U ovom trenutku, koji je nakon Holokausta, sigurno najteži za Izrael i židovske zajednice, kako izbjeći politiku u bilo čemu što radimo? Kako ju izbjeći u ovom Ha-Kolu? I treba li ju i ovoga puta izbjeći?

Dok sam razmišljala o tome kako odabrati temu za ovaj po mnogo čemu poseban broj kroz glavu su mi prolazila tolika pitanja. Na mnoga od njih nemam odgovore, ali željela bih ih podijeliti s vama, da uvidite kako odluka nije bila laka a nisam siguran ni je li bila dobra. Pisati o bilo kojoj "običnoj" temi dok svakodnevno gledamo što se događa na Bliskom istoku, jednostavno nije dolazilo u obzir. U mojoj glavi razmišljanja su išla od jedne krajnosti do druge: nećemo uopće objaviti broj, objaviti ćemo broj s praznim stranicama, objaviti

ćemo broj s fotografijama djece, s fotografijama razaranja, bez komentara, objaviti ćemo imena svih žrtava, pisati o moralnim dilemama rata, o tome što je i što nije ratni zločin, pisat ćemo o suživotu, o primjerima kada je to moguće. Možda bi sve ove varijante bile dobre, sigurno bi bilo onih koji bi bili zadovoljni i onih koji ne bi bili. Nema jednoznačnih dobrih odluka. Pred količinom užasa ostajemo nijemi.

Znam da je sve nas to što se događa iz dubine potreslo, promijenilo. Postoje trenutci koji iz temelja promijene sve, nepovratno. Trenutci za koje bi bilo bolje da se nika da nisu dogodili, zbog užasnih posljedica koje imaju na tolike živote i sudbine. Ali tektonske promjene se dogode i onda svijet krene u nekom drugom smjeru. Ovi događaji pokazali su još jednom toliko toga: koliko je židovski svijet povezan, koliko sve što se događa u Izraelu utječe i na živote svih židovskih zajednica u svijetu, koliko je prisutan antisemitizam i koliko ima onih koji su prijatelji židovskog svijeta. Iz svakog događaja nešto naučimo, iako mi se čini da bi bilo dobro da ne dolazimo u situaciju da neke stvari moramo naučiti.

Prije točno godinu dana bila sam u Izraelu, nakon dugo vremena. Bila je Hanuka,

ljudi su slavili na ulicama, gradovi su bili puni ljudi, a ja sam osjećala kao da sve ide u nekom dobrom smjeru. Izrael i arapske zemlje počele su sklapati mirovne sporazume, činilo mi se kao da je moguće doći do nekog rješenja koji će donijeti bolja vremena za sve. Da mi je netko rekao što će se dogoditi godinu dana kasnije, ne bih mu vjerovala. I još uvijek ne želim vjerovati.

Uz smrti, gubitke i razaranja najgora posljedica rata je način na koji rat mijenja ljude. Vidim te promjene oko sebe, vidim ih kod mojih prijatelja u Hrvatskoj i kod mojih prijatelja u Izraelu. I znam, ne treba gubiti nadu. Sve jednom završi, zar ne? Ono što mora ostati zauvijek je sjećanje i spomen na sve žrtve. Jer kao što nas uči židovstvo, čovjek je živ sve dok ima onih koji ga se sjećaju.

U uvodniku obično čitateljima predstavljam sadržaj ali ovoga puta u ovom broju bez teme želim ukazati samo na jedan članak – naš rabin Luciano Moše Prelević piše o žalovanju u židovstvu. Jer dođe vrijeme kada treba žalovati zbog svega onoga što je izgubljeno.

*Do nekog sljedećeg puta
Nataša Barac*

SASTANAK IZVRŠNOG ODBORA SVJETSKOG ŽIDOVSKOG KONGRESA U ZAGREBU

PIŠE: NATAŠA BARAC

Samo nekoliko dana nakon terorističkog napada Hamasa u Izraelu, u Zagrebu je, u okviru hrvatskog predsjedanja Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust, održan sastanak Izvršnog odbora Svjetskog židovskog kongresa (WJC).

Čelnici židovskih zajednica iz više od 40 zemalja u Zagrebu su jednoglasno usvojili rezoluciju kojom se potvrđuje jedinstveno stajalište židovskih zajednica u ovom izazovnom vremenu. Dužnosnici WJC-a, na čelu s predsjednikom Ronaldom Lauderom, predstavili su okupljenim čelnicima židovskih zajednica akcijski plan za jačanje podrške Izraelu te sprječavanje Hamasa da počinji daljnja zlodjela. Usvojena rezolucija bit će temelj za koordinirano stajalište koje će zauzeti židovske zajednice. U usvojenoj rezoluciji se, između ostaloga, traži i brz i siguran povratak svih taoca koje drži Hamas, kao i zaštita židovskih zajednica diljem svijeta. Vlade svih zemalja na svijetu moraju osigurati sigurnost židovskih zajednica i institucija, ističe se.

Visoki predstavnici Svjetskog židovskog kongresa na čelu s Ronaldom Lauderom sastali su se tijekom boravka u

OGNJEN KRAUS, RONALD LAUDER I ANDREJ PLENKOVIĆ U ZAGREBU

Zagrebu i s hrvatskim premijerom Andrejem Plenkovićem te ministrima u hrvatskoj Vladi.

Na radnom ručku, na kojem su domaćini bili Ronald Lauder i predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus, Svjetski židovski kongres zahvalio je hrvatskoj Vladi na podršci Izraelu.

“Židovska dijaspora nepokolebljivo podržava Izraelce i IDF tijekom ovih izazovnih vremena. U jedinstvu leži naša neukrotiva snaga”, kazao je na radnom ručku Lauder, koji je Hrvatsku nazvao “jednim od najboljih prijatelja” Izraela.

“Za vrijeme ove krize bez presedana, od ključne je važnosti bilo da predstavnici globalne židovske zajednice razmijene svoja iskustva i da uče jedni od drugih. Kao rezultat toga, napravili smo konkretan, jedinstven plan djelovanja koji će nas usmjeriti u našem budućem djelovanju. Zajedno su naši glasovi moćniji, a time su moćnija i naša djela”, rekao je Lauder.

“Kao što nam povijest uvijek iznova pokazuje, Židovi su možda prve žrtve totalitarnog genocida, ali sigurno nikada nisu posljednje. Hvala Hrvatskoj, koja je imala hrabrosti stati uz židovski narod”,

istaknuo je predsjednik Svjetskog židovskog kongresa.

“Osudili smo teroristički napad Hamasa, ali i ponovili važnost pridržavanja normi humanitarnog i međunarodnog prava”, rekao je hrvatski premijer Andrej Plenković nakon radnog ručka Zagrebu.

“Ovaj posjet WJC-a bio je prije svega zamišljen kao snažna podrška Hrvatskoj kao zemlji koja trenutno predsjedava IHRA-om”, nastavio je Plenković dodajući da kada je sastanak dogovaran “nismo ni slutili da će biti održan samo

deset dana nakon terorističkog napada Hamasa na Izrael”.

Stoga su i teme bile nešto drugačije. “Osudili smo teroristički napad Hamasa, ponovili pravo Izraela na sigurnost i samoobranu, ali i na pridržavanje normi humanitarnog i međunarodnog prava”, kazao je hrvatski premijer.

Sastanak s čelništvom WJC-a bio je “iznimno koristan za odnose Hrvatske s Izraelom, ali i s brojnim židovskim organizacijama diljem svijeta”, naglasio je Plenković.

Govore su održali i predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus i izraelski veleposlanik u RH Gary Koren. Uz predstavnike židovske zajednice Hrvatske, na radnom ručku bili su i pripadnici hrvatskog političkog i javnog života, kao i veleposlanici i predstavnici diplomatskog zbora u Hrvatskoj.

Hrvatski premijer se i nasamo sastao s čelnicima WJC-a i tom prigodom minutom šutnje odana je počast žrtvama u Izraelu.

Predstavnici Svjetskog židovskog kongresa trebali su tijekom svog boravka u Zagrebu i Hrvatskoj održati razne sastanke i između ostaloga posjetiti i Jasenovac. Zbog novonastale situacije, taj je raspored bio bitno promijenjen a sudionicima se nisu mogli pridružiti ni članovi Izvršnog odbora WJC-a iz Izraela.

U središtu sastanka je trebalo biti sjećanje na Holokaust, ali umjesto toga većina sastanka bila je posvećena situaciji u Izraelu, a posjet Jasenovcu bio je odgođen, kao što je bio odgođen i obilazak “židovskog Zagreba”.

Predstavnici Svjetskog židovskog kongresa posjetili su tijekom boravka u Zagrebu Židovsku općinu Zagreb, obišli sinagogu i muzej te razgovarali s članovima ŽOZ-a. Posebno ih je zanimalo kako danas izgleda život židovske zajednice u Hrvatskoj, ali i povijest zajednice.

Kao zahvalu za gostoprimstvo, darovali su predsjedniku ŽOZ-a Ognjenu Krausu hanukiju: “Neka svjetlo hanukije i naša tisućljetna povijest vodi sav narod Izraela kroz ova izazovna vremena”, piše na zahvali WJC-a.

IHRA: KOMEMORATIVNA ŠETNJA ZAGREBOM POVODOM 85. OBLJETNICE KRISTALNE NOĆI

PIŠE: F. B.

Hrvatsko predsjedništvo Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust (IHRA) organiziralo je 9. studenoga 2023. godine komemorativnu šetnju središtem Zagreba te na taj način obilježilo 85. obljetnicu Kristalne noći i odalo počast žrtvama masovnog antisemitskog pogroma iz 1938. godine, koji je označio početak Holokausta.

“Obilježavanje 85. obljetnice Pogroma iz studenog i pokretanje digitalne aplikacije Iwalk Holokaust u Zagrebu predstavlja dragocjen podsjetnik na važnost budućnosti sjećanja na Holokaust i učenja iz prošlosti kako bi se spriječilo ponavljanje takvih strahota”, navodi se u priopćenju. “Budućnost sjećanja” moto je jednogodišnjeg hrvatskog predsjedanja IHRA-om.

Hrvatsko predsjedanje IHRA-om, stručnjaci hrvatskog izaslanstva u IHRA-i i Zaklada USC SHOAH, osmislili su i razvili IWalk, digitalnu aplikaciju koja povezuje svjedočanstva preživjelih Holokausta sa znamenitostima židovskog života i stradanja tijekom Holokausta u Zagrebu, koja traje sat i pol. Aplikacija IWalk korisnicima nudi i šetnju “tragovima židovskog života u Dubrovniku”.

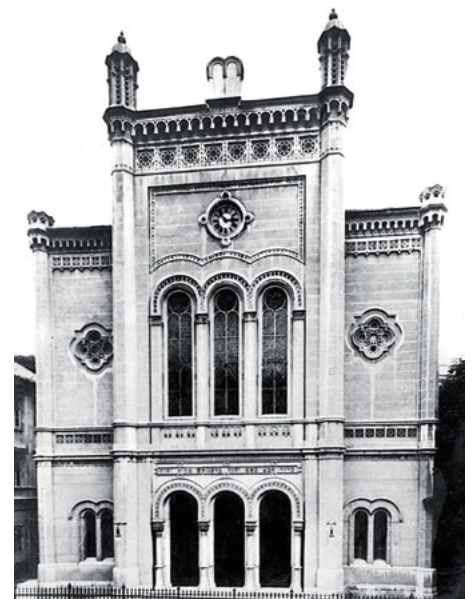
Kristalna noć dogodila se 9. i 10. studenoga 1938. diljem nacističke Njemačke, Austrije i okupirane regije Sudeta u Čehoslovačkoj. U organiziranom nasilju spaljeno je i uništeno 267 sinagoga i opljačkano i devastirano je na tisuće židovskih tvrtki, dok su židovska groblja, škole, domovi i bolnice oskrnavljeni. Nasilje nije bilo usmjereno samo na imovinu i vjerske objekte, već je rezultiralo ubojstvima više od 90 Židova, dok je više od 30.000 njemačkih Židova uhićeno i deportirano u nacističke koncentracijske logore, uglavnom u logore Dachau, Buchenwald i Sachsenhausen.

Pogrom iz studenog smatra se svojevrsnim početkom Holokausta, jer je tada nacizam snažno ojačao, a antisemitizam se raširio Europom.

IHRA je u svojem priopćenju podsjetila da se: “ove godine ova obljetnica odvila u trenutku kada je u Europi i svijetu zabilježen zabrinjavajući porast antisemitskih izgređa i napada, svega mjesec dana nakon masovnog terorističkog napada Hamasa na Izrael, 7. listopada, u kojemu je ubijeno oko 1.400 Židova, što je u jednom danu najviše od Holokausta i što je

prouzročilo eskalaciju sukoba u Izraelu”. Na komemorativnoj šetnji Zagrebom sudjelovao je i predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus.

Židovska općina Zagreb obljetnicu Kristalne noći obilježila je u tišini: u Praškoj ulici gdje se nalazila zagrebačka sinagoga, na zidu susjedne zgrade prikazan je film o rušenju sinagoge u Zagrebu.

DOR 2023

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

Nakon četiri godina stanke uzrokovane epidemiološkom situacijom vezanom uz Covid 19, Židovska općina Zagreb organizirala je konvenciju DOR. Osmišljen 2016. radi druženja i učenja, DOR je prvi put održan u Sv. Martinu na Muri, potom u Čatežu ob Savi, a zadnji put 2018. u Tuhelju. Ovaj četvrti po redu, održan je od 12. do 15. listopada 2023. u Hotelu Well (Terme Tuhelj). Uz uvijek privlačan sportski i wellness program te neformalnu zabavu, angažirani su vrhunski predavači, održane prezentacije i radionice. Zahvaljujući potpori Savjeta za nacionalne manjine doveli smo i odlične glazbene izvođače koji su izveli tri koncerta posebno pripremljena za ovu prigodu. Za najmlađe su organizirani Nedjeljna škola i Mini omladinski klub.

Interes za ovaj skup je bio velik već nakon prve objave te se prvobitni smještajni kapacitet povećao za dodatnih 35 posto. DOR-u je prisustvovalo ukupno oko 330 sudionika iz Hrvatske, Slovenije, Srbije, BiH i Sjeverne Makedonije, starosti od 1 do 93 godine, uz 72 djece (dob do 18 godina) te ukupnu prosječnu dob sudionika od 48 godine, što DOR čini jednim od najvećih skupova članova židovskih zajednica s prostora bivše Jugoslavije.

Održana su sljedeća predavanja: Clive Lawton: *Is Israel a person, a people, a place or a country?*, Žarko Puhovski: *Humanost Holokausta?*, Clive Lawton: *Whatever are they doing in shul?*, Stjepan Heimer: *Popularne židovske pjesme s hrvatskim prijevodom*, Clive Lawton: *The Tishri rollercoaster*, Renato Matić:

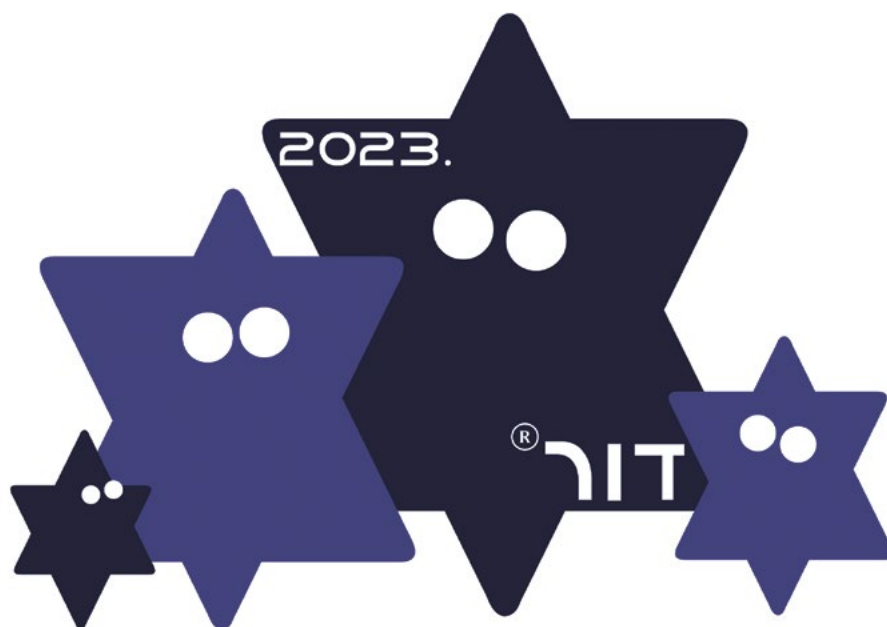
Pretvaranje društva u tvornicu zločina, Clive Lawton: *A strong Jewish identity*, rav Luciano Prelević: *Giur — postati Židovom ili ipak ne?*, Žarko Puhovski: *Političko predstavljanje nacionalnih manjina*, Laila Šprajc: *Tirgum vetargum — prijevodi i prevođenje s hebrejskog jezika*, Dragan Damjanović: *Zagrebački arhitektonski biro Hönigsberg&Deutsch i rađanje moderne u hrvatskoj arhitekturi*, te Clive Lawton: *A calendar tells you who people are*.

Nažalost, zbog terorističkog napada na Izrael, izostala je najavljena prezentacija veleposlanika Države Izrael Garya Korena, koji se sudionicima obratio video porukom.

Predavači, prezenter, zabavljači, voditelji radionica:

Clive Lawton (UK)

Kraljica ga je 2016. odlikovala OBE-om (Order of the British Empire) za zasluge židovskoj zajednici i obrazovanju. Trenutačno je izvršni direktor Židovskog vijeća Commonwealtha, predavač na Londonskoj školi za židovske studije, predavač na JW3, vodećem londonskom židovskom centru. U obrazovanje o Holokaustu uključio se ranih 80-tih kad ta vrsta obrazovanja nije ni postojala, uvjerivši nadležne da uključe Holokaust u nastavne planove škola. Suosnivač je Limuda, bivši ravnatelj srednje škole

i direktor obrazovanja u Liverpoolu, predavač u području religijskih studija i razvoja zajednice na Školi orijentalnih i afričkih studija (London University School). Clive je televizijski voditelj i redovit gost na BBC-u. Bio je i vodeći kolumnist londonskog Jewish News. Autor je petnaestak knjiga.

Rav Luciano Moše Prelević

Rođen je 1953. u Zagrebu, kao potomak splitske židovske obitelji Levi. Školovao se na ješivi Aišha Tora u Jeruzalemu od 1999. do 2007. i diplomirao kao jedan od dvojice najboljih u svojoj klasi. Nakon završetka studija i primitka smiha (rabinske ordinacije) zapošljava se u Židovskoj općini Zagreb. Godine 2012. postaje Glavni rabin u RH, a početkom 2013. i Vrhovni rabin Crne Gore. Član je Konferencije europskih rabina (CER).

Žarko Puhovski

Rođen 1946. u Zagrebu, gdje je završio i školovanje. Nakon studija fizike u Zagrebu i filozofije u Frankfurtu, završio Fakultet političkih nauka u Zagrebu. Od 1973. asistent u Institutu za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, od 1975. do 2012. predavao Filozofiju politike i srodne kolegije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao profesor gostovao na univerzitetima u Berlinu, Beču, Frankfurtu, Londonu, Brightonu, Klagenfurtu, Beogradu, Skopju, Ljubljani, Sarajevu i Valenciji; bio je i znanstveni direktor European Peace University u Stadtschlainingu (Austrija). Objavio sedam knjiga i dvjestotinjak radova na hrvatskome jeziku iz područja filozofije politike, etike, filozofije kulture, filozofije prava, mirovne teorije, te teorije socijalnih znanosti, kao i više desetaka radova na stranim jezicima, pretežno na engleskome i njemačkome. Koautor prvoga hrvatskog pluralističkog izbornog zakona 1989. Nositelj Posebne nagrade Europskoga rektorskog kluba za djelovanje za mir i protiv ksenofobije za 1993.

Suosnivač, programski utemeljitelj i višegodišnji predsjednik prve jugoslavenske alternativne političke organizacije UJDI, od 1988., te Hrvatskoga helsinškog odbora za ljudska prava od 1993. godine.

Renato Matić

Rođen je u Vinkovcima, diplomirao je, magistrirao i doktorirao sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Područje znanstvenog rada: sociologija kriminala, društvena devijantnost, nasilje i korupcija; društveni uzroci predrasuda i diskriminacije. Područja stručnog rada: usklađivanje poslovnog uspjeha sa socijalno odgovornim djelovanjem; upravljanje autoritetom i ljudskim potencijalima, strategije pregovaranja; međunarodna sigurnost. Redoviti je profesor na Odjelu za sociologiju Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a predaje i na Poslijediplomskom specijalističkom studiju mentalno zdravlje obitelji, djece i mladih u zajednici Učiteljskog fakulteta a u Zagrebu. Jedan je od osnivača i profesora na Šoa akademiji ŽOZ-a. Bio je član vijeća GONG-a, i počasni je član udruge studenata sociologije Anomija.

Dragan Damjanović

Rođen u Osijeku 1978. godine. Redoviti je profesor i predstojnik Katedre za modernu umjetnost i vizualne komunikacije na Odjelu za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Posebno područje njegova znanstvena interesa predstavlja povijest arhitekture te slikarstva i skulpture od kraja 18. do sredine 20. stoljeća. S toga je područja do sada objavio 19 knjiga, te više od stotinu znanstvenih članaka u domaćim i međunarodnim znanstvenim časopisima kao i niz poglavlja u knjigama. Za svoje znanstveni rad dobio niz nagrada. Voditelj je projekta Hrvatske zaklade za znanost Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas (od 2018.). te projekta Sveučilišta u Zagrebu Oblikovanje (post)modernog života (od 2022.).

Laila Šprajc

Rođena je 1972. u Zagrebu, gdje je završila srednjoškolsko obrazovanje. Studij sociologije, antropologije i specijalne edukacije završila je na Sveučilištu u Haifi u Izraelu. Studij judaistike, etnologije i kulturne antropologije završila je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Trenutno

QUODLIBET KLEZMORIM, FOTO: MARIO MAJCAN

je na doktorskom studiju na Sveučilištu u Zagrebu. Autorica je priručnika za učenje hebrejskog jezika, voditeljica tečajeva za učenje hebrejskog jezika te članica Društva hrvatskih književnih prevodilaca. S hebrejskog je prevela knjige *Iznenada u dubini šume* (2011.) i *Rimovanje života i smrti* (2011.) Amosa Oza, *Vojnik* (2012.) Yossija Peleda, *Aida* (2014.) Samija Michaela, *Gospođica Škarica* (2015.) Nathalie Belhassen, *Tajne plastelina* (2016.) Roya Orena, *Sjena svijeta* (2016.) i *Dobri ljudi* (2018.) Nira Barama, *Kvar na rubu galaksije* (2020.) Etgara Kereta, *Zagrljaj* (2020.) Davida Grossmana te *Tri* (2021) i *Nestao* (2022.) Drora Mišanija.

Stjepan Heimer

U mirovinu je otišao kao redoviti profesor u trajnom zvanju Kineziološkog fakulteta u Zagrebu, na kojem je bio nastavnik Fiziologije sporta i Sportsko-rekreacijske medicine. Na posljediplomskim studijima Medicine rada i sporta Medicinskog fakulteta bio je nositelj predmeta Fiziologija rada i sporta te Sportsko-rekreacijske medicine. Objavio je više od 200 znanstvenih i stručnih radova te bio autor i koautor u više sveučilišnih udžbenika. Bio je voditelj više znanstvenih projekata, organizator i sudionik više konferencija i kongresa, te predsjednik Hrvatskog društva sportske medicine Hrvatskog liječničkog zbora. Član je amaterske dramske grupe seniora, s kojom je nastupio u više predstava. U okviru te grupe pripremio je video prezentaciju desetak u nas popularnih židovskih pjesama uz recitaciju prijevoda hebrejskih, jidiš i ladino tekstova kako bi gledateljima i slušateljima te pjesme još više približio. Prezentacija traje 50-tak minuta.

Lavoslav Špicer

Rođen u Slavonskom Brodu 1947. godine. Paralelno s osnovnom školom pohađao i osnovnu muzičku školu odsjek klavir, gdje dolazi u dodir s raznim muzičkim pravcima i po prvi put osjeća ljepotu glazbenog

putovanja koje ga ispunjava i dan-danas. Početkom 60-tih godina dopiru do nje ga neki novi muzički izričaji koji ga zaočupljaju i sve više im poklanja pažnju, a znanje stečeno u osnovnoj muzičkoj školi vodi ga u nove vode popa i rock and roll glazbe. Postaje članom vokalno-instrumentalnog sastava "Hidrogeni" a zatim "The Eggs-a" i razvija se u gitaristu punog ljubavi električnoj gitari. U vrtlogu životnih događanja, u vremenu kada ostaje bez svoje voljene supruge, spoznaje i otkriva još jedan dio sebe kojega pronalazi u umjetničkom slikanju te se, bez zadržke, predaje akvarelima, razigranim i lepršavim koloritima boja i tu pronalazi svoj unutarnji mir. Neočekivano se upušta u aviomodelarstvo, kratkometražne filmske uratke čiji sadržaj je vezan za život, kulturu i običaje židovskog naroda. Posljednjih godina sve više se posvećuje instrumentalnim izvedbama poznatih šlagera čije numere objavljuje na YouTube-u.

Nives Beissmann

Bavi se izraelskim plesom još od 1998. godine. Tada je osnovala plesnu skupinu "Haverim šel Israel" koja u Židovskoj općini Osijek bez prekida djeluje još i danas. Nives u Osijeku vodi i Nedjeljnu školu za djecu, uređuje glasilo ŽO Osijek "Menora" i koordinatorica je Europskog dana židovske kulture. Zadnje tri godine u Osijeku organizira Mjesec židovske kulture, manifestaciju koja traje cijeli rujan i u sklopu koje se, kroz predavanja, kazališne predstave, projekcije filmova, koncerte, izložbe, promocije knjiga, Žive knjižnice, vođene ture Osijekom i razne radionice za djecu i odrasle, može saznati više o židovskoj kulturi, običajima i tradiciji. U slobodno vrijeme bavi se matematikom i fizikom, a najviše voli duge šetnje u prirodi.

Andrea Cvetković

Andrea Cvetković rođena je u Beogradu. Od malena je aktivni član Jevrejske opštine Beograd, gdje se među ostalim

aktivnostima počela baviti i izraelskim plesovima koje aktivno počinje plesati od svoje 13 godine. Kada se preselila u Zagreb, nastavlja s izraelskim plesom u Židovskoj općini Zagreb u grupi Lomša. Za sve ostale informacije o njoj, nađite je i pitajte ju.

Koncertni program započeo je nakon službenog otvorenja 12. listopada 2023. nastupom Quodlibet Klezmerim Zagreb i Brune Philippa. Koncert uvodne večeri bio je posvećen klezmer glazbi, glazbenoj tradiciji prepoznatljivoj po izražajnim karakterističnim melodijama koje imitiraju širinu emocija koje može proizvesti ljudski glas. Svoje ishodište ova glazba pronalazi u tradiciji aškenaskih Židova pomiješanoj s glazbenom tradicijom sredina u kojima su živjeli. Stil imitira paraliturgijske napjeve, koristi velik broj glazbenih ukrasa, a plesne melodije i instrumentalne skladbe s brojnim improvizacijama i elementima autohtone glazbe koristile su se za društvena događanja. Klezmer obrađuje i glazbenu tradicija tanga, koristi elemente folkloru te se smatra i pretečom jazzu.

Članovi ansambla renomirani su glazbenici klasične glazbe — klarinetist Bruno Philipp i gudački kvintet u sastavu: violinisti Marin Maras i Marijan Modrušan, violist Domagoj Ugrin, violončelist Vinko Rucner i kontrabasist Saša Špoljar. Svoju premijeru ansambl je ostvario u okviru Kulturne manifestacije Tjedan Izraela nastupima u Koprivnici 2017. te iste godine u Čatežu na konvenciji DOR. Quodlibet Klezmerim Zagreb surađuje s instrumentalnim i vokalnim umjetnicima iz Hrvatske i inozemstva, također sa skladateljima i glazbenim aranžerima na polju novih notnih izdanja klezmer glazbe.

U petak, 13. listopada, publici se svojim koncertom predstavio Trio Marginal koji čine tri vrlo mlade umjetnice (Marijana Bačelić, Tonka Javorović i Elizabeta Adžaga), no unatoč tome njihove su glazbene biografije više no impresivne. Nekonven-

cionalan i žanrovski raznovrstan program ovoga koncerta posebno je kreiran za ovu prigodu, a sadržavao je i jednu praižvedbu u Hrvatskoj.

U subotu, 14. listopada 2023. godine, pred najvećim brojem gledatelja i slušatelja, publici su se svojim nastupom predstavili Vanda Winter, Ivana Kindl i Funky Town. Glazbeni program sastojao se od nekih od najvećih svjetskih hitova u novom ruhu i nekoliko uspješnica izraelske pop glazbene scene.

DOR su ostvarili:

Organizacijski odbor: Dean Friedrich, Zoran Ferber, Saša Cvetković

Team Nedjeljne škole i Mini omladinskog kluba: Lori Lovrenčić, Noa Fišer, Rina Papo Polašek, Hannah Jannol, Lujo Kreszinger

Glazbeni producenti za Quodlibet Klezmorim Zagreb & B.P: Dean Friedrich & Mario Modrušan

Glazbeni producenti za Trio Marginal: Dean Friedrich & Tonka Javorović
Glazbeni producenti za Vanda Winter & Ivana Kindl & Funky Town: Dean Friedrich & Robert Krkač

Korepetitorica za Ivanu i Vandu (izraelski pop): Laila Šprajc

Ozvučenje / Ton majstori: DidiSound / Vedran i Denis Cvetojević

Foto: Mario Kučera (Kindl), Tomislav Marić (Winter), Fran Friedrich (Trio Marginal), Mario Majcan (Quodlibet)

Grafičko oblikovanje i priprema programske knjižice: Dean Friedrich

Tisak programske knjižice: Offset NP GTO

Kulturna manifestacija DOR ostvarena je u suradnji ŽOZ-a i JDC-a, a potpomognuta je sredstvima Savjeta za nacionalne manjine RH.

TRIO MARGINAL, FOTO: FRAN FRIEDRICH

ODRŽAN TREĆI MJESEC ŽIDOVSKJE KULTURE U OSIJEKU

PIŠE: PAULA REM

Cijeli rujan 2023. godine, koji po židovskom kalendaru obuhvaća čak dva mjeseca a obilježio je i kraj 5783. i početak 5784. u Osijeku je bio posvećen židovskoj kulturi. Već treći put zaredom Židovska općina Osijek organizira Mjesec židovske kulture, festival jedinstven u Europi. Dok mnoge druge židovske zajednice organiziraju Dane židovske kulture, osječka Općina jedina uspijeva produljiti taj period na cijeli mjesec, ukazujući na veličinu židovskog doprinosa u gradu te naglašavajući važnost suradnje s osječkom javnosti.

Između 17. elula 5783. i 14. tishreia 5784., održano je čak 47 programa tijekom 28 dana. Ovogodišnje izdanje već svima poznate manifestacije privuklo je svakodnevnu medijsku pozornost: svaki pojedinačni program aktivno su popratili nacionalni i lokalni mediji. Raznolikost ponuđenih programa nadmašila je prethodne godine kao i broj posjetitelja, koji je ove godine premašio 2000. Ova godina donosi i najveći dosad broj učitelja i učenika osnovnih i srednjih škola, koje su se u program uključile s ciljem obrazovanja i razvijanja tolerancije. Pod inicijativom i koordinacijom Nives Be-

MJESEC ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U OSIJEKU

issmann uz aktivno sudjelovanje članstva Općine te organizacijski, komunikacijski i promidžbeni angažman predsjednika Damira Lajoša i tajnika Borisa Lichtenhala, održane su mnogobrojne izložbe, koncerti, predstave, projekcije filmova, predavanja, radionice, interaktivne Žive knjižnice, sportski turniri, vođene ture i književna večer. Ostvarena je dobra suradnja s Filozofskim fakultetom u Osijeku, Galerijom Kazamat i Kulturnim centrom, koji su ustupili prostore.

Premda nam je drago primati pozitivne povratne informacije posjetitelja, predstavnika Grada, Županije, institucija i medija, sudionika i gostiju, najvažniji doprinos Mjeseca židovske kulture bio je upravo povezivanje našeg članstva. Ovogodišnji MŽK tako je još jednom spojio osječke Židove u jedinstvenu, nerazdvojnu cjelinu, dokazujući da čak i u povijesno zahtjevnim situacijama židovski identitet opstaje. Osim u ulozi (inter)aktivne publike, članovi ŽOO angažirali su se u

ulogama predavača, moderatora, organizatora, plesača, sportskih natjecatelja, čak i filozofa.

Festival je otvoren 3. rujna 2023. izložbom “Diplomati: Pravednici među narodima”, ostvarenom u suradnji s Veleposlanstvom Države Izrael u RH te koncertom Tria NEO, u kojem je, uz kolege Mariju Bašić i Darija Sobola, nastupila i članica Općine Emma Štern. Otvorenju u Kulturnom centru, kojem su prisustvovala predstavnice veleposlanstva: zamjenica veleposlanika konzulica Hadas Dolev i kulturna atašeica Maja Vukoja, nazočilo je čak devedesetak osoba, a velika posećenost dala je pozitivan ton i daljnjim događajima. Bilo nam je posebno drago što se idućeg dana na otvorenju izložbe “Likovna baština iz muzejske zbirke ŽO Zagreb” u ime zagrebačke općine programu pridružio naš rabin Luciano Moše Prelević. Dugo nakon završetka formalnog otvorenja izložbe, ostali smo u Galeriji Kazamat uz zakusku, razgovarajući s rabinom o zabrani vizualne umjetnosti u židovstvu. Rabin je komentirao kako je Druga zapovijed u židovstvu vezana uz antiku, kada su slike i kipovi uzrokovali idolopoklonstvo, te kako bi u sadašnjosti vjerojatno bila prilagođena današnjim medijima i njihovom utjecaju.

Program je nastavljen književnom večeri “Sjećanje i pamćenje u židovskoj umjetnosti — nekada i sada” na Filozofskom fakultetu u Osijeku, a u glazbenom dijelu programa sudjelovala je učenica Glazbene škole Franje Kuhača Rujana Lakotić, uz pratnju učiteljice klavira Ivančice Hinek. U predavanju članice ŽO Osijek i osječke judaistice Paule Rem bilo je riječi o kulturi sjećanja u židovstvu, budući da Tora nalaže: “Upamti i ne zaboravi”; u citatima iz Tore analizirala se gramatika i riječi koje se u hebrejskom originalu koriste. Večer je završena osvrtom na današnje autore koji u tekstovima koriste židovske teme: Davor Špišić, Milorad Stojević, Mirko Čurić, Filip

David, Luka Bekavac. Predavanje je nosilo posebnu posvetu nedavno preminulom srpsko-židovskom književniku Davidu Albahariju. Kultura pamćenja važna je za kolektivni identitet židovskog naroda, ali i za svakog pojedinca. Svatko mora pamtit i izlazak iz Egipta kao da se dogodio upravo njemu, jer na neki način i jest, svatko od nas ima svoj privatni Egipat iz kojega se mora osloboditi i privatnog Amaleka, odnosno sumnju i svatko može crpiti snagu te inspiraciju tijekom osobnog putovanja u Obećanu Zemlju.

Srijeda je nastavljena u humorističnom tonu: Branu Popovića i njegovu suprugu po prvi sam put susrela uspinjući se u prostore ŽOO. Dočekao nas je s hrpom situacijskih viceva, pri čemu je svaku rečenicu preokretao u šalu, potvrđujući izuzetan komičarski talent. Našoj Općini darovao je dvije knjige njujorškog rabina Schmuleya Boteacha u vlastitom prijevodu. Premda smo se već toliko zabavili, prava poslastica tek je uslijedila: Brane Popović i Darko Fischer priredili su nam nezaboravnu večer smijeha, koristeći elemente stand-up komedije da bi brojnoj publici približili ideje iz povijesti i kulture židovstva. Tijekom ove konceptualno izvrsno osmišljene večeri, Brane Popović i Darko Fischer približili su publici tefillin, tzitzit i druge židovske predmete uz pomoć humora. Posjetitelji su naučili mnogo o židovskoj molitvi u intermezzu između viceva, a ova mini-predavanja bila su savršeni prijelazi između dvije teme.

Dolazeći idućeg dana na predavanje Darka Fischera o Albertu Einsteinu, dočekala me neplanirana situacija: “They speak English!” — u Općini je bilo nekoliko američkih Židova i finskih protestanata. Amerikanci su došli u Osijek istraživati svoje podrijetlo, a Finci su u šetnji gradom naišli na vođenu turu Tomislava Vukovića te nekako završili u našoj Općini! Židovsko-balkansku gosto-

ljubivost pokazali smo fokusirajući se na naše goste. Intenzivno smo razmišljali kako im osigurati najbolje iskustvo u našoj Općini. Neki od njih iznenadili su nas svojim razumijevanjem našeg jezika, ali neki drugi... Prostorija je već bila pretrpana pa smo Amerikance i Fince posložili na plavi kauč, s kojeg se prezentaciju baš nije moglo dobro vidjeti: nismo se ni snašli, a već smo simultano prevodili cjelokupno predavanje prof. Fischera! Nakon sat i pol intenzivnog parafraziranja između nekoliko jezika, primijetila sam da su u Općini i učenici Medicinske škole Osijek. Kako to, zašto? Tek nakon nekog vremena primijetila sam crteže na temu “Lea i Oleg”, koje su izradili prigodom ovogodišnjeg Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta. Kreativno izrađeni crteži su u nama pobudili vrlo intenzivne reakcije. Nakon svega, proveli smo multinacionalnu skupinu Općinom, a nekoliko jezika izmjenjivalo se nevjerojatnom brzinom... predavanje o Općini održali smo na hrvatskom i engleskom, a bilo je komentara i na finskom i na hebrejskom. Bilo je uzbudljivo, napeto i naporno ali nije ovdje završilo! Gosti su također došli idućeg dana na predavanje Ane Boban Lipić “Sjajni umovi u tragičnom stoljeću — sjećanje na Židove koji su oblikovali XX. stoljeće”. Tog dana simultano smo im prevodili biografije nekoliko desetaka važnih Židova: od detalja iz kvantne fizike do tračeva iz privatnog života tih pojedinaca. Poanta je da su se svi othrvili društvenim uvjetovanostima i slijedili put za koji su znali da je ispravan, čak i onda kad je to bilo teško. Neke od njih ljubav je motivirala da prežive Holokaust, a neke da o tome napišu pjesmu — tako je predavačica oduševila publiku pjesmom Leonarda Cohena “Dance Me to the End of Love”. Riječi je bilo o Freudu i njegovoj teoriji o nužnosti ostvarivanja podsvjesnih želja, ali i mnogim drugima čija imena nisam

zapamtila jer sam bila previše fokusirana na simultano prevođenje...

Subota se nastavila sa Živom knjižnicom u Muzeju osobnih priča, sudionici su bili Darko Fischer i Sara Beissmann, akteri izložbe Priče Židova. Uslijedila je projekcija odlične izraelske komedije “Tjedan i jedan dan” u kulturnom osječkom kinu “Urania” u suradnji s Veleposlanstvom Države Izrael. Vikend su obilježila i dva sportska događaja turniri u šahu i stolnom tenisu za pripadnike nacionalnih manjina.

Dana 11. rujna otvorena je, uz pomoć izraelskog veleposlanstva u RH, izložba o babilonskim Židovima. Čak dva sata prije otvaranja izložbe okupili smo se dati izjave za predstavnike medija. Posebno nam je drago bilo susresti dr. sc. Ljiljanu Dobrovšak, povjesničarku s kojom uspješno surađujemo već cijeli niz godina, autoricu nekoliko knjiga koje je izdala Općina. Pozdravili smo se i podružili kao obiteljski prijatelji, ne primjećujući kako je brzo prolazilo vrijeme, pa je jedan od predstavnika medija nervozno pokazao prema zidnom satu, upozoravajući nas na akademsku četvrt — bilo je 18:15, a još smo uvijek razgovarali s posjetiteljima, svjesni da je komunikacija jednako važna kao i sadržaj programa. Izložba je sastavljena od samostojećih panela s informacijama o babilonskim Židovima od antike do danas. Zatim je uslijedilo kvalitetno predavanje znanstvenice Ljiljane Dobrovšak o čuvenom hrvatskom rabinu Miroslavu Šalomu Freiburgeru. Popularna tema privukla je velik broj članstva i predstavnika medija, a dugo vremena nakon završetka programa ostali smo se družiti s gošćom.

Idućeg dana, trčali smo s jednog događaja na drugi: u 17 sati davali smo izjave za HRT-ovu (inter)religijsku emisiju “Zajedno u Duhu”, koja je tijekom nekoliko dana dolazila snimiti aktivnosti naše Općine.

Tog dana pokazali smo rad naše plesne grupe Haverim Šel Israel uz ples “Od loahavtidai”. Rekli smo kako taj ples, koji se pleše uz pjesmu “Nisam volio dovoljno”, govori o nadama vezanim uz život u Obećanoj Zemlji. Tekst govori o ljubavnoj vezi koja je tek započela i o sretnim iskustvima koja čekaju par u budućnosti, ali i o početku života u ponovnoosnovanoj Državi Izrael. Također smo govorili o tome kako nas ples povezuje s Mojsijevom sestrom Mirjam, kojoj se pripisuje plesni korak “mayim mayim”. Nakon plesa i razgovora s novinarima, u 17:45 presvlačili smo se iz plesnih kostima i trčali do Filozofskog fakulteta u Osijeku, na promociju knjige “Židovski glazbenici u Beogradu: od Balfourove deklaracije do Holokausta” Maje Vasiljević. Knjigu je predstavljao Haris Dajč, autoričin kolega s Filozofskog fakulteta u Beogradu, a program je moderirala članica ŽOO. Razgovoru o židovskim glazbenicima iz Beograda u međuratnom razdoblju uslijedila je slušaonica: demonstracija primjera glazbe uz niz imena glazbenika o kojima je u

knjizi riječ. Premda su neki od nas po prvi put imali priliku osobno upoznati goste, odmah smo “kliknuli” kao dugogodišnji prijatelji. Autorica je izrazila zadovoljstvo činjenicom da je ovo prvo predstavljanje knjige u Hrvatskoj — baš u sklopu Mjeseca židovske kulture u Osijeku. Program je bio vrlo interaktivan, pa je uslijedilo mnogo pitanja iz publike.

Tijekom dva tjedna održane su dvije, po sve nove vođene ture nastavnika povijesti Tomislava Vukovića. Dok je prošle godine naglasak bio na židovskim lokacijama u centru grada, naglasak novoosmišljene ture bio je na borbi protiv antisemitizma. U obje ture sudjelovalo je mnogo učenika osnovnih i srednjih škola, što posebno podcrtava obrazovni aspekt ovog događaja, kao i nekoliko gostiju iz Izraela, kojima, ipak, nismo morali simultano prevoditi. Na zanimljiv i pristupačan način, Tomislav Vuković prenio je mnogo važnih povijesnih informacija posjetiteljima, ali i educirao ih u smjeru budućnosti. Posebno nam je drago što se 20. rujna vođenoj turi pridružio i izraelski veleposlanik Gary

MJESEC ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U OSIJEKU

Koren. Bila je iznimna čast i zadovoljstvo podijeliti pojedinosti o židovskoj povijesti našeg grada s veleposlanikom, s kojim očekujemo uspješnu suradnju. Kao i prošle godine, posjetiteljima MŽK-a također je bilo omogućeno iskusiti Izrael putem VR naočala. Osim fizičke vođene ture Osijekom, u kinu Urania moglo se pogledati virtualnu turu Izraelom i Hrvatskom. Dok su Osječani uživali u pogledu na lokacije Izraela, veleposlanika je posebno oduševila virtualna tura Hrvatskom.

Zatim je na redu bilo opsežno predavanje Anđelka Srđaka “Cipele na obali Dunava” u popunjenoj Svečanoj dvorani Pravog fakulteta u Osijeku. Kvalitetnom i pomno pripremljenom izlaganju člana naše Općine nazočilo je mnoštvo učenika osnovnih i srednjih škola, koji su o programu nastavili govoriti još dani nakon završetka. Subotu je obilježio drugi po redu Muzej osobnih priča uz članove Općine Anđelka Srđaka i Željka Beissmanna te projekcija izraelskog filma “Savršen” ostvarena u suradnji s izraelskim veleposlanstvom. Ovaj dokumentarni film posebno su popratili asistenti osoba s invaliditetom.

Centralni događaj označio je kraj Stare godine 5783. i početak 5784. godine, koji smo dočekali zajedno u Kneževim Vinogradima priključivši se programu koji je za Dane baranjskog Bauhauusa organizirala Baranja Alternativa. Program Dana baranjskog Bauhauusa ove je godine posebnu pozornost posvetio poznatim dizajnerima Otti i Ottu Berger, bratu i sestri židovskog podrijetla iz Zmajevca. Ovogodišnji doček proveli smo s dragim ljudima, prijateljima, suradnicima i članovima drugih nacionalnih manjina. Hrvati, Mađari, Nijemci, Srbi, pa čak i Nepalci pridružili su se našoj proslavi, zbog čega nam je posebno drago. Družili smo se od jutra do večeri, prateći bogat program od predavanja Andreje Mlikote o bratu i sestri Berger, preko osvrta

MJESEC ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U OSIJEKU

na značenje Roš Hašana i ideju “tikkun olam” (popravljanje svijeta), Filozofske šetnje Zrinke Vukojević-Tomašić tijekom koje smo razgovarali o konceptu sreće, pa do nadrealnog koncerta Kontra kvarteta, slovenskog klezmer benda s kojim već drugu godinu uspješno surađujemo. Danijel Marinič na harmonici, Vesna Čobal na violini, Petar Marić na gitari, Branko Smrtnik na kontrabasu i Domen Marn na klarinetu po drugi put su oduševili publiku izvanrednim glazbenim umijećem. Sjedeći u ugodnoj hladovini baranjskih dolina, svi smo se naježili zbog emocija koje je potaknula glazba.

Novu godinu započeli smo uz bogat kulturni program. Roš Hašana znači “glava godine”: na taj dan razmišljamo, prisjećamo se svojih obveza i zaostataka iz prethodne godine te donosimo plan za sljedeću. Izražavamo svoju zahvalnost što smo dobili novu priliku da ispunimo sve što nam je važno, a nismo uspjeli izvršiti u prethodnoj godini. Diskusi-

je koje su započele uslijed razgovora o Roš Hašani nastavile su se i daljnjim programom. Ugodno sam se iznenadila ustanovivši da će Filozofsku šetnju voditi moja nastavnica filozofije iz Jezične gimnazije, Zrinka Vukojević-Tomašić. Podijelila nas je u dvije skupine: Glazba i Knjiga, prema tome tko više voli koji medij, te smo u šetnji do sjenice razgovarali o konceptu sreće. Razgovaralo se je li važniji proces ili destinacija, je li veća sreća u početku ili u završetku neke destinacije. Zaključili smo da, iako proces nosi određenu vrijednost, sreća nije u težnji već u dostizanju cilja. Sreća je osjećaj olakšanja i ispunjenosti pošto je cilj postignut.

U ponedjeljak 18. rujna, kustosica pedagoginja Kristina Delalić-Vetengl održala je likovnu radionicu za odrasle u prostorima ŽOO, a u utorak je održana radionica izrade hamse za učenike OŠ Ivana Kukuljevića Belišće. U četvrtak, 21. rujna, održano je predavanje Andreje

Šimičić u Muzeju Slavonije o ostavštini obitelji Weissmann i Vekić, a bilo je moguće pogledati izložbu spomenutih predmeta. Idući šabat dočekali smo uz predsjednicu Židovske općine Split Anu Lebl, koja je gostovala u programu o Ženi Lebl uz moderiranje članice ŽOO. Ana Lebl prisjećala se svoje tete, čuvene novinarkinje i autorice, koja je zahvaljujući vlastitoj snalažljivosti kao tinedžerica preživjela Holokaust, da bi završila u nekoliko Gestapovih zatvora i zatvoreničkih logora, a zatim na Golom otoku poslije rata. Sve tragedije i traume Ženi preživljava s optimizmom i velikom snagom volje. Emotivnom razgovoru uslijedilo je paljenje šabatskih svijeća i druženje s Anom. Isti je dan održana još jedna radionica izrade hamse u Gradskoj knjižnici i čitaonici u Belišću.

Dopredsjednica ŽOO Biljana Majnik ex Papo i Romana Pavlov bile su sudionice treće po redu subotnje Žive knjižnice. Učenicima su govorile o židovskim, ali i nežidovskim aspektima svojih identiteta. Istog dana u Belišću održano je jezgrovito i sadržajno predavanje o židovstvu našeg predsjednika Damira Lajoša, kojemu su uslijedila predavanja Dragana Mileca i Milana Salajića, otvorenje izložbe Tonija Franovića, izložba učeničkih hamsi, koncert Trija NEO te nastup plesne grupe Haverim Šel Israel pod organizacijom Grada Belišća. Osim što su učenici i nastavnici osječkih osnovnih i srednjih škola sudjelovali u raznim programima tijekom cijelog MŽK-a, tijekom posljednjeg tjedna održano je mnoštvo aktivnosti i u samim školama. Spomenuto samo neke: u oš "Mladost" i "August Šenoa" održane su radionice židovskog plesa te niz različitih predavanja. Za učenike Tehničke škole i prirodoslovne gimnazije Ruđera Boškovića te Gimnazije Vukovar održana je radionica "Grafitima protiv mržnje" pod vodstvom Srđana Totha i Ozane Vignjević u prostorima

MJESEC ŽIDOVSKO KULTURE I BAŠTINE U OSIJEKU

Škole Ruđera Boškovića. U srijedu u oš "Mladost", nastavnice Marijeta Kvetek i Nikolina Mandić Gregić održale su predavanje o muzeju i istraživačkom centru Jad Vašemu te kulturi sjećanja, a idućeg dana učitelji i učenici oš "Mladost" proveli su edukativnu šetnju Osijekom "Tragom Oskara Nemona". U šetnji su sudjelovali učenici oš Zmajevac, kao i oš Bartola Kašića iz Vinkovaca koji su u svom posjetu Osijeku, osim šetnje s "Mladostašima", posjetili i Muzej osobnih priča te prisustvovali predavanju o židovstvu. Zadnji tjedan u gostima su nam bile i učenice varšavske gimnazije koje su na tri različite lokacije prikazale svoj kratki animirani film "Put do Šoe". Njihov posjet omogućilo nam je Veleposlanstvo Republike Poljske u Zagrebu, a djevojke su tijekom posjeta sudjelovale u aktivnosti koje su se u sklopu MŽK-a odvijale u osječkim školama te su imale priliku povezati se s osječkim vršnjacima koji također sudjeluju u raznim projektima o edukaciji vezano za Holokaust.

Početak Sukota obilježen je uz rabina Luciana Mošu Prelevića u petak navečer,

kad je održan šabat. Nakon molitvi posvećenih šabatu i Sukotu, rabin je sjeo u krug s članovima Općine i drugim posjetiteljima. Interaktivni razgovor spontano se transformirao u predavanje, jer su svi žarko željeli čuti i naučiti nešto novo od rabina, koji u židovskoj religijskoj tradiciji ima ulogu učitelja. Razgovarali smo, postavljali pitanja, a prije svega aktivno slušali.

Nakon šabata s rabinom, predstava o Anni Frank koju su izveli učenici gimnazije iz Slavenskog Broda pod redateljstvom Mateja Safundžića privukla je veliki interes naših članova, ali i šireg građanstva. Cjelokupni MŽK zaključen je u posljednju subotu, kad je održana četvrta po redu Živa knjižnica s predsjednikom ŽOO Damirom Lajošem i dugogodišnjom predsjednicom Ženske sekcije Ivankom Lajoš, čemu je uslijedila likovna radionica za djecu i roditelje pod vodstvom Kristine Delalić-Vetengl te zatvaranje MŽK-a kazališnom predstavom "Tajbe i njen demon" po romanu Isaaca Bashevisa Singera, pod režijom Stefana Sablića u izvedbi Milene Radulović, Dragana Petrovića i Vukašina Jovanovića. Predstava, o kojoj smo razgovarali danima poslije, govori o kritici na licemjernost društvenih očekivanja i borbi za ljubav unutar zahtjevnih okolnosti, a redatelj Stefan Sablić iznenadio je promijenivši izvorni kraj romana. Nakon uspješnog Mjeseca židovske kulture 2023., zahvaljujući rastućem interesu članstva, postoji mnogo ideja, prijedloga i opcija za sljedeću godinu. Ostaje nam još odabrati najbolju mogućnost. Budući da je vodstvo i članstvo ŽOO pokazalo veliku energiju, interes, želju i volju za dodatnim radom na organizaciji programa, za koji god format se odlučimo, sigurno je da ćemo i nagodinu nastaviti s obilježavanjem židovske kulture.

EUROPSKI DANI ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U ZAGREBU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Europski dani židovske kulture i baštine i ove su godine građanima Zagreba ponudili široki program: ponovno je otvoren Židovski muzej u Palmotićevoj 16, predavanje “Židovi na Jelačić placu” održala je dr. sc. Snješka Knežević, ono pod nazivom “Vukovarska sinagoga — novija otkrića” prof. dr. sc. Zlatko Karač, održana je i izložba Zlatka Boureka te za kraj koncert posvećen Žigi Hirschleru, skladatelju i glazbenom kritičaru čiji je život završio u koncentracijskom logoru Jasenovac.

Europski dani židovske kulture i baštine održani su u organizaciji dugogodišnje autorice tog projekta prof. Mire Wolf. Ta manifestacija, koja se organizira u 27 europskih zemalja na početku rujna, a proteže se i kroz listopad i studeni u zemljama koje žele s više događanja predstaviti židovsku baštinu javnosti, prvi put je održana 1999. godine, a Židovska općina Zagreb u njoj sudjeluje već dvadesetak godina. Sjećanje je ove godine bila središnja tema oko koje su osmišljeni programi u svim zemljama koje sudjeluju u obilježavanju.

Židovski muzej

Manifestacija je ove godine počela 26. rujna ponovnim otvaranjem Židovskog muzeja obnovljenog nakon potresa.

OGNJEN KRAUS, MIRA WOLF
I LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ

“Ovim ponovnim otvaranjem muzeja zapravo otvaramo i Dane židovske kulture i baštine”, rekao je predsjednik ŽOZ-a i Koordinacije židovskih općina u RH Ognjen Kraus. Voditeljica Umjetničke zbirke i muzeja ŽOZ-a Mira Wolf kazala je da zbirka izlaže predmete “sinagogalne pobožnosti, ali i kućne pobožnosti” i naglasila da se radi o “remek-djelima, nekima od najljepših primjeraka europske ali i svjetske judaике”.

Nazočnima su se kratko obratili i dr. sc. Arijana Koprčina, muzejska savjetnica iz Muzeja za umjetnost i obrt koji također sadrži zbirku judaике, te glavni rabin RH Luciano Moše Prelević.

Židovski muzej i dalje se nalazi u sjedištu Židovske općine Zagreb — s idejom i namjerom da se preseli u Židovski centar koji bi se izgradio na mjestu srušene sinagoge. Zbirka muzeja sadrži ponajprije sakralne predmete, one vezane uz službu Božju, blagdane i svetkovine vezane uz dom i obitelj, propisane vjerom i tradicijom. Tako se u muzeju među ostalim mogu vidjeti hanukija, svijećnjak, kruna Tore, dijelovi opreme Tore, rabinski plaševi, ali i bračni ugovori, oprema za obrezivanje, pladnjevi za Seder večeru. A sve to u malom, ali vrlo ugodno osmišljenom prostoru za koji je zaslužan autor oblikovanja stalnog postava arhitekt Mario Beusan.

Židovi na Jelačić placu

O povijesnim mijenama kroz 19. i 20. stoljeće na glavnom zagrebačkom trgu i židovskom doprinosu izgledu Jelačić placu govorila je u nastavku obilježavanja Europskih dana židovske kulture i baštine 28. rujna u ŽOZ-u Snješka Knežević. Njezino je predavanje bila rekonstrukcija sto godina života na Jelačićevom trgu.

“Židovi su bili ti koji su izgradili Jelačić plac”, rekla je, bilo kao investitori ili arhitekti. Snješka Knežević je prikazala brojne fotografije središnjeg zagrebačkog trga, od Harmice ranih 60-tih godina 19. stoljeća, pa do zadnje velike promjene 40-tih godina 20. stoljeća, s gradnjom zgrade Assicurazioni Generali na sjevernom dijelu trga. “Tada je Zagreb imao

velegradski izgled”, ističe Snješka Knežević te dodaje da je to “bio kozmopolitski i liberalni grad otvoren svijetu”.

Kroz prikaz su se mogle vidjeti prve male židovske trgovine otvorene na trgu, a potom i veliki luksuzni dućani, zgrada Baumgärtner s prvim dućanom konfekcije — jer su dotad odjeću bogatiji šivali kod krojača a oni siromašniji kupovali na sajmovima — a koja je i danas robna kuća, kavane na južnom dijelu trga koje su držali Židovi, te silno popularna četverokatnica “Elsa-fluid”, dom industrijalca i farmaceuta Eugena Viktora Felleru na uglu Jelačićevog trga i Jurišićeve ulice. Fotografija iz 1932. prikazuje kozmopolitski Zagreb sa sinagogom, potpunom uraslom u ambijent i tkivo grada.

Vukovarska sinagoga — novija otkrića Obilježavanje Europskih dana židovske kulture i baštine nastavljeno je 10. listopada predavanjem u ŽOZ-u o najnovijim otkrićima vezanim uz vukovarsku sinagogu koje je održao Zlatko Karač, rođeni Vukovarac. Podsjetivši da je na prostoru Hrvatske nekada bilo oko 100 sinagoga, što govori o rasprostranjenosti sinagoge baštine kroz povijest i prisutnosti židovstva na hrvatskom prostoru, Karač je rekao da je od njih ostalo još devet građevina koje su nekad bile sinagoge. Među njima nije i vukovarski templ.

Prva, stara sinagoga u Vukovaru izgrađena je 1845. godine, a 1894. prodana je kalvinima koji ju secesijski preoblikuju. Nakon velike poplave s brežuljka na kojem je izgrađena srušila se 1967. u Dunav. No, sinagoga na koju se danas misli kada se govori o vukovarskoj židovskoj bogomolji, “velikom templu” kako su ga zvali Vukovarci, nalazila se na susjednoj parceli. Bila je to monumentalna kupolna sinagoga bečkog arhitekta Ludwiga Schönea bez koje nema razglednice s motivima grada iz tog doba. Izgrađena je i posvećena 1889. i postala je, kako je nadahnuto kazao Karač, jedna je od

ključnih veduta, ikonografski motiv, čarobna silueta Vukovara. “Radilo se o sinagogi europske relevantnosti na svaki način” što govori o interkulturalno i međukonfesionalno tolerantnoj sredini, kazao je. Izgrađena je u spoju neoromanike, bizantizma i maurske dekorativnosti i jedna je od samo tri kupolne sinagoge izgrađene u Hrvatskoj — druge dvije su bile u Rijeci i u Vinkovcima. Danas više nema ni jedne.

Vukovarska sinagoga je devastirana 1941. godine, ali ne i srušena i preživjela je Drugi svjetski rat. Savez jevrejskih općina iz Beograda dao ju je srušiti 1958. i prodao u građevinski materijal. Karač je ispričao da je prodana ostavši bez funkcije i bez baštinika jer je općini trebao novac za održavanje židovskih groblja. “Sinagoga je bila mrtvi objekt, a grobovi onih koji nisu imali nasljednika sveta obaveza”, rekao je, izrazivši veliko žaljenje što se to dogodilo jer je vukovarska sinagoga bila apsolutno obnovljiva. Prema drugoj verziji priče, koju je ispričavao Osječanin Darko Fischer, Židovi su saznali da dolazi do druge faze nacionalizacije i prodali je kako ne bi ostali i bez sinagoge i bez novca.

No što je to novo vezano uz vukovarsku sinagogu, kao što sugerira naslov predavanja Zlatka Karača? Nova je serija fotografija koje dokumentiraju rušenje sinagoge u fazama, a koje dosad nisu nigdje publicirane. Radi se o seriji fotografija koje je snimio vukovarski novinar Đorđe Drenovac 1958. kada je sinagoga rušena. Kroz nekoliko mjeseci bilježio je njezin nestanak. “Vukovarci su se silno bunili protiv rušenja na što sam jako ponosan”, kazao je Karač. Cigle vukovarske sinagoge ugrađene su u mnoge kuće u Vukovaru građene nakon 1958. godine.

Zlatko Karač je na kraju svog predavanja naglasio da je, kad već nema nikakve oznake na mjestu gdje je stajao templ, memento vukovarskoj sinagogi dala Dr-

žava Izrael koja je 2011. tiskala poštansku marku s vukovarskim bogomoljom.

U gradu na Dunavu postoji i treći objekt koji Vukovarci nazivaju “mala sinagoga”, zgrada na ulazu na židovsko groblje, koja je danas zaštićena od propadanja do trenutka dok, svi se nadaju, bude potpuno obnovljena i stavljena na neki način u funkciju.

Izložba i koncert za kraj

Izložbom kazališnih lutaka, skulptura, slika i animiranih filmova akademika Zlatka Boureka u Galeriji Kranjčar 24. listopada nastavljeno je ovogodišnje obilježavanja dana židovske baštine, koje je završilo u ŽOZ-u s koncertom posvećen Žigi Hirschleru.

Na koncertu je predstavljen odabir židovskih narodnih ljubavnih pjesama na hebrejskom jeziku i na jidišu, koje je skladatelj i glazbeni kritičar Žiga Hirschler obradio i koje su objavljene u zbirci Židovske narodne pjesme još za njegova života. Žiga Hirschler rođen je 21. ožujka 1894. godine u Trnovitici kraj Bjelovara a ubijen je u logoru Jasenovac 1941. godine.

EUROPSKI DANI ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U ČAKOVCU

PREUZETO S WEB STRANICE ŽIDOVSKJE
OPĆINE ČAKOVEC

Svečanošću u dvorani Riznice Međimurja čakovečkog Muzeja Međimurja 19. su listopada otvoreni tradicionalni Europski dani židovske kulture i baštine. Uz taj događaj, u Centru za kulturu Čakovec istog su dana otvoreni Dani izraelskog filma. Židovska općina Čakovec i Veleposlanstvo Države Izrael u Republici Hrvatskoj predstavljaju zanimljive kulturne sadržaje od kojih je posebno zanimljiva dokumentarna izložba “Više od dužnosti”, posvećena diplomatima koji su tijekom Drugog svjetskog rata i Holokausta pomagali u spašavanju Židova prkoseći politikama svojih vlada, riskirajući time vlastite živote. Riječ je o diplomatima koji su zaslužili medalju Pravednik među narodima, priznanje koje je do 2022. godine dobilo 28.200 ljudi iz više od 50 zemalja svijeta. U Hrvatskoj je 130 ljudi s tim priznanjem, a među njima i pokojni Tomislav Merlić, prof. iz Čakovca. U izložbu je posjetitelje uveo prof. dr. sc. Stjepan Heimer, član Židovske općine Zagreb, prezentacijom o popularnim židovskim pjesmama i recitalom na hrvatskom jeziku.

Uzvanike i goste je pozdravio predsjednik Židovske općine Čakovec Andrej Pal, dr. med.

ANDREJ PAL

— Organizacijski posao vezan uz ovu manifestaciju započeli smo prije desetak mjeseci, u sigurnije i mirnije vrijeme. I tada i sad nam je drago da smo uspjeli projektne aktivnosti Židovske općine Čakovec dovesti na višu razinu, no tome usprkos, zbog aktualnih ratnih događanja razmišljali smo o odgađanju ovog programa. Međutim, naša je namjera

predstaviti dio židovske kulture i baštine kroz pjesme i filmsku produkciju te smo odlučili ostati kod svojih zamisli i održati manifestaciju, rekao je dr. Andrej Pal zahvalivši Međimurskoj županiji koja je organizirala projekciju izraelske zastave na zidinama Staroga grada.

— Svijet je danas pun različitih ideja, mišljenja, kultura i običaja. Samo

međusobno uvažavanje, upoznavanje i razumijevanje, može nas sačuvati od zla i uništenja te nas učiniti mudrijima. Zahvaljujući vama učimo cijeniti vlastito nasljeđe, upoznajemo se s drugim i drugačijim te sigurna sam, svi zajedno postajemo bogatiji. Kad smo prije nekoliko mjeseci planirali obilježiti Europski dan židovske kulture, nismo mogli ni pretpostavljati da će se Izrael naći pod udarom terorista te da će se cijeli Bliski istok naći na rubu rata. Kako je netko usporedio, zvjerstva koja su se dogodila prije dvije subote, židovski narod nije doživio od Holokausta. Zgroženi brutalnošću kojom su Hamasovi teroristi nasrnuli na civile te zabrinut zbog situacije u kojoj se zbog tog terorističkog napada našao cijeli svijet. Iskreno mi je žao svih žrtava te suosjećam sa svima koji su izgubili svoje najdraže. Nadam se da situacija neće dodatno eskalirati, prouzročiti nova razaranja i civilne žrtve. Prilika je da se još jednom podsjetimo koliko je velik dio svog identiteta Europa izgubila zbog Holokausta. Posebno to vrijedi za naš grad, u kojem je temelje industrijskog razvoja postavila upravo židovska zajednica, u kojem su upravo oni poticali i oblikovali društveni i javni život po kojem je Čakovec bio prepoznatljiv i izvan granica ovog dijela Hrvatske — rekla je tom prigodom gradonačelnica Čakovca Ljerka Cividini. Zahvalila je Židovskoj općini Čakovec i izraelskom veleposlanstvu na organizaciji događanja kojima je cilj poučiti više o drugima.

Župan Međimurske županije Matija Posavec osvrnuo se na suradnju Županije i Židovske općine Čakovec kojom je samo u recentno vrijeme realizirano polaganje 56 kamena spoticanja u Čakovcu i Prelogu, 56 spomena na žrtve Holokausta iz predratne židovske zajednice Međimurja, kao i postavljanje spomenika Hanni Szenes u Perivoju Zrinskih, izraelskoj junakinji koja se borila protiv nacista

u Drugom svjetskom ratu, a stradala u koncentracijskom logoru, nakon što su je upravo u Međimurju pronašli Mađari i predali nacistima.

— Židovski narod je mnogo kulture ostavio i ponudio svijetu, a sveta mjesta Izraela kolijevka su vjere kojoj pripadamo. Židovska zajednica bila je utjecajna i na našem području gdje je ostavila uistinu dubok trag. To nasljeđe cijenimo o čemu svjedoči suradnja Međimurske županije i Židovske općine Čakovec, kao i niz publikacija o doprinosu i životu Židova u Međimurju. Tu je lijepa knjiga o počasnoj građanki Čakovca Evi Panić Nahir koju je napisala Aleksandra Ličanin, knjiga o Evi Schwarz Branimira Bunjca. Restaurirana je Matična knjiga Židovske općine Čakovec u Državnom arhivu za Međimurje, naš je Muzej imao izložbu Židovi u Međimurju, a mi nastavljamo podržavati sve što je posvećeno židovskoj kulturi i

baštini. Međimurje svoj duh humanosti i toleranciji gradi na poštivanju svake kulture, svake žrtve, rekao je župan.

U osvrtu na izložbu “Više od dužnosti”, veleposlanik Izraela Gary Koren je izrazio nadu da će posjetitelji steći sadržajni uvid u suštinu nagrade Jad Vašema Pravednicima među narodima.

— Nadam se da će vas priče s kojima vas ova izložba upoznaje inspirirati i ostati u vašim mislima, te vas podsjetiti da hrabrost možemo pronaći u svima nama i u mračnim vremenima — rekao je Gary Koren.

Otvorenju manifestacije prisustvovao je i saborski zastupnik Dražen Srpak.

Zahvaljujemo Veleposlanstvu Države Izrael u RH, Gradu Čakovcu, Međimurskoj županiji, Muzeju Međimurja Čakovec — Riznici Međimurja i Centru za kulturu na suorganizaciji i podršci.

GARY KOREN

EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE U ŽIDOVSKOJ OPĆINI SPLIT

Židovska općina Split i ove se godine priključila obilježavanju Europskog dana židovske kulture i baštine. Prvog dana listopada Židovska općina Split otvorila je svoja vrata svojim sugrađanima i gostima koji su mogli posjetiti sinagogu iz 16. stoljeća i pogledati stalnu izložbu o Židovima u Splitu.

U sklopu “Dana otvorenih vrata”, otvorena je i izložba “Sjećanja” Nacionalne knjižnice Izraela, a organizirano je i predavanje o starom židovskom groblju na Marjanu prigodom 450. obljetnice osnutka.

EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE KULTURE I BAŠTINE PRVI PUTA U PULI

PIŠE: J.C.

Europski dan židovske kulture i baštine ove je godine po prvi puta obilježen i u Puli i to u organizaciji pulske Zajednice Talijana. Program je osmišljen kao susret dviju manjina koje žive u Republici Hrvatskoj, talijanske i židovske, a u sklopu programa je bila uprizorena glazbeno-scenska priča “Živim ponovo — Priča o ljubavi i tmuni”, velikog izraelskog književnika Amosa Oza.

Glazbeno-scenska priča nadahnuta je djelom Amosa Oza, a izvođači su u svojoj predstavi spojili glazbu, ples, recitaciju i književnost, kao i vizualnu umjetnost. Narator, glumac Zvonko Novosel, publici je ispričao priču o životu Amosa Oza, s posebnim naglaskom na njegovo odrastanje i odnos s roditeljima. Za glazbeni dio pobrinuli su se glazbenici Mario Igrac, Bruno Philipp i Zvone Šestak oku-

pljeni u skupini Klezmer Trio Zagreb, te njihovi gosti Tanja Pongrac i Marko First. Publika je mogla uživati u prožimanju raznih vrsta umjetnosti te izvedbama poznatih glazbenih djela od “Rapsodije u plavom” do tradicijske glazbe. Za kraj, glazbenici su izveli pjesmu “Bella ciao”.

Program je uz financijsku potporu Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

TUŽNA OBLJETNICA U LUDBREGU

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Godina 1943. Ludbregu je donijela nove ratne nevolje, u okolici se vodilo više teških bitaka između partizanskih snaga i ustaške i njemačke vojske koje su najčešće kontrolirale okolicu većih gradova. Sve se promijenilo početkom rujna te godine. Novosti su se nizale jedna za drugom pa žitelji često nisu mogli popratiti novonastalo stanje. U noći na 4. rujna 1943. godine, u šumi kod Ludbreškog Ivanca postrojena je novonastala NO brigada "Braća Radić" koja je odmah krenula u ratne operacije: partizani su najprije 14./15. rujna oslobodili kotarsko središte Novi Marof, dva tjedna kasnije Varaždinske Toplice, a onda 3. listopada sudjelovali u poznatoj Šemovečkoj bitki pri oslobađanju Ludbrega. Nastalo je poveće oslobođeno područje prozvano Podravskom republikom, utočište pred ustaškim terorom. Potom je početkom studenog oslobođena Koprivnica i veći dio Podravine pa se Podravska republika proširila od obronaka Ivanščice do međa grada Virovitice. U nekoliko dana formirani su organi vlasti, komande Koprivnice, Ludbrega i Varaždinskih Toplica

koje su vodile brigu o obrani, opskrbi živežnim namirnicama, pomoći unesrećenim obiteljima, zdravlju, školstvu... Svakodnevni život brzo se normalizirao, ovog puta pod partizanskom vlašću. Ljudi više nisu progonjeni jer su bili Srbi, Židovi ili Romi. Održavani su tečajevi o poljoprivredi, zdravlju, prosvjetnim prilikama, na trgovima su održavani mitinzi i koncerti. Provedeni su izbori za narodne odbore u kojima su po prvi puta u povijesti sudjelovale i žene, ne samo kao glasači, već i kao kandidatkinje na izbornim listama.

Što je bilo s novomarofskim, topličkim, ludbreškim, koprivničkim Židovima? Uz onu veliku zajednicu u Koprivnici, te malu židovsku općinu u Ludbregu, nijedna nije izdržala dvogodišnji ustaški teror. Od Židova nije ostao gotovo nitko — većina je u logore odvedena već u ljeto i jesen 1941. godine, a one koji su ostali, pokupili su tijekom 1942. Poneki pojedinac mogao je preživjeti sakrivajući se ili pridruživanjem Narodnooslobodilačkoj vojsci koja se zadržavala na Kalniku. Tako je bilo i u Ludbregu: prva uhićenja istaknutih Židova počela su već krajem travnja 1941. (tri tjedna po proglašenju NDH), grupne deportacije nastavile se u lipnju i kolovozu. Zadnja grupa od 40-50 Židova, najviše žena i starijih, odvedena je iz Ludbrega u

GIZELA VRANČIĆ S DJECOM SESTRE SILVIJE
KRATKO PRIJE DEPORTACIJE

listopadu 1942. U toj su grupi bili ostarjeli rabin Josef Leopold Deutsch, njegova supruga Katarina, kći Blanka sa svojom obitelji Appler, mala Edita Deutsch, rabinova unuka koja je nekako sama došla do Ludbrega kad su joj odveli majku Irmu. Njihova imena našla su se na popisu žrtava ustaškog logora Jasenovac. Jedina

koja je ostala u Ludbregu bila je najstarija rabinova kći Gizela, udana za općinskog načelnika Ljudevita Vrančića. Kako je i sam Vrančić bio osumnjičen za suradnju s NOP-om, odveden je u Jasenovac na godinu dana. Kući se trebao vratiti u studenom 1943. Gizela je za to vrijeme živjela sama u Vrančićevoj kući s dvoje male djece svoje najmlađe sestre Silvije Basch te Vrančićevom sestrom. Muške ruke nije bilo i trebalo je na sve dobro paziti, posebno kad se u susjednom dvorištu stacionirala kuhinja za ustaške vojnike. Kada je Ludbreg oslobođen, odahnuli su. No stalnog mira nije bilo; u Ludbreg su povremeno upadale ustaške patrole i u nemoći da povrate izgubljeni teritorij, odvodili sve zateknute žitelje, a njihovu imovinu pljačkali. Neka ruka pokazala je na Vrančićevu kuću, gdje se nalazi rabinova kći Gizela. Odmah je uhićena i odvedena prema Varaždinu. Nekoliko dana nakon toga, u Ludbreg se vratio Vrančić, našao je sestru i nećake, no ne i suprugu. Rekli su mu da su je nedavno odveli i on je krenuo u potragu za njom — nikad je nije više našao. Pola stoljeća kasnije, na jednom od popisa žrtava u Auschwitzu pojavilo se ime Gizele Vrančić, ubijene u logoru 24. prosinca 1943. Od cijele obitelji ostalo je samo dvoje male djece — Dorica i Zdravko Basch o kojima je brinuo njihov poočim Vrančić.

Za vrijeme Podravske republike u Ludbreg su se vratile Elza i Nada Scheyer. Odvedene su još u lipnju 1941. godine, nakon kalvarije logora u Zagrebu, Lici, Kraljevici, Rabu, vratile su se u Ludbreg u nadi da će naći i ostale. Nikog više nije bilo. Jedino je u VII. banijskoj diviziji bio Elzin sin Miroslav. I dok su se Elza i mala Nada pokušale nekako snaći, u veljači iznenada dolazi do velike ustaške ofenzive na Podravsku republiku. U 2-3 dana partizani su izgubili gotovo cijeli teritorij, vratila se ustaška vlast. S njom i osveta zbog suradnje s partizanima, zatvori su

LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ NA ŽIDOVSKOM GROBLJU U LUDBREGU

se opet napunili nevinim ljudima. I tako sve do kraja rata kada je 6. svibnja 1945. Ludbreg konačno oslobođen. Od predratne Izraelitičke bogoštovne občine Ludbreg nije ostalo gotovo ništa. Devastirani i poluporušeni templ, židovske kuće u kojima su živjeli drugi ljudi, banka u kojoj se sad poslovalo novim dinarima. Vratila se tek četveročlana obitelj Weinrebe.

Gizela Vrančić, Elza i Nada Scheyer bile su posljednje Židovke odvedene iz Ludbrega pred 80 godina. U spomen na njih ali i sve ostale nestale u Šoi, u Ludbregu je organiziran dan sjećanja. U goste su stigle članice Ženske sekcije Židovske općine Zagreb na čelu s predsjednicom Milanom Haraminom. Nakon kave u poznatom Hotelu Amalia, svojedobno u vlasništvu uspješnog židovskog poduzetnika Klauzera, krenule

su u obilazak Centra svijeta. Najprije su se upoznale s poviješću Iovie Botivo, rimskog grada u temeljima Ludbrega koji je propao prilikom upada germanskih naroda početkom 5. stoljeća. Potom smo fotografirali bacačicu koplja Saru Kolak, doduše njenu siluetu i putanju zlatnog olimpijskog koplja te lipu zasađenu daleke 1925., na spomen tisućite godišnjice hrvatskog kraljevstva. Pokraj Konove apoteke i Radićevog spomenika, stigli smo do perivoja i dvorca Battyhany-Strattman. Knezovi Battyhany zaslužni su za dolazak prvih Židova u tada izrazito agrarni Ludbreg. Iako smo dvorac trebali obići samo izvana, na želju nekih članica pozvonili smo na vrata Restauratorskog centra i ušli u atrij i dvorsku kapelu. Navodno se u njoj daleke 1413. dogodilo čudo po kojem se

Ludbreg proslavio u kršćanskom svijetu. Pogled nismo skidali s prekrasnih freski Michaela Pecka uz priču o Knjizi čuda, hodočašćima, Svetoj Nedjelji. Kad se pročulo da se na katu dvorca čuva pianino Josefine Gross, neke od članica odlučile su ga fotografirati. Ipak je to jedan od rijetkih predmeta iz židovske kuće koji je ostao sačuvan. Josefina Gross koja je preživjela skrivajući se u Zagrebu, poklonila ga je pred 30-ak godina Ludbregu i dvorcu iz kojeg je nekad kupljen na dražbi. Zadnja postaja bila je župna crkva Presvetog Trojstva u kojoj se čuva vrijedna relikvija. Crkva je nastala na temeljima rimskih objekata, u dvorištu se nalaze ostaci bedema koji su nekoć Ioviu štitili od barbara. Vremena za posjet novom Arheološkom muzeju nije bilo jer je u 13 sati na Židovskom groblju počela komemoracija.

Malo Židovsko groblje sačuvalo se uz jugozapadnom dijelu Gradskog. Nastalo je 1886. kada je održan prvi zabilježeni pogreb dvomjesečnog židovskog dječaka Ferdinanda Fischla. Prigodni govor održao je povjesničar Milivoj Dretar, a biranim riječima obratio se i dr. Ognjen Kraus, predsjednik Koordinacije židovskih općina Hrvatske. Zahvalio je na čuvanju uspomene na stradale u Šoi, na potrebi okupljanja i u ovim teškim vremenima za židovski narod. Dr. Kraus zahvalio je na održavanju Židovskog groblja koje je danas kulturno dobro u registru materijalne baštine Ministarstva kulture i medija. Za kraj je rabin Luciano Moše Prelević vodio molitvu za stradale Židove. Među okupljenima bio je Branko Dobec, potomak obitelji Weinrebe, članovi Udruge antifašista Varaždin i gradonačelnik Dubravko Bilić koji je sve pozvao na druženje u svojoj ured nakon komemoracije.

U gradskoj vijećnici održano je javno izlaganje "Holokaust u Ludbregu". Prisutni su mogli pratiti život najmanje židovske općine u Hrvatskoj, od njenog

ŽENSKA SEKCIJA U LUDBREGU

osnutka 1881. do tragičnog kraja 1942. godine. Prikazane su fotografije prvih Židova u Ludbregu, snimke tolerancijskih taksi iz 19. stoljeća, jedinog molitvenika iz ludbreške sinagoge, matičnih knjiga. Povijest jedne zajednice u 30-ak slajdova. Dretar je napomenuo da su prije kružile mnoge neprovjerene priče, pogrešna osobna imena, ali i da je tijekom višegodišnjeg istraživanja o Židovima u Ludbregu prikupljeno mnogo vrijednih podataka, više od 200 fotografija, poneki osobni predmet. O ludbreškim Židovima napisano je mnogo tekstova, a 2010. objavljena je monografija "Židovi u ludbreškom kraju, povijesno-demografski prilozi". Članice Židovske sekcije razveselile su poklonjenim primjercima knjige. Za kraj je prikazan dokumentarni

film "Tamo, kod Tri lipe" o Židovskom groblju. Film su 2021. snimili učenici Školske družine "Suhodol" iz Jalžabeta i osvojili prvo mjesto na međunarodnom natječaju. Druženje se nastavilo u restoranu Črn-Bel koji su nekoć rado pohodili i ludbreški Židovi kada je još bio u vlasništvu Julia Weinrebea, a poslije Mladena Kerstnera, oca Gruntovčana.

"Zahvaljujemo na Vašem gostoprimstvu u Ludbregu. Posao koji radite u vezi s istraživanjem povijesti Židova u Vašem kraju je hvale vrijedan i s tim u vezi bili smo vrlo impresionirani Vašim predavanjem i knjigom koju ste izdali. Zahvale i gospodinu gradonačelniku na prijemu. Sve gospođe, članice Ženske sekcije, Vam šalju iskrene pozdrave", napisala je nekoliko dana kasnije Milana Haramina.

SEMINAR ŠOA AKADEMIJE — ZLOČIN I KAZNA, IZLOŽBA O OBITELJI REINER

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

U Židovskoj općini Zagreb je 26. listopada 2023. godine održan još jedan seminar Šoa Akademije na kojem su sudionicima seminara izlagali profesor Žarko Puhovski, koji je govorio na temu “Zločin i kazna”, učenici Ekonomsko-turističke škole iz Karlovca s profesoricom Tatjanom Protulipac i izložbom o obitelji Reiner te profesorica Kristina Bilica koja je predstavila interdisciplinarni pristup poučavanju o Holokaustu u osnovnim školama.

Voditeljica Šoa Akademije Sanja Zoričić Tabaković kazala je na početku seminara kako je važno “pomoći profesorima koliko možemo u razvoju mladih, dobrih i poštenih ljudi” što je rijetko zahtjevna zadaća, tako da mladi budu senzibilizirani na nepravdu i da kritički gledaju na događaje u svojoj okolini, kao i da imaju hrabrosti zauzeti se za svoje mišljenje kada se ono razlikuje od mišljenja većine.

Žarko Puhovski u središte svog predavanja stavio je genocid i femicid, dva relativno novija pojma “koji su konstruirani pred našim očima”. Uz to, govorio je

SEMINAR ŠOA AKADEMIJE U ŽOZ-U

i o zločinu i kaznenom djelu, kaznenim zakonima i kaznama u modernom pravu.

Osvrćući se na genocid i femicid, pojasnio je da iz činjenice da je genocid pokušaj da se uništi opstanak jedne zajednice, odnosno skupine ljudi određenih podrijetlom, proizlazi konzekvenca koja možda zvuči čudno — ako ubijam druge, ne ubijam ih zato što ih ne volim, nego što volim svoju zajednicu, naciju,

vjeru, rasu. Naglasio je da “brojke ne bi smjele biti odlučujući čimbenik kod određivanja što genocid jest ili nije, ali često doista jesu”.

Paralelno s genocidom, uvodi se novi termin femicid — za koji Puhovski smatra da bi se analogno genocidu trebao zvati feminicid. No tu se pojavljuju vrlo ozbiljne poteškoće, smatra Puhovski. “Ono što se kod nas posljednjih tjedana

pokušava strpati pod femicid jesu slučajevi brutalnog nasilja u kojima je žena ubijena ne zato jer je žena nego zato što u glavi ubojice ‘nije više moja’”, rekao je. Tu se radi o ubijanju partnerice, a ne o femicidu, naglašava Puhovski, zaključujući da se tim terminom uvela dosta velika zbrka.

Realno zbivanje, nastavio je, koje bi odgovaralo ovom opisu femicida jest ubijanje djevojaka u ime povrijeđene časti kod patrijarhalnih obitelji. To je femicid zato što muškarce koji čine isto nitko ne ubija. “U ta dva slučaja to je ista femicid”, kaže on.

Izložba o obitelji Reiner

Sudionicima seminara predstavili su se i učenici Ekonomsko-turističke škole iz Karlovca koji su pod vodstvom profesorice Tatjane Protulipac izradili izložbu “Priča o obitelji Reiner iz Karlovca”, grada koji je nekoć imao reprezentativnu židovsku zajednicu koja danas više ne postoji.

“Cilj projekta o obitelji Reiner bio je upoznavanje sa značenjem židovske zajednice u Karlovcu i njihovom utjecaju na našu baštinu”, objasnila je učenica Petra Frketić.

Profesorica Tatjane Protulipac već je najavila da je sljedeći projekt koji će nje-

zini učenici raditi biti projekt Pravednici među narodima. Karlovac ih već ima četiri i još dvoje ili troje koji su možda kandidati, kazala je.

Ivana Kovačić, potomkinja obitelji Reiner, kazala je da je najvrednije što je proizašlo iz njezina rada na povijesti obitelji to da su učenici ne samo Ekonomske škole nego i drugih škola uključili u svoj rad i kurikulum učenje o obiteljima koje su učinile puno za grad Karlovac u kulturnom, gospodarskom i svakom drugom smislu.

IHRA: IZLOŽBA POSVEĆENA LEI DEUTSCH U ZAGREBU

PIŠE: J. C.

U velikome predvorju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu krajem studenoga otvorena je dvodnevna izložba pod nazivom: „Lea Deutsch, little star of the Zagreb theater“ koja prati život velike dječje zvijezde Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Lea Deutsch deportirana je iz Zagreba u Auschwitz gdje je ubijena.

Autorica ovog projekta je Mira Wolf, autorica tekstova izložbenih panoa i kataloga Martina Petranović, a fotografije su dio arhiva Židovske općine u Zagrebu.

Izložba je otvorena u sklopu predsjedanja Republike Hrvatske Međunarodnim savezom za sjećanje na Holokaust (IHRA), u organizaciji Židovske općine Zagreb.

OSNAŽIVANJE EDUKACIJE O HOLOKAUSTU U HRVATSKOJ

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Uvjetno rečeno edukacija o Holokaustu postala je dio obrazovnog sustava u Hrvatskoj prije dvadesetak godina. Zašto uvjetno? Tema Holokausta sada je obavezni dio kurikuluma “Povijesti” u osnovnim školama i gimnazijama. Nije obavezni dio u svim strukovnim srednjim školama koje su zapravo dvije trećine svih srednjih škola u Hrvatskoj. Prema planiranoj reformi strukovnih škola satnica i broj opće-obrazovnih predmeta poput “Povijesti” će se minimalizirati.

I premda se Holokaust nalazi u kurikulumu i u udžbenicima, mi zapravo ne znamo kako se o Holokaustu poučava u učionicama. O tome do sada nije provedeno nijedno istraživanje. Kvaliteta poučavanja ovisi o kvaliteti pripremljenosti nastavnika. Premda se nacionalni seminar Agencije za odgoj i obrazovanje već godinama održava svakoga siječnja kroz njega, kao i kroz druge aktivnosti iste agencije, prošao je zapravo manji dio učitelja “Povijesti”. No, tu moramo dodati da bi edukacije o Holokaustu i o antisemitizmu morala proći većina svih nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja škola. Oko gledamo taj postotak, on je daleko ispod 1 posto. Uz to, gotovo nitko tko je u obrazovnom sustavu nije prošao

adekvatnu edukaciju o ovoj temi tijekom studiranja. O ovoj se temi educira tek mali broj studenata judaistike i tek od nedavno manji broj studenata Filozofskog fakulteta u Rijeci kod profesora Kralja. Uz službene ustanove poneke edukacije odrađuju još neke nevladine ili privatne organizacije, te Šoa Akademija. Prečesto takve edukacije ili projekti ovise o inicijativi i velikom zalaganju pojedinaca. U takvim je slučajevima teško održati motivaciju ili ostvariti nešto dugotrajnije.

Za današnje nove generacije glavni izvor informacija su internetske stranice i aplikacije. Nažalost revizionisti povijesti i negatori Holokausta znatno su prisutniji i organiziraniji u predstavljanju svojih narativa od pojedinaca ili organizacija koje bi se ovom temom mogle baviti na pravi način.

Platforma Klio je kao neformalno okupljanje nastavnika povijesti djelovala od 2021. godine. Uz poneka predavanja i rasprave glavni produkt njihova rada bilo je objavljivanje stručnoga časopisa Poučavanje povijesti. Ovoga ljeta ta je platforma pretvorena u udrugu građana kako bi pojačali svoje aktivnosti i projekte. U studenom je organiziran razgovor s Garyjem Korenom, veleposlanikom Države Izrael u Hrvatskoj, o aktualnom stanju u Izraelu. Predstavljena je i nova grafička novela o Lei Deutsch.

Povodom 85. godišnjice “Kristalne noći” objavljen je i prvi korak projekta holokaust_hr. Radi se dugoročnom projektu na kojem će raditi iskusni edukatori o Holokaustu, redom apsolvenci edukacije u Jad Vašemu. Glavni proizvod projekta će biti objava edukativnih sadržaja

na hrvatskom jeziku. Plan je sustavno pokriti teme antisemitizma i Holokausta, počevši od pojašnjenja glavnih pojmova i događaja, do dubljeg ulaska u specifične teme. Namjera je i na jednom mjestu objediniti informacije o događajima i edukacijama o Holokaustu koje provode druge organizacije u Hrvatskoj i svijetu. Time se zainteresiranima nudi olakšano praćenje svih informacija. Miljenko Hajdarović, inicijator projekta, smatra da je takav projekt nužan u vrijeme velike pojave lažnih vijesti, revizija povijesti i eksplozije antisemitizma. Dugoročno gledajući u projektu se planira organizacija stručnih skupova, konferencija, terenskih ekskurzija te izdavanje tiskanih i elektroničkih edukacijskih materijala. Centralno internetsko mjesto projekta nalazi se na adresi www.holokaust.hr

HENRY KISSINGER: “VODSTVO — ŠEST STUDIJA SVJETSKE STRATEGIJE”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Malo je onih čija svaka riječ, djelo ili knjiga privuku pažnju javnosti, bez obzira ili unatoč visoke životne dobi. Jedan od tih rijetkih pojedinaca zasigurno je Henry Kissinger, svojevrsna rock zvijezda u svijetu globalne politike, jedan od najpoznatijih američkih diplomata 20. stoljeća i jedan od najvažnijih dionika vanjske politike u svijetu.

Njegovo djelo “Vodstvo — Šest studija svjetske strategije” objavljeno je u listopadu na hrvatskom jeziku u izdanju Školske knjige (prijevod s engleskog jezika Vedran Pavlić) i predstavljeno na Interliberu.

Henry Kissinger u svojoj novoj knjizi, objavljenoj 2022. godine, čitateljima donosi zanimljive analize života šest izvanserijskih svjetskih vođa: Konrada Adenauera, Charlesa de Gaullea, Richarda Nixona, Anwara Sadata, Margaret Thatcher i Lee Kuan Yewa. Uz to što donosi karakteristične strategije vodstva ovih političara, Kissinger daje i svoj povijesni uvid, kako bi čitatelji dobili i toliko potreban kontekst bez kojeg nije lako shvatiti njihovo djelovanje. Posebna poslastica je to što je sam Kissinger i osobno poznao svjetske političare o kojima piše, a osim toga i sam je sudjelovao u mnogim događajima koje opisuje.

HENRY KISSINGER

Kissinger je za glavne aktere svoje knjige izabrao više nego zanimljive ličnosti, a svakom od šest glavnih likova posvećeno je jedno poglavlje knjige. Konrad Adenauer, prvi kancelar Zapadne Njemačke uspio je, uz ono što Kissinger naziva “strategijom poniznosti”, vratiti poraženu i moralnu bankrotiranu Njemačku u zajednicu naroda. Charles de Gaulle, francuski general i državnik svojom je “strategijom volje” obnovio povijesnu veličinu Francuske i postavio ju uz bok pobjedničkim saveznicima. Kissinger piše i o američkom predsjedniku Richardu Nixonu koji je uz pomoć “strategije ravnoteže” SAD-u tijekom hladnog rata dao geostratešku prednost. Egipatski predsjednik Anvar Sadat, donio je nakon 25 godina sukoba na Bliskom istoku uz svoju “strategiju nadižjenja” viziju mira za to burno područje. Prvi premijer Singapura Lee Kuan Yew uspio je, unatoč svim izazovima, pomoću “strategije izvrsnosti” stvoriti moćan grad državu. “Željezna lady” britanska premijera Margaret Thatcher obnovila je moral i međunarodni položaj svoje zemlje pomoću “strategije uvjerenja”.

Knjiga vještog analitičara i dobrog pisca, obogaćena prosudbama kakve samo Kissinger može donijeti, zasigurno će privući sve one koje zanima današnja politika, događaji u svijetu i često komplicirani međunarodni odnosi.

Henry Kissinger rođen je kao Heinz Alfred Kissinger 27. svibnja davne 1923. godine u Bavarskoj. Njegov otac Louis bio je učitelj a majka Paula, koja je bila domaćica, bila je iz bogate židovske obitelji Stern. Kissinger je 1938. pred nacističkim progonima pobjegao u SAD-a.

Tijekom života napravio je vrlo uspješnu političku karijeru i bio vrlo utjecajan. Obnašao je funkcije savjetnika američkog predsjednika za nacionalnu sigurnost te državnog tajnika za vrijeme Nixonove i

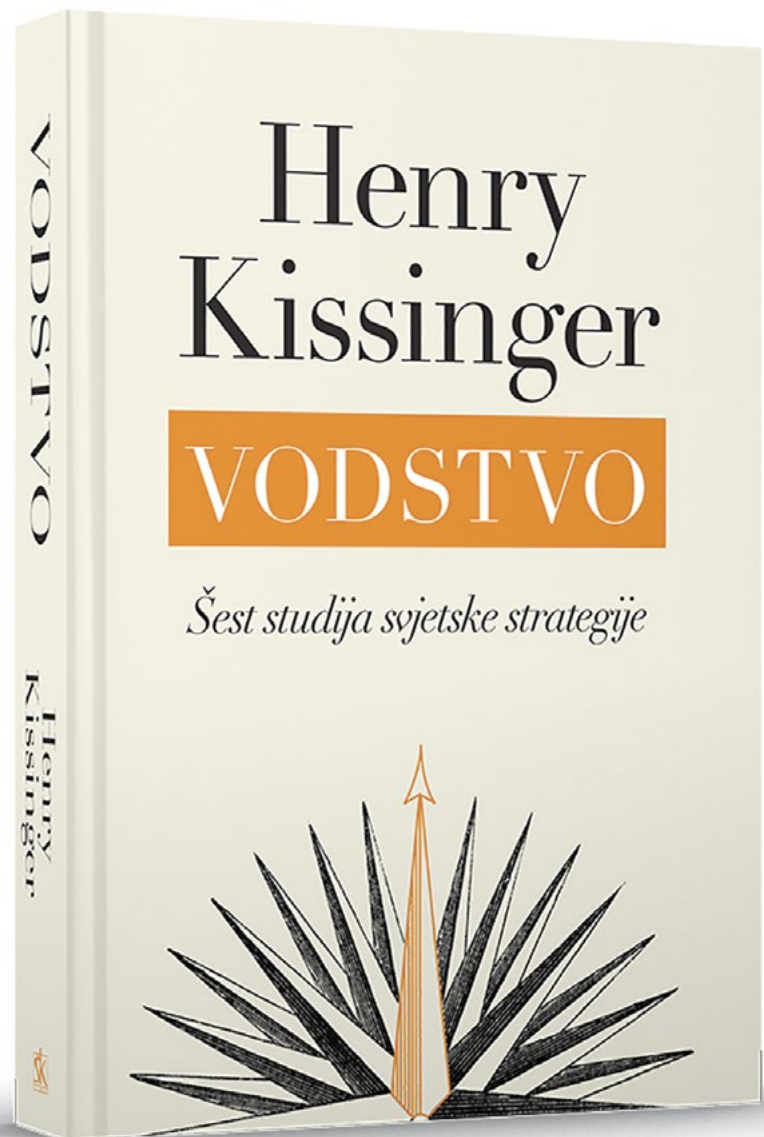
Fordove administracije. Za vrijeme Hladnog rata, kao vješti diplomat, smirio je napete odnose između SAD-a i SSSR-a, a zaslužan je i za politiku otvaranja Kine.

Za svoj rad dobio je brojna priznanja među ostalima i Nobelovu nagradu za mir 1973. godine te Predsjedničku me-

dalju slobode, najviše odličje koje SAD dodjeljuje civilima.

Henry Kissinger je u braku s Nancy Maginnes, a iz prethodnog braka ima dvoje djece.

Premинуo je 29. studenoga 2023. u SAD-u.

“DJEVOJKA U PLAVOJ HALJINI, NA PROZORU, U SUMRAK”

— OBITELJSKA SAGA O ISPREPLETENIM SUDBINAMA ČETIRIJU GENERACIJA ŽENA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Nakon stotina i stotina pročitanih knjiga, moram priznati da volim kada me naslov neke nove knjige privuče po tome što je drugačiji od ostalih i što me svojom posebnosti odmah potakne na čitanje. Roman njemačke autorice Alene Schröder “Djevojka u plavoj haljini, na prozoru, u sumrak” na prvi pogled će vas privući svojim neobičnim naslovom (a i predivnom naslovnicom u izdanju izdavačke kuće Petrine knjige, prijevod s njemačkog jezika Branka Grubić). Naslov sigurno nije dovoljan za čitanje neke knjige, ali autorica ovog romana, koji je u Njemačkoj bio prava književna senzacija, svoje će čitatelje odmah uvući u dirljiv i zanimljiv svijet svojih junakinja. “Djevojka

u plavoj haljini, na prozoru, u sumrak” govori o četiriju generacija žena čije se sudbine isprepliću u teškim trenucima njemačke i svjetske povijesti. Književni kritičari puni su pohvale za ovaj roman koji opisuje kao “obiteljsku sagu, krimić i dio povijesti vremena”.

Alena Schröder vrlo živopisno pred čitatelje iznosi živote žena koje postaju žrtve “velike povijesti” a koje će nenadano spojiti jedno pismo iz Izraela. Što povezuje dvadesetogodišnju Hannah, koja živi u Berlinu dvadesetih godina 21. stoljeća, sa Sentom, koja je kao djevojka došla u Berlin sto godina ranije, dvadesetih godina 20. stoljeća? Dok paralelno pratimo njihove sudbine i teške odluke koje će morati donositi, pred nama se otvara svijet obiteljske sage, prepun tajni, sukoba, tužnih života. Hannah pokušava početi živjeti, a istovremeno se brine za svoju stogodišnju baku Evelyn, koja uporno izbjegava odgovoriti na pitanja u vezi

svoje prošlosti i posebice svoje majke. A upravo je majčinstvo, možda i glavna nit koja se proteže ovim romanom: glavne junakinje, svaka na svoj način, kao da se kaju što su postale majke a sa svojim kćerima teško ostvaruju prisan i topao odnos. Gotovo sve junakinje upustale su se u “zabranjene” ljubavne odnose s muškarcima koji im nisu mogli donijeti sreću, a plod tih veza bile su kćeri koje su često ponavljale “greške” svojih majki, kćeri koje su imale osjećaje da su ih njihove majke napustile, u emotivnom i svakom drugom obliku: “Možda se Evelyn osjećala kao da ju je Trude napustila. Kao što je prije toga osjećala da ju je i Senta napustila. Kad je Evelyn neposredno nakon posljednjeg posjeta Berlinu dobila od Sente pismo da ona i njezin suprug Židov imaju problema i da se neko vrijeme neće moći vidjeti s Evelyn, djevojčica je gorko plakala. Kriomice, iza kokošinjca, gdje je mislila da je Trude neće vidjeti.

Trude je patila zbog toga, a s druge strane bila je sretna jer Senta očito nije kćeri pisala ništa o slici koju joj je potajno dala u svojoj bezgraničnoj neodgovornosti. I odahnula je što je Senta napokon nestala iz Evelyininina života, a s njom i njezina židovska svojta”.

Kako će završiti Hannina potraga za precima ali i ukradenom židovskom imovinom? Autorica u ovom romanu vrlo podrobno opisuje mjesta na kojima se nalaze njezine junakinje, kao i njihove poglede, razgovore, nedoumice, strahove i svakodnevnne borbe.

“Djevojka u plavoj haljini, na prozoru, u sumrak” ustvari je opis izgubljene Vermeerove slike, koju je jedna majka namijenila ostaviti svojoj kćeri kao залог za bolju budućnost.

Alena Schröder rodila se 1979. i radi u Berlinu kao slobodna novinarka i spisateljica. Studirala je povijest, političke znanosti i latinoamerikanistiku u Berlinu i San Diegu. Autorica je nekoliko stručnih knjiga. “Djevojka u plavoj haljini, na prozoru, u sumrak” njezin je debitantski roman

PATRICK MODIANO: “U KAVANI IZGUBLJENE MLADOSTI”

PIŠE: NATAŠA BARAC

Svaki susret s književnim talentom Patricka Modiana, bio to prvi ili ponovljeni susret, predstavlja pravu poslasticu za ljubitelje lijepe književnosti. Već nakon nekoliko redaka, čitatelju će biti jasno zašto je ovaj književnik, koga nazivaju “Marcelom Proustom novoga vremena”, 2014. godine proglašen dobitnikom Nobelove nagrade za književnost.

Povratak svijetu Patricka Modiana ovoga puta došao je s predivnim djelom poetskog naziva “U kavani izgubljene mladosti” (izdavač Boudoni, prijevod s fran-

cuskog jezika Manula Džankić. Roman je ime dobio prema citatu iz filma Goya Deborda, u kojem iznosi kritiku društva spektakla, konzumerizma i otuđenja. Naslov je nepotpuni daktilski heksametar i palindrom In girum imus nocte et consumimur igni koji se najvjerojatnije odnosi na noćne leptire koji se vrte oko vatre prije nego što ih ona spali, a ovdje postaje slika sraza čovjeka i suvremenog društva.

Mjesto radnje ovog romana, kao i većine Modianovih djela, je Pariz, točnije kavane Condé na Lijevoj obali koja okuplja zanimljivu “stalnu postavu” šezdesetih godina prošlog stoljeća. Roman je podijeljen u četiri poglavlja a svako poglavlje donosi i novog naratora. U prvom po-

glavlju to je student jednog od prestižnih pariških fakulteta koji se sjeća vremena provedenih u Condéu, u drugom poglavlju to je Caisley, privatni istražitelj a u trećem tajanstvena Louki. U zadnjem poglavlju Roland će se prisjećati Louki i njihove ljubavi.

Zavidnim talentom Modiano u svakom poglavlju, ovisno o naratoru, mijenja ton kojim piše a sve to se spaja u pravi strastveni kaleidoskopski portret jedna mlade žene ali donosi i preciznu sliku Pariza tog doba.

Patrick Modiano rođen je u Parizu 30. srpnja 1945. Otac mu je bio Židov podrijetlom iz Aleksandrije, a majka glumica, Belgijka. Djetinstvo mu je bilo prilično

burno, živjeli su u hotelu, a Patrick je lutao između škole i hotela. Kako su mu roditelji bili stalno na majčinim turnejama, bio je prepušten sam sebi. Dotukla ga je smrt njegovog brata Rudyja 1957. komu je posvetio nekoliko knjiga. Završio je više škola u više gradova, a fakultet nije ni upisao.

Priče njegovih romana su šture, a radnja je manje bitna od njegovih emocija. U svojim romanima Modiano se često bavi temom potrage za identitetom kao i razdobljem Drugog svjetskog rata.

Wolfram Eilenberger "Plamen slobode"

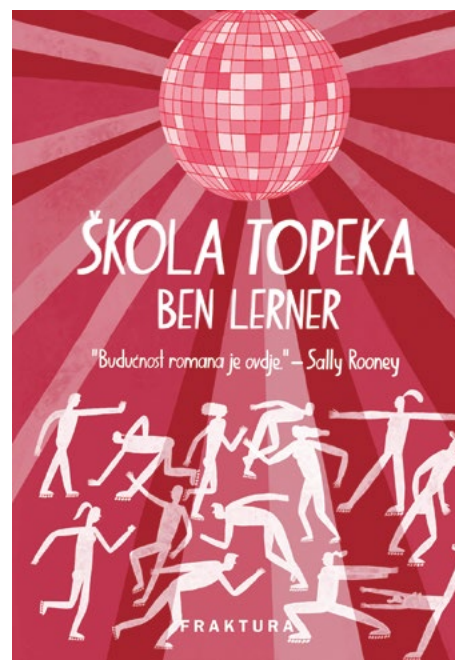
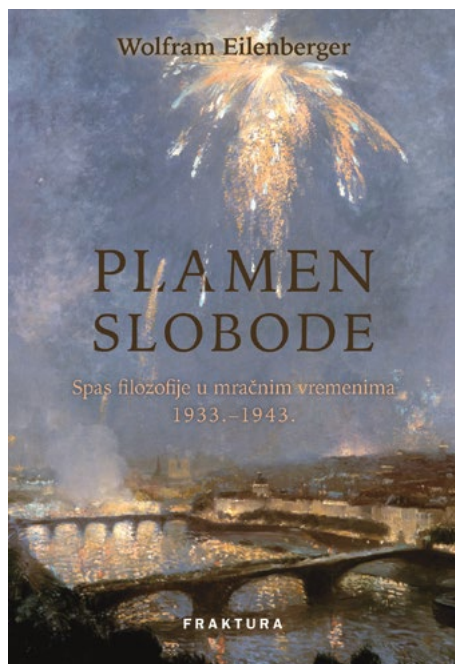
Izdavačka kuća Fraktura nedavno je objavila i veličanstvenu knjigu Wolframa Eilenbergera "Plamen slobode – Spas filozofije u mračnim vremenima 1933.-1943." (prijevod s njemačkog jezika Ines Meštrović) u kojoj nam autor prikazuje četiri filozofkinje — Simone de Beauvoir, Simone Weil, Ayn Rand i Hannah Arendt — koje su postale ikone svjetskih razmjera i koje su, na rubu ponora 20. stoljeća, na vlastitom primjeru pokazale što znači živjeti istinskim slobodnim životom. Eilenberger se u ovom djelu bavi najmračnijim poglavljem

europske povijesti, koje pokriva razdoblje od 1933. do 1944. godine a u tih deset godina autor prati svoje četiri junakinje kroz njihove osobne živote i kroz njihov rad. To je razdoblje kada četiri velike žene dolaze do vizionarskih ideja o odnosu pojedinca i društva, muškarca i žene, spola i roda, slobode i totalitarizma, Boga i čovjeka. Neobični životni putevi ovih žena, popraćeni brojnim avanturama, odvest će ih od Staljingrada do Hollywooda, od nacističke Njemačke do New Yorka, ali i do "revolucionarnih ideja, bez kojih bi naša sadašnjost i budućnost bile bitno drugačije".

Autor Wolfram Eilenberger, rođen 1972. godine, njemački je filozof i pisac, te dugi niz godina glavni urednik časopisa "Philosophie Magazin".

Ben Lerner "Škola Topeka"

"Škola Topeka" (izdavač Fraktura, prijevod s engleskog jezika Dragana Vulić Budanko) je roman američkog romanopisca i pjesnika Bena Lernerera iz 2019. godine o srednjoškolskom prvaku u debati iz grada Topeke u Kansasu 1990-ih.

Književni kritičari smatraju da je ovaj roman bildungsroman ali i autofikcija, jer uključuje mnoge detalje iz Lernerova vlastitog života. U "Školi Topeka" pratimo dobrostojeću židovsku obitelj Gordon, koja živi na američkom Srednjem zapadu. Jonathan i Jane Gordon su demokrati vrlo modernih uvjerenja a njihov sin Adam je na prvi pogled vrlo popularan mladić, zvijezda debata tima i na putu da osvoji nacionalno prvenstvo. Ben Lerner u ovom obiteljskom romanu progovara o uspjesima i neuspjesima svojih glavnih junaka ali i izazovu odgoja djeteta u toksičnom muškom okruženju. Roman, koji se smatra "najvećim romanom ere Donalda Trumpa", nagovještava i pojavu nove desnice, koja iz krize identiteta bijelih muškaraca rađa želju za osvetom i moći.

Ben Lerner rođen je 1979. godine u Topeki. Diplomirao je političku teoriju i magistrirao kreativno pisanje na Sveučilištu Brown. Objavio je nekoliko zbirki poezije a "Škola Topeka" njegov je treći roman. Lerner je profesor na Odsjeku engleskog jezika Brooklyn Collegea.

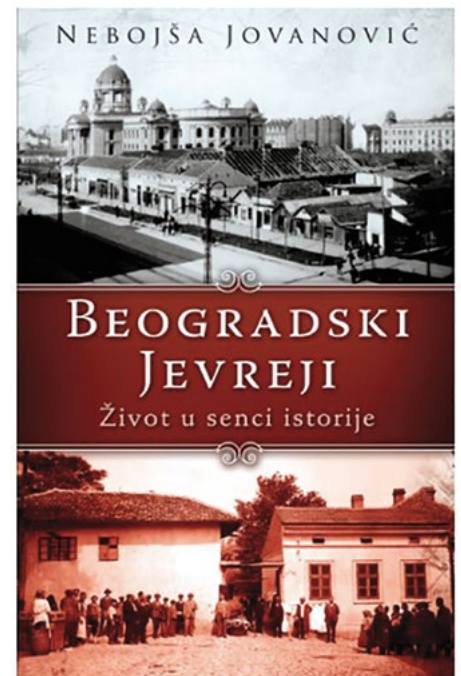
“BEOGRADSKI JEVREJI” — STRUGOTINE IZ POVIJESTI (I) ŽIVOTA BEOGRADSKIH ŽIDOVA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Autor zanimljivo ispričane, a historio-
grfski značajne studije “Beogradski
Jevreji” (Laguna, Beograd, 2023.), po-
vjesničar i književnik dr. Nebojša Jo-
vanović, godinama je istraživao arhiv-
sku građu u beogradskom Jevrejskom
istorijskom muzeju i za potrebe jeruza-
lemskog Jad Vašema pisao i popunja-
vao “kartone” o ubijenim, stradalim
i(li) nestalim Židovima na prostorima
Srbije tijekom Drugog svjetskog rata. Po
osobnom “priznanju” obradio je 15-ak
tisuća takvih “kartona”, a pri tomu je
i razgovarao s ljudima koji su preživje-
li Auschwitz, Buchenwald, Jasenovac
i ostala nacistička stratišta i slušajući
njihove potresne priče zaključio svaka
od tih tragičnih sudbina neizostavno
zaslužuje biti sačuvana za povijest, ali
ujedno i traži bliža pojašnjenja o povi-
jesti židovskog naroda, koja je usprkos
silnim progonima i pogromima kojima
je bila izložena ostavila dubok, neizbri-
siv civilizacijski trag na svim prostorima
na kojima je obitavala, pa tako i u Srbiji.
Nakon tragedije Holokausta, ova nekada

velika zajednica, svedena je na gotovo
simboličnu prisutnost, jer i ono malo
preživjelih, po povratku iz logora smrti,
iselilo se nakon osnivanja Izraela tako
da ih danas u Beogradu živi tek nešto
više od tisuću.

Jovanovićeva knjiga kronološki govori
o beogradskim Židovima od njihova pr-
vog pomena u 10. stoljeću, pa sve do prvih
desetljeća 20. vijeka (s kratkim osvrtom
na Drugi svjetski rat i tragediju Holoka-
usta), kada se njihova povijest preplitala
s političkom i društvenom historijom
Srbije, ali i kroz 20-ak biografskih zapisa
o znamenitim Židovima srpske prijestol-
nice, ali i širih prostora Srbije, koji su u
gospodarskom, kulturnom, znanstvenom
i uopće javnom životu da(va)li veliki
doprinos sredini u kojoj i s kojom su živje-
li. Tako je dr. Jovanović “šetnjom Jevrej-
skim grobljem”, kao i “javnim obeležjima
Beograda” ispisao biografije pojedinih
uglednih obitelji i osoba (Rafail Finci,
Moša i Jakov Mevorah, porodica Buli,
Hajim i Lujo Davičo, Leon Koen, Moša
Pijade, braća Baruh itd.), obogaćene au-
tentičnim fotografijama najznamenitijih
ličnosti iz židovskog miljea, ali i dijelovi-
ma starog Beograda. Svojim poetičnim,

ali ne i patetičnim jezikom dr. Jovanović
ispisao je priču o starom Beogradu; pred
našim očima nižu se slike čaršije, sokaka
i magaza, ali i otmjenih židovskih kuća i
autor struže s tih slika i prizora “prašinu
vremena” i predstavlja nam život jedne
po svemu izuzetne zajednice marljivih,

obiteljskih ljudi, predanih tradiciji, ali i odanih sredini u kojoj su našli svoj novi dom. Židovi su kao najobrazovaniji dio gradskog stanovništvo vodili uspješne obiteljske poslove, ali i ulazili u državnu administraciju, a budući su bili školovani na najprestižnijim europskim sveučilišnim institucijama, govorili strane jezike, imali su i održavali veze s razvijenim svijetom, pa su i Srbiju uključivali u moderne gospodarske, kulturne i znanstvene tokove.

Interesantno je zapaziti da se autor nije bavio jakom židovskom zajednicom u Zemunu, jer kako je objasnio, njihova se povijest do 1918. "gradi" u drugoj sredini, jer Srijem je od 1699. pa sve do kraja Prvog svjetskog rata pripadao Habsburškoj monarhiji. Uostalom, dr. Jovanović je o Židovima nastanjenim na potezu Zemun-Vukovar već ranije pisao i najavio je da će u dogledno vrijeme sve te teme povezati u jedinstvenu knjigu, ali u studiji koju predstavljam zadržao se na beogradskoj topografiji, prikazujući Aškenaze koji su uglavnom živjeli na Savskoj i Sefarde na Dunavskoj padini, u starom dijelu grada. Naime Aškenazi su došli kasnije, krajem 19. stoljeća i nisu bili prihvaćeni u "sefardskoj mahali", pa su počeli naseljavati "savsku stranu"; imali su dvije sinagoge, od kojih je danas upravo aškenaska u Sremskoj ulici jedina aktivna za sve beogradske Židove, dok su sefardsku sinagogu srušili Nijemci 1944.

Ono što se danas pouzdano zna, Židovi su u Beogradu živjeli već od 10. stoljeća, također se zna da su u 13. i 14. stoljeću imali etničku koloniju koja je trgovačkim vezama bila povezana sa sunarodnjacima u Dubrovniku, Ankoni, Mlecima i Ugarskoj. Tim su se "starosjediocima" kasnije pridružili sefardski Židovi kada su ih 1492. nove vlasti prognale iz tadašnje "arapske Španjolske", odnosno kada ih je pozvao sultan Bajazit II. u Tursku i dozvolio im da se naseljavaju gdje god

žele unutar Otomanskog carstva. Sefardi su u Turskoj našli svoju novu domovinu bez vjerske netrpeljivosti, a kada su Turci zauzeli Beograd 1521. stvorili su se uvjeti da se i oni počnu naseljavati u grad.

Židovi su se po dostupnim dokumentima iz 16. stoljeća prvo naselili uz Savu; spominje se da su izgradili tri sinagoge, a zatim su zbog kuge bili preseljeni na drugu stranu bedema beogradske tvrđave, u blizini Dunava. U to su doba Židovi predstavljali najpismeniji dio beogradskog/srpskog stanovništva; govorili su španjolski i njemački i lako se snalazili u međunarodnim trgovinskim poslovima i transakcijama. U vrijeme austrijske vladavine Beogradom došlo je i do političke bliskosti Židova i Srbijanaca; potonji su ih smatrali "saveznicima" u pokušajima onemogućavanja jačeg, organiziranog naseljavanja katoličke populacije, što su forsirale vlasti u Beču. Povratkom Turaka u grad 1793. bitno se izmjenio položaj židovske zajednice; Aškenazi su otišli za Austrijancima, ali iz dijelova još uvijek ogromne Otomanske imperije u Beograd su se počeli doseljavati Sefardi. Kada je došlo do Prvog srpskog ustanka (ustanici su Židove tretirali kao nekršćane), brojni su se Židovi u strahu za svoje živote "prebacili" u Zemun, ali nakon Drugog srpskog ustanka 1815. iznova je oživjela "židovska mahala"; dio se bivših žitelja vratio, poravili su oštećene sinagoge, a kao još uvijek daleko najobrazovaniji dio srpskog društva napredovali su i do visokih državnih funkcija; primjerice Hajim Behor David koji se obogatio "liferantskim poslovima" postao je osobni povjerenik kneza Miloša. Nakon što je Srbija 1830. stekla autonomiju u doba kneza Miloša Obrenovića, Židovi su se i u građanskim odnosima počeli tretirati jednako kao i Srbi. Na zamolbu Hajima Daviča, knez Miloš je 1837. naručio materijal za tiskanje hebrejskih slova, pa su se tako i u Beogradu počele objavljivati knjige na

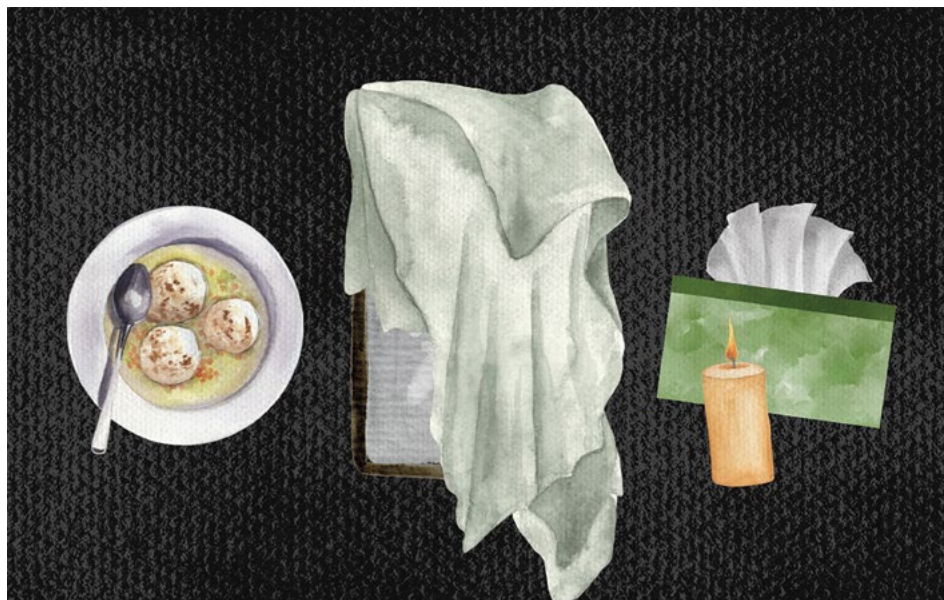
židovskom pismu. Ali vremenom su srbijanski trgovci počeli Židove doživljavati kao ozbiljnu poslovnu konkurenciju, tražili su da im se oduzmu sva prava i kada su tzv. ustavobranitelji na čelo države doveli kneza Aleksandra Karađorđevića 1842., novi je vladar inaugurirao izrazito nacionalistički program koji je i imao zadaću potisnuti konkurenciju iz drugih etničkih zajednica, prije svih Židova i tako su za njih iznova nastupile teške godine, što je i rezultiralo velikim iseljavanjem iz Beograda i Srbije. Ovo iznuđeno progonstvo se proćulo Europom i imalo je izrazito negativne odjeke diljem svijeta, tako da se povratkom kneza Miloša na vlast 1859. situacija popravila; donesen je Ukaz o ravnopravnosti svih građana, koji je ohrabrio mnoge Židove da se odluče na povratak. Ali, bez ogleđa na Ukaz, antisemitske kampanje su se nastavile sve do definitivnog odlaska Turaka iz Beograda 1867., kada i dolazi do većeg priliva Sefarda i Aškenaza u grad u kojem otvaraju najmodernije radnje, ali se kao zajednica grupiraju na Dorćolu, koji postaje njihovim novim središtem. Imaju svoje škole u kojima se uči ladino, židovska kultura i literatura, p(ro)očavaju Tora i Talmud i judaistička tradicija. Kada su na Berlinskom kongresu 1878. velike sile Srbiji uvjetovale sticanje pune neovisnosti uvođenjem vjerskih sloboda i ravnopravnosti, predstavnik srpske vlade je pismeno obećao da će poništiti sva ograničenja u svezi Židova, počelo je novo razdoblje u afirmaciji njihovih građanski prava i u životu beogradske židovske zajednice, da bi sve to bilo drastično prekinuto početkom Drugog svjetskog rata, kada je velika beogradska/i srpska židovska zajednica bila gotovo uništena tijekom Holokausta; dijelom u zemunskom logoru smrti Staro sajmište, dijelom Jasenovcu ili Auschwitzu i ostalim nacističkim mučilištima i stratištima.

B”H ŽALOVANJA U ŽIDOVSTVU

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, GLAVNI RABIN RH

Iako židovstvo gleda na smrt kao na sastavni dio života, talmudski mudraci (rabini) razumiju bol i stanje u kojem se ožalošćeni nalaze nakon odlaska milih i bliskih nam osoba. Bez obzira radi li se o tugovanju djece za roditeljima, roditelja za djecom, supružnika ili članova obitelji, rabini su bazirajući se na Tori donijeli niz propisa i savjeta. Nitko nas nikada ne pripremi na odlazak najbližih, pogotovo roditelja. Kakav god da je međusobni odnos bio, kad nam umre roditelj umre i dio nas. Nije važno jesmo li smrt roditelja doživjeli kao djeca ili u odraslijoj dobi, nije ni važno je li se to dogodilo iznenada ili nakon duge i teške bolesti. Slično je i nakon odlaska bliskih i dragih osoba. Svi ti propisi i savjeti potiču nježan i obziran odnos prema umirućem, ali i duboku brigu za ožalošćenu obitelj. Oni ujedno omogućavaju ožalošćenom da u periodu žalosti bude oslobođen svakodnevnih briga i aktivnosti, a sve s ciljem organiziranja ispraćaja pokojnika (levaja) te same sahrane (kevura). U svakoj zajednici postoji udruženje koje se naziva Hevra kadiša (Sveto društvo), koje se bavi svim poslovima oko pranja i sahrane preminulih. Članovi ovog udruženja obilaze i bolesnike, pružaju im utjehu, siromašnima osiguravaju lijekove i liječnika, ožalošćenoj obitelji pripremaju prvi ručak poslije sahrane. Ovi poslovi su se uvijek smatrali važnom vjerskom dužnošću, pa su ih obavljali ugledne ličnosti.

Iako je dužina žalovanja osobna stvar i svaka se osoba s time nosi na svoj na-

čin, židovstvo “službeno” poznaje četiri faze žalovanja, Avelut (heb: žaliti), ovisno razini, vremenu, kao i tko je ožalošćeni (heb: Avel, množina Avelim). Četiri faze (razine) žalovanja su:

1. Aninut (heb: žaliti), oplakivanje prije ukopa, od trenutka smrti do završetka sahrane. Ožalošćeni u ovom razdoblju poznat je kao onen.
2. Šiva (heb: sedam), razdoblje od sedam dana nakon ukopa; unutar Šive, prva tri dana karakterizira intenzivniji stupanj žalosti.
3. Šlošim (heb: trideset), razdoblje žalosti od 30 dana.
4. Šneim asar hodeš (heb: 12 mjeseci), prva godina (obilježavaju samo djeca preminulih).

Prema klasičnoj židovskoj praksi, oni koji žale zbog smrti roditelja nastavljaju

recitirati Kadiš ožalošćenog jedanaest mjeseci (uključujući prvi mjesec). Neki ožalošćeni obilježavaju kraj Šlošima posebnom službom ili ceremonijom na kojoj ožalošćeni ili članovi obitelji govore o pokojniku.

Žalovanje u judaizmu kombinacija je micve (zapovijedi) izvedenih iz Tore i klasične rabinske literature te običaja i tradicije (minhag), koje se razlikuju ovisno o svakoj židovskoj zajednici.

Ožalošćeni

U židovstvu, glavni ožalošćeni su rođaci u prvom koljenu: roditelj, dijete, brat, sestra i supružnik. Vjerski propisi koji se tiču žalosti ne primjenjuju se na osobe mlađe od trinaest godina, ni kada je preminuli star 30 dana ili manje.

Nakon primanja vijesti o smrti, izgovara se sljedeći blagoslov: “Baruk Ata

Adonai Eloheinu Meleh ha'olam, dajan ha-emet". ("Blagoslovljen si, Gospodine, Bože naš, Kralju svemira, koji si Sudac istiniti."). U Tanahu (židovskoj Bibliji) običaj je bio da se trga odjeća (keria) u trenutku kada se čuje vijest o smrti. Moderna je praksa da bliski rođaci razderu svoju odjeću na sprovodu. Od smrti do pokopa tradicionalno je da stražari ili šomrim (promatrači) ostanu s pokojnikom cijelo vrijeme, a tijekom tog vremena tradicionalno je recitirati psalme (Tehillim).

Židovski sprovod sastoji se od ukopa, odnosno sahrane. Kremiranje je zabranjeno. Smatra se da ukop omogućuje prirodno raspadanje tijela, stoga je balzamiranje zabranjeno. Pokop se treba obaviti u što kraćem vremenskom intervalu nakon smrti. Izlaganje tijela prije ukopa nije dozvoljeno. Cvijeće se obično ne nalazi na tradicionalnom židovskom pogrebu. Sprovod, povorka koja prati tijelo do mjesta ukopa, naziva se na hebrejskom levaja, što znači "praćenje". Kevura, odnosno sam ukop, trebao bi se obaviti što je prije moguće nakon smrti, najbolje unutar 24 sata. Tora zahtijeva što brži ukop, čak i za pogubljene zločince. Ukop se može odgoditi "u čast pokojnika", obično kako bi se dalo više vremena udaljenoj obitelji da dođe na sprovod i sudjeluje u drugim ritualima nakon pokopa. Kada pokop završi, ožalošćeni prilaze da napune grob. Simbolično, to ožalošćenima daje osjećaj kraja dok promatraju ili sudjeluju u popunjavanju grobnog mjesta. To je ujedno i dio procesa žalovanja. Običaj je da svi prisutni na sprovodu uzmu lopatu kako bi se bacile tri lopate zemlje u grob. Lopatu okrećemo prema dolje umjesto prema gore, kako bi se pokazala suprotnost smrti životu i da je ova uporaba lopate drugačija od svih drugih uporaba. Kada ožalošćeni završi, vrati lopatu u zemlju, umjesto da je preda sljedećoj osobi, kako bi izbjegao prenošenje svoje tuge na drugu ožalošćenu. Ovo doslovno sudjelova-

nje u ukopu smatra se posebno dobrom micvom, jer preminuli ne može ponuditi nikakvu naknadu ili zahvalnost i stoga je to gesta apsolutnog davanja i iskaz čiste ljubavi. Nakon ukopa, obično se govori molitva Tziduk hadin kojom potvrđujemo da je Božanski sud pravedan. Za razliku od pokopa koje poznajemo na Zapadu (pa i u Hrvatskoj) gdje se obitelji pokojnika žalujemo u mrtvačnici prije samog ispraćaja, u slučaju židovskog pokopa to se radi poslije samog pokopa, nakon što je obitelj završila sa svojom obavezom sahrane pokojnika. Do samog pokopa i zatrpavanje rake fokus svih prisutnih na ispraćaju je bio na samom pokojniku, a sada se usmjerava na one koji su ostali, na ožalošćenu obitelj, jer tada svi imamo samo jednu obavezu, a to je kako pomoći obitelji da se suoče s odlaskom drage osobe i da se vrati u normalu. I tek tada se okrećemo ožalošćenima i izražavamo svoju sućut. Svi prisutni na sprovodu formiraju špalir (poredaju se u dvije linije) i dok ožalošćeni prolaze između njih, ljudi im izražavaju sućut. U aškenaskim zajednicama izgovaraju sljedeću rečenicu: "Hamakom jenahem ethem betoh ša'ar avelei Cijon Vijrušalajim" (Sveprisutni će vas utješiti (pl.) među ožalošćenima Ciona i Jeruzalema"), dok u sefardskim zajednicama govore: "Min Hašamajim te'nuhamu" (S neba neka vas utješe).

Faze žalovanja (tugovanja):

1. Aninut

Prva faza žalosti je aninut (heb: intenzivno žalovanje). Aninut traje do završetka ukopa ili, ako ožalošćeni ne može prisustvovati sprovodu, od trenutka kada više nije uključen u sam sprovod. Njegova prvenstvena obaveza je sahraniti pokojnika, te je stoga oslobođen svih ostalih obaveza. Smatra se da je "onen" (osoba u aninutu) u stanju potpunog šoka i dezorijentacije. Stoga je onen izuzet od izvođenja micvota koji zahtijevaju radnju (i pažnju), kao što

je molitva i recitiranje blagoslova, nošenje tefilina (filakterija), kako bi mogao neomevano voditi brigu o organizaciji pogreba. Međutim, onen je još uvijek obavezan u zapovijedima koje zabranjuju radnju (kao što je nekršenje Šabata).

Avelut

Nakon aninuta odmah slijedi avelut (heb: žalost). "Avel" (ožalošćeni) ne sluša glazbu i ne posjećuje radosne događaje ili zabave kao što su vjenčanja ili bar ili bat micve, osim ako je to apsolutno neophodno. (Ako je datum za takav događaj već određen prije smrti, strogo je zabranjeno njegovo odgađanje ili otkazivanje). Prigoda brit mila (obrezivanje) je obično iznimka od ovog pravila, ali uz ograničenja koja se razlikuju ovisno o tradiciji.

Avelut se sastoji od tri različita razdoblja:

2. Šiva — sedam dana

Prva faza Aveluta je Šiva, jednotjedno razdoblje tugovanja i žalosti. Riječ Šiva (heb: sedam), označava sedmodnevnu duljinu ovog razdoblja. Održavanje Šive na drugim jezicima, uključujući hrvatski iskazujemo kao "sjediti Šivu". U tom razdoblju ožalošćeni se tradicionalno okupljaju u svom domu i primaju posjetitelje. Ožalošćeni se tjedan dana suzdržavaju od tuširanja ili kupanja, nošenja kožnih cipela i nakita, šišanja i brijanja. Ogledala u domovima ožalošćenih se prekrivaju jer oni ne bi trebali biti zabrinuti za svoj osobni izgled. Uobičajeno je da ožalošćeni sjede na niskim stolicama ili čak na podu, kao izraz pogođenosti tugom. Idealno mjesto za sjedenje Šive je u kući pokojnog pojedinca. Ako to nije moguće, drugo najbolje mjesto je u kući rođaka blizu pokojnika. Tijekom Šive, pojedincima općenito nije dopušteno napuštati prostorije. Međutim, postoje određene iznimke od ovog pravila.

Obrok utjehe (seudat havraa), prvi obrok koji se jede po povratku sa sprovoda,

tradicionalno se sastoji od tvrdo kuhanih jaja i druge okrugle ili duguljaste hrane. Ovo se često pripisuje biblijskoj priči o Jakovu koji je kupio pravo prvenstva od Ezava jelom od leće (Post: 25:34). Rabini, prema našoj tradiciji, kažu da je Jakov kuhao leću ubrzo nakon smrti svog djeda Abrahama. Okrugli oblik jela (jaj, leća) simbolizira neprekinuti ciklus života. Tijekom Šive obitelji i prijatelji dolaze u posjet ili pozivaju ožalošćene da ih utješe. Ovo se smatra velikom micvom, zapovijed ali i dobrim djelom ljubaznosti i suosjećanja. Tradicionalno se ne izmjenjuju pozdravi i posjetitelji ne nameću razgovor nego čekaju da ožalošćeni prvi započnu razgovor. Ožalošćeni nema obvezu sudjelovati u razgovoru i može, zapravo, potpuno ignorirati svoje posjetitelje. Posjetitelji će tradicionalno preuzeti ulogu domaćina kada prisustvuju Šivi, često donoseći hranu i služeći je ožalošćenoj obitelji i drugim gostima. Ožalošćena obitelj često će izbjegavati bilo kakvo kuhanje ili čišćenje tijekom Šive, pa te odgovornosti postaju odgovornosti posjetitelja. Postoje različiti običaji o tome što reći kada se opraštamo od ožalošćenih. Jedan od najčešćih je: "Neka vas Sveprisutni utješi (pl.) među ožalošćenima Ciona i Jeruzalema". Ovisno o običajima zajednice, mogu se dodati želje poput: "Ne bi trebao više imati caar (nevolja)" ili "Trebao bi imati samo simha (slavlja)" ili "trebali bismo čuti samo besorot tovot (dobre vijesti) jedno od drugog" ili "Želim ti dug život". Tradicionalno, molitva se organizira u kući žalosti. Običaj je da obitelj sama vodi službe, dok je obaveza posjetitelja da im osiguraju minjan (10 odraslih muškaraca potrebnih za molitvu). Također je običaj u kuću žalosti donijeti i Sefer Toru (Svitak Tore). Molitvom u kući žalosti se iskazuje poštovanje prema ožalošćenima kao i pokojniku.

Molitve tijekom perioda žalosti su jako važne. Tijekom Šive, molitve se lagano mijenjaju. Za vrijeme čitavog pro-

cesa žalosti, obično se govori Kadiš, jer umjesto da čovjek zbog gubitka voljene osobe izgubi vjeru u religiju, židovska tradicija zahtijeva da oni koji su doživjeli gubitak voljene osobe javno iskažu i potvrde svoju vjeru u Boga. To se obično radi ispred minjana. Govorenje Kadiša se radi kako bi se zaštitilo dostojanstvo i zasluge pokojnika. Židovstvo vjeruje da je prije ulaska duše u nebo potrebno maksimalno dvanaest mjeseci kako bi se čak i najgora duša pročistila. Iako razdoblje žalosti traje dvanaest mjeseci, Kadiš se govori samo jedanaest mjeseci kako se ne bi podrazumijevao da je duša zahtijevala čitavih dvanaest mjeseci pročišćavanja.

Cilj Šive je da nakon početnog razdoblja očaja i žalosti odmah nakon smrti, ožalošćeni dobiju vrijeme kada mogu razgovarati o svom gubitku i prihvaćaju utjehe drugih. Tijekom razdoblja Šive, ožalošćeni su kod kuće. Prijatelji i obitelj posjećuju one koji žale kako bi im iskazali sućut i pružili utjehu. Proces, koji datira iz biblijskih vremena, formalizira prirodan način na koji se pojedinac suočava i prevladava tugu. Šiva omogućuje pojedincu da raspravljajući o gubitku voljene osobe izrazi svoju tugu i polako ponovno uđe u društvo. Poštivanje Šive je obaveza za roditelje, braću i sestre, supružnike i djecu osobe koja je umrla. To nije obaveza za novorođenčad koje je u vrijeme smrti imalo manje od trideset dana. Vjerski praznici tijekom Šive i Šelošima malo mijenjaju razdoblje žalosti. Budući da židovstvo prihvaća praznike sa radošću, tuga povezana sa žalostima treba biti izdvojena dok se praznik ne završi. Pojednosti za ovaj tekst možemo preskočiti.

Pranje ruku

Nakon što se osoba nađe u blizini ili oko pokojnika, drevni je običaj oprati ruke kao znak ritualnog pročišćenja. Nakon

sprovoda ili posjeta groblju, pojedinci su dužni oprati ruke kao znak duhovnog prijelaza kroz vodu. Tijekom Šive, posebno je obavezno to učiniti prije ulaska u dom. Mnogo je različitih porijekla ove tradicije, iako je čin obično povezan sa simboličkim čišćenjem, ideja je da je smrt nečist u duhovnom smislu. Židovstvo naglašava vrijednost života i zato se živi ne bi smjeli usredotočiti na smrt. Prilikom pranja ruku nakon posjeta pokojnika, običaj je da se šalica vode koja se koristi za pranje ruku ne predaje od jedne osobe drugoj. Razlog za to proizlazi iz uvjerenja i nade da će se tako zaustaviti tragedija.

Svijeće

U židovstvu svijeće su simbolične za posebne događaje tijekom života. Palimo ih tijekom glavnih praznika, te tijekom Šabata, a tijekom procesa žalosti svijeća bi trebala biti upaljena čitavo vrijeme, jer svijeća predstavlja samog pokojnika. Svjetlost je simbol ljudskog bića, fitilj i plamen reprezentativni su za tijelo i dušu, kao i međusobnu povezanost.

Ogledalo

Pojedinci koji su u žalosti ili u kući u kojoj se sjedi Šiva, moraju pokriti ogledala od trenutka kada pojedinac umre do kraja Šive. Nekoliko je razloga zbog kojih naš tradicija to zahtijeva. Prvi razlog može proizaći iz ideje da je čovjek stvoren na sliku Božju. Pri tome čovjek stječe isto dostojanstvo i vrijednost kao i Bog. Kad Božje stvaranje umre, to umanjuje njegovu sliku. Smrt ljudskih bića narušava povezanost živog čovjeka i živog Boga. Budući da je svrha ogledala odražavati takvu sliku, oni su pokriveni tijekom žalosti. Drugi razlog zbog kojeg su ogledala pokrivena je zbog razmišljanja o nečijem odnosu s Bogom tijekom smrti voljene osobe. Pojedinci su upućeni da se usredotoče na tugu, a ne na sebe. Kako bi se spriječile sebične misli, sva su ogledala pokrivena u kućama ožalošćenih. Treći

razlog zbog kojeg bi ogledala trebala biti pokrivena dolazi iz zakona koji kaže da pojedinac možda ne stoji izravno ispred slike ili obožavanja. Stoga su ogledala i slike skrivene tijekom žalosti. Neke zajednice imaju dodatni običaj pokrivanja svih slika ljudi.

Cipele

Kožne cipele se ne smiju nositi tijekom Šive. Obrazloženje iza toga uključuje izbjegavanje luksuza. Bez kožnih cipela, pojedinac se može koncentrirati na tugu i dublji smisao života. Međutim, iznimke od ovog pravila uključuju trudnice i one s bolestima stopala.

Osobna higijena

Osobna higijena i njegovanje su djela zabranjena tijekom Šive ili Šelošima, jer se smatraju radnjama učinjenim za fizičku udobnost. Stoga se ožalošćeni upućuju samo na pranje odvojenih dijelove tijela, glave i lica. Povrh toga, preporučuje se hladna voda. Upotreba kozmetike nije dopuštena jer to predstavlja čin učinjen za zadovoljstvo

3. Šlošim — trideset dana

Stadij žalosti poznat kao Šlošim (heb: trideset) traje sve do trideset dana nakon sahrane. Prvih sedam dana Šlošima je razdoblje Šive. Šlošim se nastavlja nakon što je Šiva završila. Nakon intenzivnog razdoblja Šive, kada ožalošćeni uglavnom provodi vrijeme kući, tijekom Šlošima ožalošćeni napuštaju svoje kuće i ponovo počinju manje-više komunicirati normalno s drugima. Šelošim potiče pojedince da sudjeluju u društvenim odnosima kako bi polako olakšali povratak u normalu.

Tijekom Šlošima, ožalošćenima je zabranjeno vjenčati se ili prisustvovati seudat micvi (vjerskom svečanom obroku). Muškarci se u to vrijeme ne brijaju ni šišaju. Budući da židovstvo uči da preminula osoba još uvijek može imati koristi od zasluga micvi (zapovijedi)

izvršenih u njihov spomen, smatra se posebnom privilegijom donijeti zasluge preminulima učenjem Tore u njihovo ime. Popularan običaj među ortodoksnim Židovima je koordinirati grupu ljudi koji će zajedno proučavati cijelu Mišnu tijekom razdoblja Šlošima. To je zbog činjenice da riječ Mišna i Nešama (duša) imaju ista hebrejska slova.

Šneim asar hodeš — dvanaest mjeseci

Oni koji žale za roditeljem dodatno poštuju razdoblje od dvanaest mjeseci (heb: Šneim asar hodeš, dvanaest mjeseci), koji se računa od dana smrti. Taj period se na hebrejskon naziva i Šanat ha-evel. Tijekom tog razdoblja većina se aktivnosti vraća u normalu, iako ožalošćeni nastavljaju recitirati Kadiš kao dio bogoslužja u sinagogi jedanaest mjeseci. U ortodoksnoj tradiciji to je sinovljeva obaveza (a ne kćeri). Ostaju ograničenja u vezi s posjećivanjem svećanih događaja i velikih okupljanja, posebno na mjestima gdje se izvodi živa glazba. Postoje razna objašnjenja za dvanaestomjesečni period žalosti. Kabala kaže da je duša dvanaest mjeseci vezana uz tijelo. Talmud opet

kaže da tijelo postoji dvanaest mjeseci i da za to vrijeme duša periodično ulazi u tijelo i da poslije dvanaest mjeseci tijelo prestaje postojati i duša se penje i više ne silazi.

Uzdizanje duše

Prema židovskom vjerovanju, nakon što osoba umre, više ne postoji način da stekne zasluge tako što će sama izvršiti micvot, ali micvot koje čine ljudi na koje je pokojnik utjecao (npr. djeca, obitelj, prijatelji) još uvijek mu mogu donijeti zasluge. Iz tog razloga, Židovi čine micvot za uzdizanje duše osobe koja je preminula. Najčešće se radi o davanju cedaka.

Vidjeli smo da židovska tradicija definira nekoliko faza žalovanja, za koje možemo reći da čak, iako su stare nekoliko tisuća godina, prilično korespondiraju s modernim razumijevanjem procesa žalovanja. Vrijeme žalovanja je period tijekom kojeg nas naša tradicija ohrabruje da se u potpunosti vratimo natrag u normalni život istovremeno nam dopuštajući da poštujemo naše preminule drage osobe na dnevnoj osnovi kroz govorenja Kadiša.

RONALD LAUDER

— PREDSJEDNIK SVJETSKOG ŽIDOVSKOG KONGRESA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Ronalda Laudera, poslovnog čovjeka, milijardera, filantropa, ljubitelja umjetnosti i predsjednika Svjetskog židovskog kongresa, često opisuju kao čovjeka širokih interesa i velikih znanja.

Ronald (Ron) Steven Lauder rođen je 28. veljače 1944. godine u New Yorku u židovskoj obitelji. Njegova majka Estée i otac Joseph osnovali su tvrtku Estée Lauder Companies, koja je danas jedna od najvažnijih američkih tvrtki na globalnoj razini. Ronald Lauder sa sjetom se sjeća svog djetinjstva i odrastanja u židovskom domu u kojem se za vrijeme obiteljskih obroka razgovaralo o raznim temama, o svemu onome što se događalo u svijetu ali i o obiteljskom poslu. Proučavajući roditelje od malih nogu, ubrzo je naučio osnovne principe uspješnog poslovanja.

“Sve sam naučio za obiteljskim stolom s mojom mamom, koja je bila briljantna žena, i s kojom sam u našoj tvrtki radio 17 godina”, kazao je Lauder, koji je odrastao uz starijeg brata Leonarda. Obitelj je zajedno raspravljala o novim poslovnim idejama, o dućanima, o proizvodima koje su osmišljavali. Filozofija brenda koji je i danas jedan od najpopularnijih, bila je jednostavna ali fantastična i razumljiva: “Svaka žena može izgledati lijepo”.

ESTÉE LAUDER I NJEZINI SINOVİ

Otac Joseph preminuo je 1983. a majka Estée 2004. godine, a posao su nakon toga nastavili voditi njihovih sinovi.

Ronald Lauder školovao se u SAD-u, Francuskoj i Belgiji. Profesionalnu karijeru započeo je u obiteljskoj tvrtki, a od rane dobi zanimala ga je politika i politički aktivizam. Godine 1984. izabran je na dužnost zamjenika pomoćnika američkog ministra obrane, zadužen za europsku politiku i NATO. Dvije godi-

ne kasnije tadašnji predsjednik Ronald Reagan imenovao je Ronalda Laudera veleposlanikom SAD-a u Austriji. Na tom je položaju izgradio čvrste diplomatske veze između SAD-a i Austrije i osobno odbacio Kurta Waldheima — čovjeka s nacističkom prošlošću i tadašnjeg austrijskog predsjednika.

Za vrijeme svog veleposlaničkog mandata u Austriji, počeo je istraživati vlastite židovsko-mađarske korijene. Iskustvo

koje je stekao pojačalo je njegovo osobno uvažavanje židovske baštine te je odlučio učiniti sve što može kako bi oživio židovski život u srednjoj i istočnoj Europi u zajednicama koje je opustošio Holokaust. Taj je zadatak na neki način postao njegov osobni životni cilj. Godine 1987. osnovao je Zakladu Ronald S. Lauder koja danas podržava rad židovskih škola, kampova i centara u Austriji, Bjelorusiji, Bugarskoj, Češkoj, Njemačkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Hrvatskoj, Slovačkoj i Ukrajini. Zahvaljujući naporima Ronalda Laudera, brojni mladi Židovi u Europi uspjeli su se ponovno povezati sa svojim židovskim nasljeđem.

Iako je tijekom svog života imao različite karijere, on sam često ističe da je najvažnija uloga ona koju obnaša danas u svojstvu predsjednika Svjetskog židovskog kongresa. Na tu dužnost izabran je 2007. godine a jedan od glavnih ciljeva koji si je zacrtao u obnašanju te odgovorne dužnosti je borba protiv antisemitizma, koja je danas jednako teška ili još teža nego što je bila nekada, jer je poprimila nove dimenzije.

Svjetski židovski kongres, kazao je jednom prilikom Lauder, predstavlja židovski narod u čitavom svijetu. On sam gotovo je u svakodnevnom kontaktu s predstavnicima židovskih zajednica ali i utjecajnim političarima iz brojnih europskih zemalja i svijeta. Naravno, dio njegovih uobičajenih aktivnosti je i tijesna suradnja s Izraelom. U Izraelu djeluje i njegova agencija za zapošljavanje koja, u mirnim vremenima, pomaže brojnim mladim Židova da se nastane u području Negeva i tamo pokrenu novi život.

Kao predsjednik Svjetskog židovskog kongresa, Lauder se redovito sastaje s predsjednicima država, premijerima i predstavnicima raznih vlada s kojima raspravlja o pitanjima važnim za Židove i židovske zajednice. Uvijek se zalaže za važnost davanja podrške Izraelu, poseb-

ce u teškim vremenima, a to čini i sada u ovom posebice teškom trenutku za Izrael i židovsku zajednicu u svijetu.

Osim toga, Lauder je aktivno uključen i u rad Zaklade Auschwitz-Birkenau, koja brine za očuvanje autentičnih ostataka nekadašnjeg nacističkog koncentracijskog logora smrti, koji je postao simbol Holokausta i patnji. Prije nekoliko godina, financirao je izdavanje kuharice žrtava Holokausta iz Auschwitz-Birkenau, a sudjeluje i u drugim aktivnostima Zaklade. U siječnju 2020. godine, Zaklada je povodom obilježavanja 75. godišnjice oslobođenja logora u Auschwitz-Birkenau dovela više od stotinu preživjelih žrtava logora kao i članove njihovih obitelji.

Prema njegovim vlastitim riječima, oduvijek su ga zanimale različite stvari a jedna od njegovih velikih ljubavi je umjetnost, u koju se zaljubio još kao dječak. Ljubav prema slikarstvu započela je kada je imao 14 godina a ovisno o životnoj dobi mijenjala su se i njegova omiljena razdoblja u umjetnosti. Veliki je ljubitelj njemačkog i austrijskog slikarstva te posjeduje imponantnu zbirku umjetnina a stručnjaci smatraju da je Ronald Lauder jedan od najboljih poznavatelja rada Ego-

na Schielea. Vjeruje se da Lauder posjeduje najveću kolekciju Schieleovih djela na svijetu. Lauder je u New Yorku otvorio galeriju nazvanu Neue Galerie, posvećenu umjetnosti iz Austrije i Njemačke s početka 20. stoljeća.

Lauder je 18. lipnja 2006. godine od Marie Altmann i njezine obitelji otkupio slavnu sliku "Portret Adele Bloch-Bauer" Gustava Klimta. Za ovu sliku, koju sam iz milja naziva "naša Mona Lisa", platio je 135 milijuna dolara, što je tada bio najveći iznos ikada plaćen za jednu sliku. Kao što je sam ispričao, kao mladić vidio je Klimtov portret u Beču i od tada mu se divio. Portret Adele Bloch-Bauer oteli su nacisti a nakon dugogodišnjih pregovora i suđenja austrijska vlada morala je sliku vratiti obitelji Altmann. Slavni Klimtov portret, nazivan i "žena u zlatu", danas je izložen u Lauderovoj Neue Galerie u New Yorku tako da ga svi mogu vidjeti, što je bio jedan od uvjeta obitelji Altmann.

Ronald Lauder oženjen je s Jo Carole, rođenom Knopf. Imaju dvije kćeri Aerin i Jane. Prema Forbesu, bogatstvo Ronalda Laudera procjenjuje se na 4,5 milijardi dolara.

RONALD LAUDER U AUSCHWITZU

TRG SINAGOGE — SYNAGOGUE MEMORY SQUARE

PIŠE: SNJEŠKA KNEŽEVIĆ

Projekt arhitekta Nenada Fabijanića za memorijal na mjestu srušene zagrebačke sinagoge osobna je gesta moralne satisfakcije za kulturocid i plod dugogodišnjeg studiranja otvorene i nezaliječene rane u središtu Zagreba. Nije izvjesno je li Fabijanićev prijedlog svojevrsna reakcija na dosadašnje diskusije i spekulacije o budućoj zgradi u Praškoj, polarizirane uglavnom u alternativni: kopija pročelja ili suvremeni izraz — zato što se on o tome nikada nije izjasnio.

Koncept memorijala zasnovan je na dva elementa. Najprije, na definiciji prostora kao ispražnjenoga, ne praznoga, kakav bi se u prvi mah mogao učiniti. Ispražnjen je zločinom: kulturocidom i memoricidom, u kojem je hram srušen sa zemljom. Drugi je element znanje o hramu, predstavljeno kompjutorskom rekonstrukcijom, koju je 1996. izradio i do 2001. razradio Studio Kušan na temelju očuvanih fotografija, uglavnom pročelja hrama iz 19. i 20. stoljeća, arhitektonskih snimaka s početka 20. stoljeća i fotografske dokumentacije razaranja hrama u doba ustaške vlasti. Tom su rekonstrukcijom utvrđeni svi arhitektonski elementi hrama: tlocrt

i položaj na parceli, volumen i dimenzije, forma i geometrija pročelja. I jedno i drugo godinama su bili izazovom za različite prijedloge rekonstrukcije sinagoge: bilo cijele zgrade, bilo pročelja ili čak nekih njegovih dijelova. No za razliku od ideja materijalne rekreacije hrama, ovaj se projekt naprotiv bavi jedino i samo istinom njegova nepostojanja.

Ta se istina predstavlja arhitektonskom interpretacijom onoga što stvarno postoji, a sadržano je virtualnoj rekonstrukciji koja se — koliko to god bilo paradoksalno — posreduje kao jedina stvarnost. Svoje-

vremeno je književnik i kritičar Zvonimir Berković predložio da se ovdje ne gradi ništa i samo natpisom upozori da je tu nekoć bilo svetište uništene zajednice, a praznina ostane memento. Težište je bilo na praznini i opomeni. Fabijanićev prijedlog, u bitnome blizak Berkovićevom, naglašava ispražnjenost, a ona neumitno zaziva sjećanje. Stoga su ovdje težišta i na opomeni i na sjećanju, kao podjednako važnim elementima.

Memorijal zahvaća čitavu površinu nepravilne parcele, jedinstveno opločenu i uokvirenu zelenim potezima s triju

strana, duž dvorišnih pročelja susjednih kuća. U središnjem dijelu parcele, egzaktno prema kompjutorskoj rekonstrukciji, naznačeni su temelji hrama usjecima u tlu. Oni se protežu duž istočne, sjeverne i južne strane, dok je zapadna strana, gdje je bilo glavno pročelje, otvorena. Ako bi arheološkim istraživanjem bili otkriveni ostaci temelja — što je prilično vjerojatno — oni bi bili jedino materijalno svjedočanstvo hrama, dosad skriveno pod zemljom. Ne pronađu li se, u usjecima bi ostala gola zemlja. Unutar obrisa temelja ploha trga postupno se konveksno uzdiže, što omogućava pogled u dubinu i širinu usjeka. Sferna površina presječena je vodenim kanalom, izmaknutim iz sa-

kralne osi hrama, kojim struji voda. Preko temelja on vodi do zida na rubu pjacete i završava u crnom otvoru vrata koja ne vode nikamo. Tim zidom u širini hrama naglašen je istočni, sakralno najvažniji dio sinagoge, dok je zapadni, ulazni dio naznačen formom ograde s duljim središnjim dijelom, također u širini hrama, i s dva nešto uvučena kraća dijela. Uski ulazi postavljeni su bočno, čime se naglašava distanca spram ulice i razmjerna nepristupačnost. Memorijalna pjaceta posreduje se prvenstveno kao prizor i nije zamišljena kao poprište.

Vizualnu dominantu predstavlja visok i vitak stup, na mjestu s kojega potječe najvažniji očuvani relikv hrama: kapitel i

dio stupa iz predvorja hrama, danas pothranjeni i prezentirani u sjedištu Židovske općine Zagreb u Palmotićevoj ulici 16. Minucioznom analizom utvrđeno je njegovo mjesto i na njemu osvojen novi stup kao hommage najvažnijoj relikviji hrama, koja se štuje i štiti kao sveta uspomena. Stup je izveden iz tlocrtne forme sedmokrake zvijezde, Magen David, koja je na očuvanom kapitelu glavni simbolički i dekorativni motiv. Stup je izrađen od tamno patinirane mjedi, a svojim fasetama različito reflektira danje i umjetno svjetlo. Noću se pali iluminacija usmjerena na sve sastojke memorijala: temelje, vodotok i crna vrata u koja ponire voda, stup i njegov

vrh koji blista kao zvijezda, a i na jedan od zazidanih prozora u začelju, na slijepoj dvorišnoj fasadi — pandanu crnih vrata. Dok jedno i drugo simboliziraju granicu, kraj i konačnost, u svjetlećem stupu koncentrirana je duhovnost, a u mirnom protoku vode sadržana poruka života i vječnog kretanja.

Do rješenja Fabijanić je došao propitivanjem mogućnosti ekspresije od 2010. i dospio napokon 2013. do pročišćenja i kristalizacije ideje. U filmu koji je sam režirao prigodom završetka studije poruku memorijala lapidarno izražavaju riječi: “Popravka nema, zločin je počinjen i konačan. To je memento. To je hommage oduzetim životima, hramu i tragediji.” Među memorijalima na mjestima srušenih sinagoga u Njemačkoj i Austriji, Fabijanićev memorijal izdvaja se odrješitim radikalizmom. U povijesti razmatranja o sudbini praznog zemljišta sinagoge u Praškoj, koja su počela još 1987., taj projekt ostaje kao najstudiozniji i najozbiljniji prijedlog — iako neće biti realiziran.

P.S.: Univerzalna kolumnistica Zrinka Paladino dohvatila se sinagoge i Praške u svojem — kako piše, “krajnje osobnom osvrtu”. U njemu ponavlja već bezbroj puta ponovljeno i svjedoči da nije proučila golemu građu objavljenu u publikacijama Židovske općine Zagreb, a ni drugim (nežidovskim) publikacijama i medijima, koja je naišla na znatan javni odjek. Ne spominje ni dvije velike i važne izložbe “Sinagoga i Zagreb” (2001.) i “Židovi i Zagreb” (2015.), u kojima su u potpunosti predstavljene ideje i projekti, ali i razmišljanja i razmimoilaženja o tome što graditi u Praškoj. Ali iznosi svoj stav kako ondje treba podignuti repliku sinagoge. Za koga? Za zajednicu od jedva stotinjak članova, od nekadašnjih više od 12000. Ali se odrješito zalaže za “faksimilnu rekonstrukciju”, to jest repliku, čak i raspis međunarodnog

natječaja. Taj “subjektivan” kvaziemocionalan uradak potpuno je besmislen sada, kad je Židovska općina o svom trošku, bez Države i Grada, na svojem zemljištu i odlučila graditi zgradu za svoje konkretne potrebe, uključujući primjerenu sinagogu. Ali i povod da se

predstavi prešućen projekt arhitekta Nenada Fabijanića “Trg sinagoge — “Sinagogue Memory Square”, koji je postigao internacionalnu afirmaciju (Divisare, Archello, You Tube i dr.).

SAT ŽRTVE HOLOKAUSTA ISPUNIO JE PRAZNINU

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

(Članak napisala Miriam J. Spizzirri, za cleveland.com. Članak je objavljen 27. listopada 2023. godine)

Riječi mog tihog 91-ogodišnjeg oca, kada mi se obratio i rekao mi: “Imam jedan san” zatekle su me potpuno nespremnju.

Nikada nije ništa otvoreno tražio od mene, tako da su njegove riječi odmah privukle moju pozornost i potaknule moju znatiželju. Uspravila sam se na stolici, izbacila ramena i pažljivo se okrenula prema njemu. U želji da što prije čujem što želi od mene, odmah mi je bilo jasno da ću učiniti sve što je u mojoj moći da se pobrinem za sreću mog oca.

“Mislim da negdje još uvijek ima satova koje je napravio moj otac”, rekao je.

“Neki od tih satova bili su napravljeni od zlata, kako ih ljudi ne bi samo tako odbacili. Imaju svoju vrijednost i siguran sam da ih ima još uvijek.... negdje”, dodao je.

“Tata, ako ih još negdje ima, ja ću ih pronaći”, rekla sam vrlo odlučno. “Pronaći ću ti jedan sat. Ne brini”.

Već samo minutu kasnije, googlala sam najbolje što sam mogla i znala. Nisam bila sigurna hoću li moći pronaći jedan od satova koje je napravio moj djed ili hoću li možda uspjeti pronaći i više od jednog sata. Sve je to izgledalo kao prilično nemoguća misija.

Sve što sam znala bilo je to da ću učiniti sve što mogu kako bih ostvarila san mog oca. Nadala sam se da nisam preuranjeno dala obećanje. Ako je sat

još uvijek postojao, nalazio se negdje preko oceana u Europi. Moj djed po ocu, Artur Schnittlinger, bio je poznati i vrlo cijenjen proizvođač satova u Zagrebu, u Jugoslaviji (danas u Hrvatskoj).

Tamo je živio sa suprugom i šestoro male djece. Njegov prekrasan život bio je naprasno prekinut kada su 10. travnja 1941. godine nacistička Njemačka i fašistički hrvatski ustaški režim preuzeli zemlju.

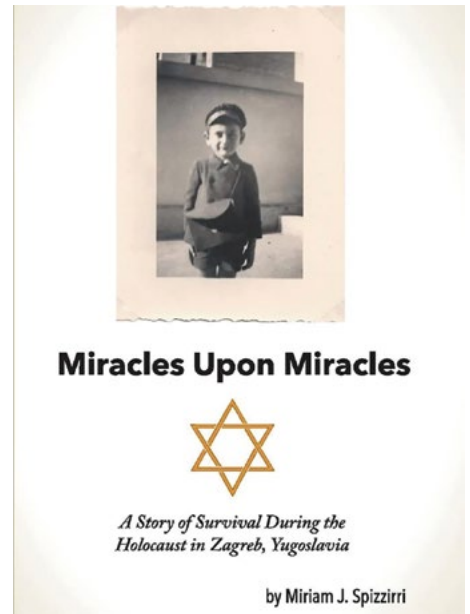
Preko noći, Jugoslavija je postala Nezavisna Država Hrvatska. Uslijedili su kaos, strah i barbarstvo. Ako ste bili Židov, dani su vam bili odbrojani.

Moj djed je 11. rujna 1941. godine bio dio velike skupine židovskih muškaraca uhićenih u Zagrebu. Oni koji su bili uhićeni, bili su prebačeni u tranzitno područje i zatvoreni bez da su dobili hranu, lijekove ili druge osnovne životne potrebe. U vagonima bez prozora transportirani su u Jasenovac, koncentracijski logor u južnoj Hrvatskoj.

Možda su ga mučili, možda su ga tukli, ali na kraju je definitivno bio izgladnjen do smrti te zatim ubijen.

Moj je otac kao desetogodišnjak zajedno sa svojom majkom i petoro braće i sestara sljedeće četiri strašne godine proveo u bijegu, skrivajući se od svojih progonitelja. Nakon što je rat završio, proveli su još četiri godine života u raznim logorima prije nego što su emigrirali u Sjedinjene Američke Države.

Zahtjevu mog oca pristupila sam ozbiljno i s pomnim razmatranjem. Započela sam sa širokom pretragom po internetu, a pretraživala sam prodavače starinskih satova u Zagrebu. Obratila sam se svim

trgovcima i svakom od njih sam poslala detaljan opisa sata kojeg sam tražila.

Tražila sam naime najpopularniji sat koji je moj djed proizveo. Bio je to muški ručni sat, nazvan sat Elly, koji je ime dobio po mojoj baki.

Dobila sam nekoliko odgovora a činilo se da je jedan od onih koji su odgovorili na moj upit bio posebno zainteresiran za moju potragu. Nakon nekoliko općih pitanja, upitao me mogu li poslati poruku njegovom ocu na Whatsapp.

“Moj otac je stručnjak za satove”, otkrio mi je. “Ja samo vodim web stranicu”.

Povezala sam se s Radomirom Saradenom i to je bio pravi pogodak. Saznala sam da on ne samo da je čuo za moj djeda, već je pročitao i članak objavljen o njemu. Nažalost, pamćenje ga je izdalo kada sam ga upitala gdje je pročitao članak.

Preko svoje mreže trgovaca, uspio je locirati željeni predmet. Kako bi moj otac mogao potvrditi autentičnost sata, zatražila sam fotografije. Posebno me zanimalo brojčanik sata i stražnja strana kućišta sata. Moj djed je uvijek na poleđini sata Elly gravirao svoje inicijale.

Strpljivo sam čekala zvuk koji je označio da sam dobila novu poruku na mobitelu.

Jesu li me oči varale? Vidim li ja to stvarno na fotografiji sat Elly? Evo ga! Na stražnjoj stranici sata bili su ugravirani inicijali "AS".

Srce mi je bilo puno i osjećala sam se poput sode bikarbone u kombinaciji s octom, spremna eksplodirati od uzbuđenja.

Čitav sam život slušala priču o satu. Obiteljska priča se pred mojim očima pretvorila u stvarnost.

Radomiru sam odmah poslala poruku s jednom riječju.. **PRODANO!**

I dok Radomir nastavlja tražiti i druge satove mog djeda, on je zaslužno izborio svoje mjesto u našoj čudesnoj obiteljskoj povijesti. Sat Elly sada je dragocjeno obiteljsko nasljeđe. Saznanje da je moj djed držao taj sat u svojim rukama baš kao što to danas može učiniti moj otac je nadrealno iskustvo.

Sat Elly i moj otac vodili su paralelne živote. I sat i moj otac preživjeli su rat, a sve su nedaće čuvali u sebi. Možda ne možemo znati što su sve moj otac i sat morali pretrpjeti, ali sat Elly je sada kod svog pravog vlasnika i svi smo zajedno, tamo gdje nam je i mjesto.

Miriam J. Spizzirri, autorica ovog članka, napisala je i knjigu o životu svoga oca Alfreda Schnittlingera. Knjiga "Miracles upon Miracles" govori o životu obitelji Schnittlinger, majke Elly i petoro djece

za vrijeme Holokausta. Život obitelji koja je prije Drugog svjetskog rata živjela u Zagrebu potpuno se promijenio nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine, posebice nakon što je Artur Schnittlinger, otac obitelji, uhićen i odveden u Jasenovac. Otac autorice imao je u tom trenutku deset godina i nije mogao shvatiti što se oko njega događa. Miriam J. Spizzirri, majka petoro djece (blizanaca i trojki), napisala je ovu knjigu kako bi njezina djeca i buduće generacije saznale detalje o njezinoj obitelji s očeve strane. Kako je napisala autorica, u Holokaustu su ubijeni milijuni Židova "a oni koji su bili dovoljno sretni da prežive, ne bi to uspjeli bez... čuda".

Zbog pomoći u spašavanju obitelj Schnittlinger, Štefanija Podolski proglašena je prije nekoliko godina Pravednicom među narodima.

ELSA MAYER: PIONIRKA ŽENSKOG IZUMITELJSTVA U HRVATSKOJ I NJEZIN SIN RIKARD

PIŠE: IVO MIŠUR

Tehnološki napredak uvelike ovisi o ljudskoj kreativnosti i sposobnosti iznalaženja novih, inventivnih rješenja postojećih problema. Krajnji cilj čovjekova stvaralaštva bio bi ovladati materijalnim svijetom i pokoriti prirodne sile. Ljudi

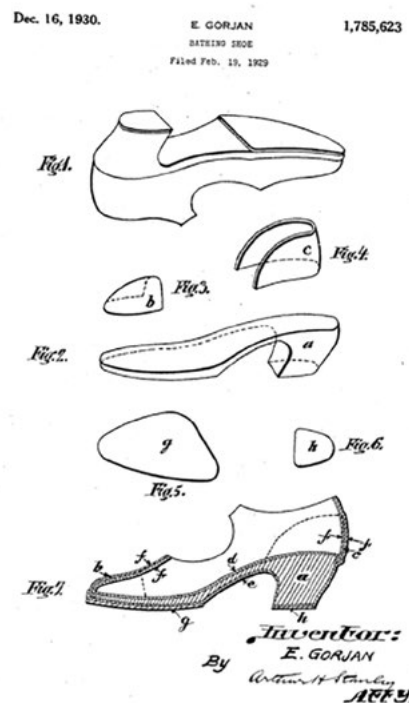
kojima ovo uspijeva zovu se izumitelji, a plod njihova rada su izumi. Iako žene čine polovicu čovječanstva, njihov udio među izumiteljima je znatno manji. Prošlogodišnja studija koju je objavio Europski patentni ured (EPO) otkriva da su tek 13,2% izumitelja u Europi žene. U usporedbi sa samo 2% ženskih europskih izumitelja u kasnim 1970-ima ovo je ipak kakav-takav napredak. Bez obzira na

pozitivne pomake, spolni jaz je i dalje prevelik u ovom području. Postotak žena izumiteljica u Europi veći je nego u Japanu (9,5%), međutim Stari kontinent zaostaje za Južnom Korejom (28,3%), Kinom (26,8%) i SAD-om (15,0%). Posljedica je usporen tehnološki napredak jer svijet ostaje zaknut za mnoge izume ženske inventivne kreativnosti. Manjak ženskog sudjelovanja u izumiteljskoj aktivnosti

je kompleksan. Jedan od razloga je što djevojčicama nedostaje ženskih uzora s kojima bi se mogle identificirati te se izumiteljstvo percipira kao tradicionalno muški “posao” što nije posve točno. U zadnje vrijeme se sve više ističu povijesne žene izumiteljice iz razdoblja dok žene još nisu imale pravo glasa. Kao kuriozitet navest ćemo prvu Amerikanku koja je za svoj izum dobila patent. Bila je to Mary Dixon Kies, davne 1809. godine. Mnogi “ženski” izumi su prisutni u svakidašnjem životu kao npr. brisači (Mary Anderson, 1903.) i materijal kevlar (Stephanie Kwolek, 1963.). Potrebna su opsežnija i vremenski zahtjevnija istraživanja patentne arhive Austro-Ugarske kako bi se došlo do imena prve hrvatske izumiteljice koja je dobila patent za svoj izum. Međutim, nikad nije na odmet istaknuti, možda ne prve ali svakako pionirke hrvatskog izumiteljstva ženskog spola krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Osim junakinje ovog članka spomenuo bih Danicu Jerand, koja nije predmet ovog rada, ali je patentirala jedan svoj izum već 1908. godine (AT34935B).

Jedna od izumiteljskih pionirki bila je i Elsa Mayer, udana Gorjan. Elsa se rodila u austrijskom Grazu 28. ožujka 1877. u židovskoj, aškenaskoj obitelji. Otac joj je bio Emil Emanuel Mayer, a majka Rosa Mayer rođena Biller. Imala je brata Oskara i sestre Olgu i Melanie (poslije udanu Strassman). Elsa se s devetnaest godina udala za zagrebačkog Židova Alexandra Šandora Grunwalda. Unatoč manjku formalnog obrazovanja te zauzetosti odgojem djece, ova zagrebačka Židovka je uspjela u dobi od 51 godine izumiti specijalno napravljene “Cipele za kupanje” (Badenschue, Bathingshoes) i odlučila ih zaštititi patentom. Izum se odnosio na cipelu za kupanje s potpeticom, posebno namijenjenu ženama. Cilj ovog izuma je osigurati cipelu navedene vrste, u kojoj su potplata i peta izrađeni od jednog komada

pluta koji je sa svih strana prekriven tkaninom, a učvršćivači za prste i petu također su izrađeni od pluta ušivenog ili ugrađenog u gornji dio cipele. Potonji je izrađen od tkanine i stoga se lako i sigurno pričvršćuje na potplat, dok su gazne površine opremljene slojem trake. Ova vrsta cipela za kupanje ima prednost što ne mijenja svoj oblik u vodi. Još jedna prednost je što zbog male težine neće ometati plivanje. Dodatna prednost je što štiti stopalo od vrućeg pijeska na plaži. Prema izumu, donji dio cipele tj. e., potplat i peta, proizvodi se od jednog komada pluta a. Ovaj komad pluta u cijelosti je prekriven (tj. vrh, dno i strane) tkaninom. Ova presvlaka od tkanine služi za lakše pričvršćivanje presvučenog potplata i pete na gornji dio cipele f, koji je također presvučen tkaninom. Tkanina se učvrsti netopivim ljepljivim materijalom ili šivanjem ili na drugi način. Kako bi se sačuvalo oblik gornjeg dijela, kapa za prste b i kapa za petu (ili kontra) c, također sastavljene od pluta, umetnute su i/ili ušivene između dvostruke debljine tkanine gornjišta. Kako bi se spriječilo prebrzo trošenje potplata i pete, gazne površine zaštićene su slojem trake g, h. Potplata i peta mogu biti izrađeni od jednog ili više komada pluta ili lijevanog ili umjetnog pluta, dok gazne površine mogu biti presvučene gumom. Predmet izuma ilustriran je priloženim crtežom. Možda na prvo čitanje ovaj izum djeluje jednostavno, pa čak i banalno. Međutim, sljedeći retci će dokazati da nije. Kako bi se izum zaštitio patentom potrebno je proći ispitivanje koje dokazuje da je izum, nov, da ima inventivnu razinu i industrijsku primjenjivost. Sve ovo provjeravaju patentni uredi kojima se šalju prijave izuma. Elsin izum je prošao sve ove stroge provjere. Datum prvenstva tj. datum prijave izuma bio je 22. ožujka 1928. Ona je odlučila svoj izum najprije prijaviti austrijskom patentnom uredu,

CRTEŽ IZ PATENTNOG SPISA ELSE MAYER

vjerojatno jer je tamo rođena, a i dugi niz godina se patentni ured za austrijski dio nekadašnje Carevine nalazio upravo tamo. Moguće je da je namjeravala komercijalizirati izum upravo u Austriji, pa je to bio razlog odabira. Nikad nećemo sa sigurnošću znati. Nakon temeljitog i zahtjevnog ispitivanja, Elsa Mayer je dobila isključivo pravo na korištenje i iskorištavanje svog izuma tj. dobila je patent. Pošto je patentno pravo teritorijalno, Elsa je za zaštitu izuma u drugim državama morala slati zasebne prijave. Tako je prijava američkom uredu upućena 19. veljače 1929. te je zabilježen pod registarskim brojem US1785623A, a američki patent je priznat 16. prosinca 1930. Elsa Mayer je svoj izum zaštitila i u drugim zemljama (Francuskoj i Velikoj Britaniji).

Elsa Mayer umrla je 26. rujna 1932. u dobi od samo pedeset i pet godina. Da je poživjela možda bismo dočekali još neke druge izume. Pokopana je na Mirogoju u grobnici obitelji Gorjan (Grunwald).

Elsin muž je bio dr. Alexander Šandor Grunwald, rođen u Karlovcu 2. lipnja 1864. godine. On je bio sin Heinricha i Henriette, rođ. Neufeld. Grunwaldi su u Karlovac doselili iz Mađarske, točnije iz mjesta Nagykanizsa, gdje se rodio Heinrich Grunwald. On je u skladu s trendovima krajem 19. stoljeća pohrvatio svoje ime u Hinko. Alexander je dobio ime po svom djedu, Hinkovu ocu. Alexander Šandor je završio studij prava te postao odvjetnik. Odvjetničku zakletvu je položio 20. srpnja 1893., a od 1909. vodio je odvjetnički ured u zagrebačkoj ulici Ilica. U imenik Odvjetničke komore upisan je 1931. godine. Alexander i Elsa su imali dvoje djece, sina Rikarda i kćer Danicu.

Rikard Grunwald je rođen 26. siječnja 1899. u Zagrebu. Obitelj je živjela na Akademičkom trgu br. 1 što je današnji Trg Republike Hrvatske. U matici rođenih je zapisano kako je na katoličku vjeru prešao 30. listopada 1920. godine. Također je zajedno s ostatkom obitelji godinu ranije, točnije 26. lipnja 1919. promijenio prezime u Gorjan prema imanju koji su imali u okolici Zagreba (Gornja Reka). Bila je riječ o dvorcu Erdődy-Rubido u posjedu braće Aleksandra Šandora (Rikardova oca) i Ivana Grunwalda. Gorjani su ga uoči Drugoga svjetskog rata prodali Antunu Turku, trgovcu iz Gornje Rijeka. Valja naglasiti da su promjene prezimena nakon Prvog svjetskog rata bile relativno česta pojava u Hrvatskoj. Najčešće su se mijenjala prezimena njemačkog porijekla. Rikard Gorjan je bio inženjer elektrotehnike te je radio u struci. Bio je čak član Zagrebačke inženjerske komore. Da je bio veliki stručnjak u svojoj struci dokazuje prijava izuma naziva "Metoda skladištenja energije za potrebe uravnoteženja opterećenja u elektranama" koja se i danas nalazi u bazama Europskog patentnog ureda. Rikard je prijavu za patent podnio austrijskom patentnom uredu 7. travnja 1927. Patent je priznat 10.

svibnja 1929. pod oznakom AT113176B (AT od imena države Austrija). Rikard je kako vidimo godinu dana prije svoje majke Else podnio patentnu prijavu. Moguće je da ju je upravo on nagovorio da svoju dobru ideju koju je pretvorila u izum pravno zaštiti.

Nakon proglašenja NDH te rasnih zakona poništena je promjena prezimena. Obitelj (ponovno) Grunwald morala je nositi Davidovu zvijezdu. Ipak Rikard je bio dobar inženjer u području elektrotehnike te je u srpnju 1941. bio na popisu neophodno potrebnih stručnjaka od državne važnosti. Autori Židovskog biografskog leksikona gube mu svaki trag u ratnom razdoblju te pretpostavljaju da je u kolovozu 1942. deportiran u Auschwitz gdje je prema njima i skončao život. Rikarda 1942. nalazimo na popisu Židova koji su htjeli emigrirati u Švicarsku. Možda nikad ne bismo saznali što se dogodilo s Rikardom Gorjanom da nema podataka o njegovim izumima. Naime, u Švicarski patentni ured je 30. listopada 1943. došla prijava izuma Visokofrekventni sustav peći od izvjesnog talijanskog državljanina Riccarda Gorjana. Riječ je naravno o Rikardu koji se ipak domogao Italije kao sigurne luke. Visokofrekventni sustav peći sastojao od 25 visokofrekventnih generatora i peći s indukcijskim namotima, naznačen time što stator generatora nosi višefazni namot koji djeluje kao primarni sustav, koji se napaja nisko-frekvencijsku mrežu i generira okretno polje koje uzrokuje da se neiskorišteni rotor okreće pomaknuto i također nosi namot koji djeluje kao sekundarni sustav, pri čemu su i stator i rotor opremljeni istim brojem zubaca, što rezultira visokofrekventnim pulsacijama intenziteta okretnog polja pri vrtnji rotora, što znači da se u sekundarnom namotu indiciraju visokofrekventne struje koje služe za napajanje namota peći. I ovaj Rikardov izum je prošao zahtjevne postupke ispitivanja i dobio je

patent 29. veljače 1948. pod oznakom CH253347B (CH je oznaka za Švicarsku od Confederatio Helvetica).

Možda bismo bili uvjereni da se Rikard poslije rata vratio u Jugoslaviju, ostao u Švicarskoj ili možda odselio u Izrael da nema njegova trećeg izuma. Riječ je o patentnoj prijavi US4149114A tj. Indukcijski motori s kaveznim rotorima analognim kolektorskim motorima. Ovaj izum predstavlja nekoliko mjeraca karakteriziranih novom strukturom statora koja ima različite i odvojene pogonske i uzbuđljive namote i snabdjevena kaveznim rotorima konvencionalnog dizajna koji se napajaju indukcijom, zamjenjujući rotore koji imaju komutator i četke. Nekoliko je vrsta izvedeno analogno serijskim, šantnim, univerzalnim i repulzivnim motorima, koji pokazuju slične karakteristike kao i njihovi parnjaci s komutatorima. Budući da se ne uzimaju u obzir rotirajuća polja, višepolni, jednofazni motori i višefazni motori su ponavljanje osnovnog jednofaznog dvopolnog dizajna. Prijava je podnesena američkom patentnom uredu (USPTO) 30. rujna 1974. a patent je objavljen 10. travnja 1979. Zanimljivo je kako se nečiji životni put može pratiti pomoću prijava njegovih izuma. Potvrdu da je Rikard preživio rat pronalazimo i u Arolsen arhivu u spisima poslijeratnih izbjeglica gdje mu kao zadnja adresa u Italiji piše Milano, a stoji naznaka da je odselio u SAD 1. rujna 1949. U spisu njegove sestre Danice udane Wolkenfeld, koja je također živjela u Italiji piše da je izrazila želju za emigracijom u SAD, a protivila se povratku u Jugoslaviju jer tamo više nije imala živućih članova obitelji.

Rikard Grunwald, koji je postao Rikard Gorjan, pa opet nakratko Grunwald, pa Riccardo i na kraju Richard Gorjan, umro je u New Yorku 1987. u 88-oj godini života. Zanimljivo je da je amerikanizirao ime, dok je prezime ostavio u hrvatskoj inačici sa slovom J do kraja života.

Nadživjela ga je sestra Danica koja je umrla 1992. godine. U obiteljskoj grobnici Gorjan na Mirogoju su danas pokopani i članovi obitelji Stern i Anhalzer.

Primjer obitelji Gorjan koja se može nazivati izumiteljskom obitelji pokazuje da nekad zaista postoji taj stvaralački, "inventivni gen" koji se prenosi i koji često uslijed raznih životnih okolnosti ostane neiskorišten. S obzirom na mali broj žena

izumitelja može se tvrditi da je većina neotkrivenih i zakopanih izumiteljskih talenata, upravo onih ženskih. Iako je Rikard nadmašio vlastitu majku u broju izuma, pa i njihovoj kompleksnosti nesumnjivo je taj dar naslijedio od nje. O nevjerojatnoj nadarenosti vlastite majke je svjedočio i najveći hrvatski izumitelj Nikola Tesla. Nadajmo se da će se žene i dalje uključivati u izumiteljsku djelat-

nost jer se jedino ostvarivanjem brojčane ravnopravnosti u ovom području može ubrzati tehnološki napredak do svog maksimuma. Za kraj valja pripomenuti da je zaštitu izuma patentom u Republici Hrvatskoj moguće je ostvariti u postupku pred Državnim zavodom za intelektualno vlasništvo u Zagrebu.

NIJANSE BRAUNSCHEWIGA

PIŠE: MILJENKO HAJDAROVIĆ

Razmišljamo li što vrijedi posjetiti u Njemačkoj sigurno možemo nabrojati veliki broj turistima zanimljivih mjesta. Na prvome mjestu tu je definitivno Berlin – glavni grad poznat po bogatoj povijesti, živoj kulturi i brojnim atrakcijama, uključujući Berlinski zid, Brandenburšku kapiju i Otok muzeja. Zatim je tu vjerojatno München, ako ne radi drugih atrakcija, onda zbog Oktoberfesta. Slijede sigurno Hamburg, Frankfurt, Köln, Dresden, Düsseldorf, Heidelberg i brojni drugi gradovi. Iako možda nije toliko poznat međunarodnim turistima Braunschweig može privući posjetitelje koji su zainteresirani za povijest i kulturu te traže manje gužve od onih u većim gradovima. Braunschweig je povijesni grad smješten u Donjoj Saskoj u Njemačkoj. Ima bogatu povijest i mnoge značajne povijesne znamenitosti.

Braunschweig je osnovan u 9. stoljeću, ali je kao trgovačko središte zaživio u 12. stoljeću pod utjecajem Heinricha Lava (Heinrich der Löwe), snažnog vladara Svetog Rimskog Carstva. Grad i danas nosi simbol lava na svom grbu. Brzo je postao trgovačko središte i od 13. stoljeća član Hanze. Braunschweig se pono-

si bogatom arhitektonskom baštinom, s istaknutim znamenitostima poput Katedrale Sv. Blaža, prekrasnog spoja romaničkog i gotičkog stila, te burga Dankwarderode. Ova srednjovjekovna tvrđava danas je dom Muzeja kneza Antona Ulricha, poznatog po svojoj obimnoj zbirci umjetnina. Četvrt Magni čuva

šarm srednjovjekovnog Braunschweiga sa svojim uskim ulicama i drvenim kućama, stvarajući čarobnu atmosferu starog svijeta. U 18. stoljeću, Braunschweig je stekao slavu zbog proizvodnje ljekovitog likera po imenu “Brunswick Mum” ili “Braunschweiger Mumme”, za kojeg se vjerovalo da ima ljekovita svojstva i izvezio se diljem svijeta. Grad se ponosi bogatom glazbenom tradicijom i bio je domom skladatelja Carla Philippa Emanuela Bacha, sina Johanna Sebastiana Bacha. Živahna klasična glazbena scena Braunschweiga uključuje brojne koncerte i festivale.

Braunschweig početkom 20. stoljeća

Nakon propasti njemačkog Carstva i kratkotrajne epizode socijalističke republike, Braunschweig je bio dio Slobodne države Braunschweig. Zanimljivo je da je zastava te njemačke države bila identična današnjoj zastavi Ukrajine — dva horizontalna polja od kojih je gornje plavo, a donje žuto. Teške posljedice Prvog svjetskog rata bile su nemilosrdne za ovo područje i dvadesete godine 20. stoljeća obilježene su hiperinflacijom, visokom nezaposlenošću, radničkim štrajkovima i nasiljem. Nacistička partija je u pokrajinskom parlamentu Braunschweiga prvog zastupnika dobila već 1924. godine. To je iste godine u grad dovelo i Hitlera koji je održao programske govore. Broj nacista na ovom području je kontinuirano rastao, ali i otpor prema njima, što je dovodilo do uličnih sukoba.

Hitler je od 1925. na vlastiti zahtjev ostao bez austrijskog državljanstva te je na prostoru Njemačke živio kao osoba bez državljanstva. Hitler je nakon toga više puta pokušao steći njemačko državljanstvo. Naposljetku mu je to uspjelo uz pomoć nacista koji su od 1930. imali većinu u pokrajinskom parlamentu Braunschweiga. Prvo su mu sredili prijavu

prebivališta u Braunschweigu, a potom je 25. veljače 1932. primljen na mjesto činovnika u pokrajinskom uredu za kulturu i geodeziju. Partijski drugovi su mu kao mjesto rada upisali ured veleposlanstva Braunschweiga u Berlinu. Proglašenje pokrajinskim činovnikom je automatski značilo primanje u državljanstvo što mu je omogućilo kandidaturu na izborima 1932. i posljedično preuzimanje kormila nad cijelom Njemačkom. Dva dana nakon primanja na činovnički posao Hitler je zatražio dopust kako bi mogao sudjelovati u političkoj kampanji. Oporbeni zastupnici pokrajinskog parlamenta su u više navrata neuspješno tražili izvještaj o radu činovnika Hitlera. Nakon što je Hitler postao kancelar telegramom je 16. veljače 1933. zatražio trenutno otpuštanje s činovničkog posla što mu je odmah i omogućeno.

Pod nacističkom čizmom

Gospodarstvo regije je iznimno naraslo od 1933. do 1945. zahvaljujući otvaranju vojnih industrijskih pogona. Nacisti su gradu dali i posebnu počasnu titulu zbog brzog rasta. Tijekom Drugog svjetskog rata na ovom je području bilo više od 800 manjih logora uglavnom za prisilne radnike. Vojna industrija je bila legitiman cilj za savezničke bombardere. Saveznici su bombardiranjem uništili 90

posto gradskog središta i 42 posto šireg gradskog područja pri čemu su ubijeni i brojni prisilni radnici i logoraši. Najveće bombardiranje grada izvršeno je 15. listopada 1944. godine kada su 233 Lancaster bombardera izbacila oko 200.000 razarajućih i zapaljivih bombi.

Nakon rata grad je postepeno obnovljen, a čišćenje ruševina službeno je završeno tek 1963. godine. Danas stanovnici Braunschweiga ocjenjuju grad visokim ocjenama u pogledu čistoće, sigurnosti i općenito kvalitete života. Politikom dominiraju SPD i CDU, a novi nacisti AfD su na prošlim izborima dobili manje od 5 posto (što je i previše). Regija Braunschweig danas izdvaja skoro 10 posto za istraživanje i znanost i kao takva je pri vrhu EU-a. Grad je dom Georg-Eckert-Instituta (GEI), instituta za obrazovne medije koji za nastavnike i istraživače povijesti predstavlja svojevrsno sveto mjesto. Pedagog i povjesničar Georg Eckert osnovao je 1951. Međunarodni institut za unapređenje udžbenika. Danas u misiji instituta stoji da GEI “kao znanstveni institut, doprinosi poboljšanju školskog obrazovanja diljem svijeta. Školsko obrazovanje postavlja temelje naše društvene budućnosti. Kao znanstveni institut, predani smo tome da buduće generacije budu obrazovane da budu kozmopoliti, samorefleksivni, odgovorni i demokratični.” Istraživačka

knjižnica instituta sadrži više od 183.000 tiskanih i digitalnih udžbenika iz 180 država te više od 80.000 znanstvenih članaka. Najstariji udžbenik u njihovom posjedu je iz 1648. godine.

Trostruki memorijal

Nedaleko glavnog željezničkog kolodvora, omeđen prometnicama i parkiralištem velikog trgovačkog centra skriven je parkić s desetak stabala, svega 40 x 90 metara prostora, i posjetitelji bi mogli, poput mene, uz njega proći više puta bez skretanja pogleda. A upravo taj parkić za stanovnike Braunschweiga, ali i mnoge druge, ima veliko značenje. Mene je srećom zaustavila mala tabla s natpisom Gedenkstätte KZ-Außenlager Braunschweig Schillstraße — Spomenik podlogoru koncentracijskog logora Braunschweig Schillstrasse. Stazica vodi sredinom parka na dnu kojeg se nalaze tri objekta. Kućica, zid s pločama i ono što najviše privlači pažnju — spomenik s velikim, prepoznatljivo pruskim, željeznim križem.

Prikaz spomenika i Kuće invalida 1839. godine

Krenimo upravo od tog spomenika čija je inicijalna ideja bila podsjećanje na pruske žrtve otpora Napoleonu. Na tom je mjestu 1809. godine streljano 14 ždrijebom odabranih pruskih pobunjenika. Dragunski major Ferdinand von Schill poveo je pobunu protiv Francuza i početkom svibnja 1809. skupio je između 1.500 i 2.000 vojnika. Njegovu pobunu osudio je i tadašnji pruski kralj Fridrik Vilim III. Nakon manjih uspjeha protiv njega je krenulo oko 8.000 danskih i nizozemskih vojnika pod francuskim zapovjedništvom. U bitci kod Stralsunda 31. svibnja Schill je poginuo, a njegovi pobunjenici su se dijelom razbježali ili bili zarobljeni. Gotovo svi od 570 zarobljenih su obješeni dok ih je 14 streljano u Braunschweigu. Priča o njegovoj pobuni proširila se ta-

dašnjim njemačkim državicama i mnogi su ga smatrali herojem. Deset gradova mu je podiglo spomenik i po njemu su imenovane vojne jedinice. Njegova pobuna prikazana je u brojnim književnim djelima, operama pa čak i u dva filma u ranim danima kinematografije.

Na inicijativu baruna Karla von Vecheldea i plemstva Braunschweiga sagrađen je grobni spomenik, posvećen 1837. godine. Posmrtni ostaci vojnika prvotno su pokopani u kripti ispod spomenika, a Schillova glava kasnije je pokopana u urnu. Spomenik je oblikovan u klasiističkoj maniri s velikim crnim željeznim križem na vrhu. U tzv. Kući invalida s kapelom podignutoj tri godine kasnije trebao je boraviti Schillov veteran, paziti na objekt i posjetiteljima opisivati herojska djela svog vođe. To je mjesto postalo okupljalište njemačkih nacionalista i militarista nakon rata s Francuzima u vrijeme Bismarcka i mjesto sjećanja na poginule njemačke vojnike u Prvom svjetskom ratu.

Premda su se Nijemci, barem načelno, razračunali s nacionalsocijalizmom nakon poraza u Drugom svjetskom ratu Schillov spomenik je dobio novu ulogu. Društvo veterana Braunschweiga je 1955. u podnožje spomenika dodalo tri brončane ploče s posvetom i nazivima vojnih jedinica. Posveta u prijevodu s njemačkog jezika: Ponovno posvećeno sjećanju na tisuće vojnika — sinova svih njemačkih plemena — koji su pripadali ovdje navedenim postrojbama, borili se na frontama rata 1939. – 1945., pali, nestali ili se nisu vratili iz zarobljenštva. Prilikom posvete zvonila su zvona gradskih kršćanskih crkava, a uz polaganje vijenaca recitirana je Pjesma o dobrim drugovima. Ovakva posveta vojnim jedinicama koje su djelovale u nacističkom poduhvatu već je sama po sebi prilično kontroverzna. No postaje još zanimljivija kad dodamo i posljednji

sloj povijesne priče o ovom mjestu i čega se sve ovdje prisjećamo.

Na prvi pogled izgleda kao da je parkić s početka ove priče s dva dijela omeđen betonskom ogradom. To bi svakako imalo i smisla da se skrene pogled s parkirališta i trgovačkoga centra. No, ta ograda je zapravo dio umjetničke instalacije koja podsjeća na žrtve Holokausta. To je zapravo rub pomoćnog logora iz sustava KL Neuengamme.

Tvornica Büssing-Werke je već od 1942. godine ovisila o prisilnim radnicima. Prestanom nacističkih osvajanja i prelaskom u obranu taj izvor radnika je presušio. Uprava je poslala zahtjev za radnicima

Gospodarskoj upravi SS-a. U kolovozu 1944. građevinska ekipa od 126 logoraša (pripadnici francuskog pokreta otpora, Rusi, Estonci, Litavci, Poljaci i Nijemci) iz hamburškog Koncentracijskog logora Neuengamme stigla je u Braunschweig kako bi sagradila podlogor na posjedu pokraj spomenika Schillu. Podigli su barake za smještaj logoraša i SS stražare. Svaka baraka je trebala primiti po 312 logoraša. U prostor za SS u dva navrata stiglo je po 25 stražara. Između 1.000 i 1.200 dodatnih zatvorenika s iskustvom rada u metalnoj industriji stiglo je u nekoliko transporta od rujna do studenog iz koncentracijskog logora Auschwitz.

Britanska zračna snimka logora u travnju 1945. godine

Radni dan logoraša u Außenlager Schillstraße je započinjao buđenjem u 4.00 sata i nakon apela su logoraši pješaćili 1.200 metara do industrijskog pogona. Radili su na kućištima motora u tzv. dizel bunkeru. Osim odjeće s kojom su došli iz Auschwitza nisu dobili nikakvu dodatnu zimsku odjeću kao ni priliku za pranje. Unutar dvanaestosatnog rada imali su pauzu od 30 minuta tijekom koje su dobili juhu. Zbog teških radnih uvjeta već slabi logoraši umirali su od dizenterije, tifusa i tuberkuloze. Do kraja 1944. umiralo ih je 8 do 10 dnevno. Stopa smrtnosti dovela je do toga da je početkom siječnja 1945. godine 200 bolesnih zatvorenika prebačeno u KL Watenstedt. Prema procjenama, 400 do 500 leševa zatvorenika prevezeno je u susjedni grad Salzgitter gdje je od 1942. djelovao KL Drütte (također podlogor KL Neuengamme). Osamdesetak tijela je poslano u krematorij u Braunschweigu.

Nakon što je tvornica Büssing teško oštećena u savezničkom bombardiranju logoraši su morali napustiti logor 26. ožujka 1945. Tada je logorski liječnik u izvještaju imenovao preostalih 817

PRIKAZ SPOMENIKA I KUĆE INVALIDA 1839. G.

logoraša. Vlakom su upućeni u KL Neuengamme. Na stajalištu u naselju Uchtspringe s vlaka je skinuto 66 leševa koji su sahranjeni u masovnoj grobnici. Nakon višednevnog lutanja kako bi izbjegli savezničke avione usmjereni su prema KL Ravensbrück. No i na tom smjeru su naišli na bombardiranje. Konačno su 27. travnja prebačeni u kamione koji su ih dopremili u KL Wöbbelin. Tu ih je 2. svibnja oslobodila američka vojska.

Unutrašnjost barake u KL Wöbbelin.

Grad Braunschweig se 12. travnja 1945. predao američkoj 30. pješaćkoj diviziji, a među ruševinama grada ostatci logora nisu bili vidljivi. Rad u tvornici Büssing-NAG nastavljen je već 15. travnja 1945. uz dozvolu vojne okupacijske vlasti. Bivši prisilni radnik Adolf Diamant je 1948. tužio tvornicu. Tvornica je odbila zahtjev za odštetom uz izgovor da je upućen na rad od strane tadašnje vlasti. Ipak je nakon žalbe 1965. dobio odštetu od 177,80 njemačkih maraka. Prema statističkim podacima prosječna mjesečna plaća u Njemačkoj te godine je bila oko 920 mara-

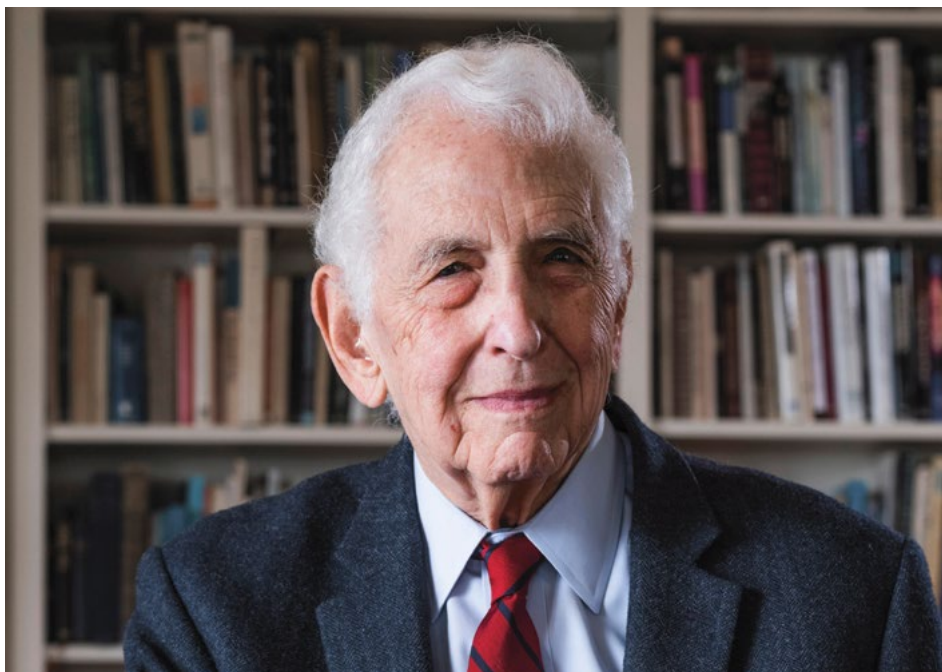
ka. Tvornica Büssing-NAG je 1971. godine postala dio MAN grupacije.

Tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća dolazilo je do sve veće napetosti između ratnih veterana i mladih antifašista prilikom komemoracije u studenome. Komemoracija za stradale njemačke vojnike obično se održavala na Volkstrauertag (Narodni dan sjećanja) koji je obično dvije nedjelje prije prve adventske nedjelje. Na komemoraciji 1994. došlo je i do fizičkog sukoba. Zahtjevi za obilježavanje mjesta sjećanja na žrtve Holokausta bili su sve snažniji. Naposljetku se u realizaciju krenulo 2000. godine. Kuća invalida pretvorena je u Otvoreni arhiv koji prikuplja sjećanja sudionika i svjedoka događanja. Dio tih sjećanja postavljen je i na ploče na betonski zid. Na današnjem parkiralištu, na izdvojenom zidu stoji natpis: Die Zukunft hat eine lange Vergangenheit (okvirno prevedeno: Budućnost ima dugu prošlost). Premda sama koncepcija trostrukog sjećanja na prvi pogled izaziva nelagodu ipak je dominantna kultura sjećanja na logor i njegove žrtve.

ZVIŽDAČ KOJI JE P(R)OTRESAO AMERIKU — SLUČAJ DANIELA ELLSBERGA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Nešto slično onome što je 2010. godine, dakle već “duboko” u eri interneta i svijeta kao globalnog sela učinio osnivač WikiLeaks Julian Assange, koji danas (nakon desetljeća skrivanja pred policijom i “egzila” u londonskom veleposlanstvu Ekvadora), u Velikoj Britaniji čeka izručenje u SAD (gdje mu prijeti dugogodišnja kazna zatvorom), kada je počeo objavljivati seriju tekstova naslovljenu “Državna tajna”, u kojima su detaljno opis(iv)ani i analizirani odabrani, strogo povjerljivi dokumenti američke vlade, tako da su odmah imali učinak nalik eksploziji atomske bombe koja je potresla Ameriku, ali i čitav svijet, učinio je početkom 70-ih godina minulog stoljeća i Daniel Ellsberg, s tom razlikom što je svoja “otkrića” pustio u javni optičaj preko uglednih američkih novina, pa je (bez “pomoći” tada nepostojećih, svemoćnih društvenih mreža) trebalo vremena da se afera zahukta i poprimi slične “kataklizmičke” dimenzije. Dakako, radi se i glasovitim Pentagonskim

papirima (Pentagon Papers), povjerljivim dokumentima i materijalima američke vlade, prije svega u vezi rata u Vijetnamu i uopće američkog vojnog angažmana u Indokini, ali i čitavom nizu nezakonitih postupaka i radnji, mimo znanja i dopuštenja Kongresa i Senata, kojima su najviši američki dužnosnici bezglavo srljajući

u ratnu avanturu, iako su unaprijed znali da iz nje ne mogu izaći kao pobjednici, svjesno kršili pravila i demokratske uzuse zajednice koju su trebali štiti, a ne ih beskrupulozno zlorabiti, ignorirati, odnosno u velikom luku zaobilaziti i(li) prilagođavati vlastitim (pred)izbornim i političkim interesima. Slučaj Pentagon

Papers prethodio je čuvenoj aferi Watergate, nakon koje je američki predsjednik Richard Nixon zbog zlouporabe ovlasti morao podnijeti ostavku, a Ellsbergova "otkrića" bila su svojevrsan uvod u možda najdublju krizu američke demokracije u njenoj povijesti i iz temelja su poljuljala povjerenje građana u demokratske institucije koje su tzv. Pentagonski papiri zorno, do krajnjih granica p(ri)kazali kao politički instrumentalizirane, birokratizirane i neotporne na silne manipulacije najviših instanci američke administracije, uključujući i samog predsjednika SAD-a. U početku, šira američka javnost nije bila svjesna punog značaja Ellsbergovih "papira", tek se vremenom jasno pokazao i dokazao poguban doseg silnih političkih zlouporaba o kojima su govorili, često i duboko u zoni kriminala, tako da je ovaj slučaj postao i zahvalnom filmskom temom, što je samo pridonijelo daljnjoj popularizaciji cijele ove "špijunsko-zviždačke" sage, ali i pozornom stavljanju pod lupu javnosti što to zapravo u ime američke nacije radi njihova vlada, kao i sam predsjednik države koji ima ogromne ovlasti i moć.

O Ellsbergu i njegovim aktivnostima snimljeno je nekoliko sjajnih dokumentaraca (najbolji je onaj Judith Ehrlich), ali i dva izvrsna "igrana" ostvarenja; "Pentagon Papers" 2009. u režiji Roda Holcomba, gdje je minuciozno prikazana Ellsbergova uloga "zviždača" i "način rada" u "dilanju" povjerljivih materijala medijima, da bi 2017. slavni Steven Spielberg snimio film "The Post", o novinarima "Washington Posta" koji su pred američkim Vrhovnim sudom vodili pravnu bitku kako bi mogli objaviti Pentagonske papire. Tom Hanks i Meryl Streep su blistali u naslovnim ulogama, a lik "zviždača" Daniela Ellsberga (od)glumio je jednako upečatljivo Matthew Rhys. Zapravo, stvarni je Ellsberg po mnogo čemu bio iznimna i pomalo kontroverzna ličnost:

visokoobrazovana osoba širokih interesa i znanja, intelektualac od formata, doktor ekonomskih znanosti, autor nekoliko zapaženih knjiga, glazbeno nadaren vrsni pijanist, veliki poznavatelj umjetnosti, a za svoja publicistička ostvarenja i mirovne aktivnosti dobio je i "alternativnog Nobela", visokoprestizžnu Right Livelihood Award 2006., uz napomenu da je više od 90 puta bio uhićen zbog svog mirovnjačkog i civilnog angažmana. Nakon što je u lipnju ove godine u dubokoj starosti (92-oj godini) preminuo u svom domu u Kaliforniji, iznova se "probudio" veliki interes za njegov herojski lik i legendarno djelo koje je mnoge nadahnjivalo; jer se hrabro, ne mareći za posljedice suprotstavio brojnim manipulacijama i lažima, "umotanim u celofan" državne tajne i stroge povjerljivosti svoje vlade, a sve u ime navodne zaštite nacionalnih interesa. Ali, jednako tako mnogi su ga osuđivali kao (vele)izdajnika domovine.

Daniel Ellsberg rodio se 7. travnja 1931. u Chicagu, u židovskoj obitelji, koja je podrijetlo "vukla" iz carske Rusije i u potrazi za boljim životom emigrirala u SAD, ali se upornim radom, kao i školovanjem svoje djece ubrzo građanski i ekonomski etablirala. Daniel je odrastao u predgrađu Detroitu, gdje mu je otac radio kao građevinski inženjer, a majka bila domaćica, iznimno glazbeno obrazovana i talentirana i činilo se da će i on poći njenim stopama; pohađao je glazbenu školu, a već od pete godine života uporno i redovno je vježbao na različitim instrumentima, a kasnije po šest sati na dan svirao klavir. Kada je imao 15 godina, dogodila se automobilska nesreća koju je skrivio njegov otac i u kojoj su mu poginuli majka i mlađa sestra, a on nakon višemjesečne kome srećom preživio (otac je iako teško ozlijeđen ostao živ) i nakon toga se u Danielovom životu sve preokrenulo. Zbog zadobivenih ozljeda više nije mogao sanjati o pijanističkoj karijeri

i po svršetku srednje škole, kao jedan od najboljih učenika, dobio je stipendiju za studij ekonomije na prestižnom Harvardu, gdje je 1952. diplomirao, a potom 1962. nakon specijalističkih studija u Engleskoj i doktorirao. Pridružio se 1954. američkim marincima i tijekom krize oko Sueskog kanala 1956. boravio je sa svojom postrojbom na Bliskom istoku, tada još duboko uvjeren kako SAD kao bastion demokracije svoju ogromnu vojnu silu moraju koristiti kako bi (o)branili demokratske vrijednosti i stoga i diljem planete imaju dužnost (od)igrati ulogu "svjetskog policajca" koji brani međunarodni poredak od ekspanzije zapadnoj civilizaciji neprihvatljivih komunističkih ideja. Ove se hladnoratovske logike dugo držao, sve dok se, koncem 60-ih godina minulog stoljeća, imajući otvoreni pristup tajnim, strogo povjerljivim dokumentima američke vlade nije uvjerio koliko i na koji sve način vojni vrh i najviši državni dužnosnici zlorabe moć i ovlasti koje imaju i zapravo svjesno lažu i manipuliraju informacijama kako bi zavarali javnost, sve u cilju opravdanja ratne politike koju vode, a za koju su unaprijed znali da neće polučiti relevantan uspjeh. Rezultat: na tisuće mrtvih američkih vojnika u Vijetnamu i Indokini, a sve uzalud, jer su sve procjene i analize upozoravale kako SAD neće, a ni ne može vojno slomiti otpor Vijetnamaca. U činu poručnika napustio je 1957. marince i pridružio se glasovitoj RAND korporaciji, gdje se ubrzo istaknuo kao jedan od najboljih vojno-političkih i ekonomskih analitičara, odnosno tvorac tzv. teorije igara, u kojoj je inzistirao na paradoksu (danas nosi njegovo ime) da će donositelj odluke uvijek favorizirati izbor s jasno izračunljivim rizikom, čak i u slučajevima kada bi nejasna alternativa, vjerojatno, proizvela veća korist. U početku je kao zaposlenik RAND-a surađivao s Ministarstvom obrane i posvema je prihvatio tada vladajuću "domino" doktrinu,

tj. da su SAD jedina svjetska sila koja ima snagu i sposobnost “demokratizirati” tzv. Treći svijet, te kako Amerika u svjetskom poretku predstavlja “dobre momke”, za razliku od “ružnih, prljavih i zlih” komunističara pod vodstvom SSSR-a. Svojim se radom toliko istakao da je 1964. postao prvim pomoćnikom tadašnjeg ministra obrane Johna McNaughtona i to upravo u danu kada je došlo do čuvenog “incidenta” u Tonkinškom zaljevu (za koji se kasnije saznalo da je bio insceniran od strane Amerikanaca), a koji je bio iskorišten kako bi Kongres dao široke ovlasti predsjedniku Lyndonu Johnsonu za vođenje rata u jugoistočnoj Aziji. Ubrzo je i sam Ellsberg otišao u Saigon, gdje je proveo dvije godine i pridružio se grupi generala Edwarda Lansdalea, stručnjaka za borbu protiv gerilaca, tako da je sudjelovao i u izravnim borbama po vijetnamskim džunglama. Već je tada počeo shvaćati da brutalne operacije “čišćenja terena” neće dati pozitivan rezultat; upravo suprotno, polučit će samo kontraefekt, odnosno veći i odlučniji otpor lokalnog stanovništva. U jednom izvješću Robertu McNamari, u ulozi nje-

gova savjetnika, Ellsberg je predvidio da će nastavak razaranja Vijetnama na koncu svršiti pobjedom Sjevernog Vijetnama i “sramotnim” povlačenjem američke vojske; nezadovoljan ovako pesimističkim prognozama, američki ministar obrane ga je “prebacio” na posao proučavanja povijesti uloge SAD-a u Indokini od 1945. do 1968. Ellsberg je već po običaju obavio temeljit, mnogi kažu fantastičan posao; u roku godine i pol dana završio je obimnu studiju u 47 tomova (s približno 4.000 strana i isto toliko dokumenata), koji su potvrdili njegovu reputaciju jednog od najpućenijih eksperata u pitanja američke vanjske politike.

Pentagon Papers, na kojima je radio Ellsberg, tada još uvijek vatreni pristaša hladnoratovske politike, ubrzano su u njemu počeli buditi sumnju, kada je shvatio da su svi američki predsjednici, od Harryja Trumana preko Dwighta Eisenhowera, pa do Johna Kennedyja i Lyndona Johnsona, zanemarivali ogromne žrtve dugogodišnjeg vojnog angažmana u Indokini što je u konačnici rezultiralo s gotovo 60.000 ubijenih

američkih vojnika i više od milijun pobijenih Vijetnamaca, Laošana i Kambodžana, a da o materijalnim štetama i devastacijama i ne govorimo, jer su na teritorije tih država u svakodnevnom, zastrašujućem bombardiranju bačene milijuni tona svakovrsnog, razarajućeg streljiva. Nezadovoljan autističkom politikom vladine administracije, Ellsberg je koncem 1968. u vrijeme posvemašnje eskalacije američkog vojnog angažmana u Indokini napustio “državni” posao i vratio se u RAND korporaciju, ali se i aktivirao u civilnom, mirovnom pokretu, u početku sudjelujući na antiratnim konferencijama, a kasnije i izravno kao agilni sudionik u akcijama građanskog protesta i neposluha. Na jednoj se konferenciji susreo s novinarkom “New York Timesa” Nealom Shyamom, kojeg je poznao još iz Vijetnama i koji je znajući da Daniel ima pristup i dodiru s povjerljivim materijalima, poveo razgovor o tomu kako bi njihovo objelodanjivanje imalo snažan odjek i pridonijelo bi bržem prekidu rata, za koji su svi upućeni znali da je za Amerikance izgubljen;

naravno Ellsberg je shvatio poruku, ali je i odlučno odbio smatrajući kako bi to graničilo s izdajom domovine “koja se ipak nalazi u ratu”. Ali već u kolovozu 1969. nakon jednog skupa Lige protivnika rata, u Pennsylvaniji, poslije govora jednog mladog studenta koji je ga je duboko dirnuo, u kojem je mladić objavio kako je spreman pridružiti se svojim prijateljima u zatvoru, ali se neće dati regrutirati, jer je sudjelovanje u takvom ratu ravno zločinu i da Amerika “svjesno svoju djecu šalje u smrt”, Ellsberg je odlučio djelovati onako kako mu je to predložio novinar “New York Timesa”; već početkom listopada 1969. počeo je u Santa Monici, u Kaliforniji iz RAND korporacije, u kojoj je radio kao konzultant Ministarstva obrane, iznositi i tajno fotokopirati povjerljive dokumente, kojima je imao pristup i to je radio punih osam mjeseci svakodnevno. Radilo se o tisućama “papira”, pa su mu u tom “poslu” pomagala i njegova djeca, sin Robert i kći Mary (iz prvog braka s Carol Cummings, kćerkom poznatog generala marinca Cummingsa). Prije no što je s dokumentima izašao u javnost, bezuspješno je pokušao kontaktirati poznatog senatora iz Arkanzasa Williama Fulbrighta, predsjednika Odbora za vanjske poslove, kako bi ga upozorio na nezakonite radnje, i tek tada, iako nevoljko odlučio je pozvati N. Shyama. Kada je novinar došao na MTI (Massachusetts Institute of Technology u Cambridgeu), jednu od najcjenjenijih američkih sveučilišnih institucija, s kojom je Ellsberg surađivao, pa je tamo i koristio fotokopirani aparat, jer ga nije posjedovao (tek ga je kasnije kupio), kako bi “bacio pogled” na (pre)snimljene materijale, odmah je uvidio njihovu važnost, ali i shvatio kako Danielu prijete realna opasnost da će ga tajne službe ubrzo “provaliti” i otkriti, budući se radilo o tisućama papira strogo povjerljiva sadržaja. Osim toga,

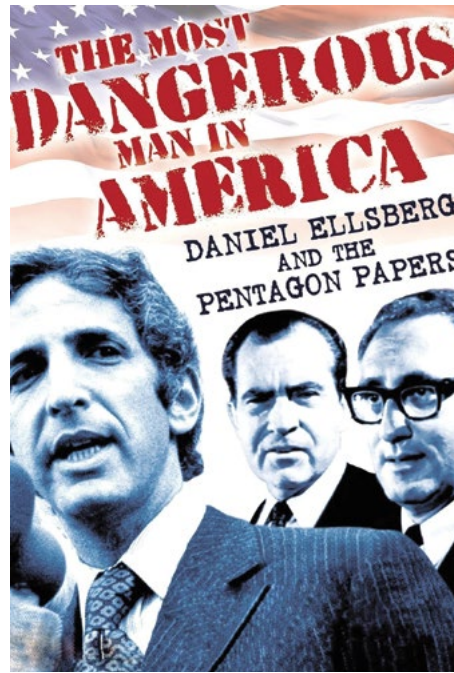
Ellsberg se i nije suviše trudio prikriti tragove svoga “zločina”; osobnim je čekovima plaćao fotografa da mu snimi dokumente na mikrofilmove, držao ih je u stanu, bez posebne zaštite. Zapravo je Ellsberg bio uvjeren da mu je FBI već ušao u trag i pomirio se da će ostatak života provesti “iza rešetaka”, ali odlučio je ići do kraja i razobličiti pogubnu i lažljivu politiku američke vlade, smatrajući to svojom patriotskom dužnošću. Iako je Shyamu obećao dati dokumente, još se uvijek premišljao i dogovorio se s njim, da ih sam prouči u njegovom stanu dok se on sa svojom drugom ženom, mirovnom aktivistkinjom, Patricijom Marx bude nalazio na odmoru u Indiji a kada je novinar, nakon uvida u fotokopije shvatio o kakvoj se “zapaljivoj bombi” radi, izvijestio je svog šefa u “New York Timesu” Roberta Rosenthala, uz napomenu da mu (još uvijek) ne smije otkriti “izvor”. Uredništvo je odlučilo angažirati Jamesa Greenfielda,

stručnjaka za vladinu politiku kako bi provjerio vjerodostojnost dokumentacije, koji je svu tu hrpu papira (strpanu u nekoliko poštanskih vreća) dopremio u svoj stan. Ali kako je tih materijala dolazilo sve više, morao je u dogovoru s urednicima iznajmiti sobu u “Hiltonu”, da bi sve to mogli nesmetano i pregledno, u tajnosti klasificirati i uredno obraditi, ali i zaštititi, jer su strahovali od upada FBI-a, tako da je u sobi bilo uspostavljeno cjelodnevno dežurstvo. Greenfield je sa suradnicima radio u punoj konspiraciji, da bi nakon višetjednog rada o svemu izvijestio izdavača “New York Timesa” Arthura Sulzbergera koji je trebao donijeti konačnu odluku ide li se s tim dokumentima (a radilo se o više od sedam tisuća “Pentagon Papers”) u javnost. Bivši američki državni tužitelj Herbert Brownell savjetovao je izdavača da se ne upušta u tu avanturu, posebice ako ne zna ili ne želi otkriti izvor informacija, te da se lako može dogoditi da svi urednici,

uključujući i samog Sulzbergera završe u zatvoru. Izdavač se malo lecnuo; ideja o tiskanju i objavljivanju tajnih dokumenata nije mu bila baš po volji; i sam je svojedobno bio marinac i na glasu kao veliki američki domoljub, međutim ipak je procijenio da je to od iznimne važnosti i interesa za javnost. Nakon tri mjeseca po "obradi" dokumenata, "New York Times" je počeo 13. lipnja 1971. tiskati "Pentagon Papers", ali začudo bez nekog većeg odjeka, suprotno očekivanjima redakcija koja je bila uvjerena kako će izazvati senzaciju i velike javne reakcije. Čini se da je Max Frankel bio u pravu kada je zaključio da bi "tema vjerojatno zamrla", da je vlada nije nakon trećeg objavljenog teksta pokušala cenzurirati; naime iz ureda državnog tužitelja Johna Mitchella, uredništvu je stiglo upozorenje u vidu "prijetnje": ukoliko ne obustave tiskanje spornih materijala, mogu biti, po Zakonu o špijunaži optuženi za podrivanje domovinske sigurnosti, što je razbjesnilo Sulzbergera i već 15. lipnja, "New York Times" je izašao s gromoglasnim najavama kako vlada želi zabraniti tiskanje serijala tekstova o ratu u Vijetnamu. Nakon toga Ministarstvo pravde je uspjelo privremeno zabraniti nastavak serijala s obrazloženjem "da materijali nanose nepopravljivu štetu nacionalnim interesima", ali se uredništvo žalilo Vrhovnom sudu, koji je u srpnju 1971. odlučio većinom glasova da "vlada nije dokazala opravdanost svoga zahtjeva da se obustavi tiskanje dokumenata". To se danas opisuje kao velika pobjeda glasovitog Prvog amandmana američkog Ustava. U međuvremenu, Pentagonске papire počele su tiskate i druge američke vodeće novine, jer je Ellsberg suprotno obećanju datom uredništvu "New York Timesa", dio dokumenata (iz opreza) prosljedio i u "Washington Post", "Boston Globe", "Christian Science Monitor", "St. Louis Post-Dispatch", tako da

više nitko nije mogao zaustaviti njihovo objavljivanje. Cijeli je slučaj "Povijesti procesa američkog odlučivanja u politici prema Vijetnamu", kako glasi službeni naziv Pentagonskih papira, komentirala i slavna Hannah Arendt, ukazujući na zbunjujuću činjenicu da u tim dokumentima zapravo nije objavljeno ništa o čemu se već javno nije raspravljalo u američkim stručnim publikacijama ili na televiziji i radiju, ali da su po vlast bili opasni, jer su otkrili "razmjere nagrizajućeg straha od posljedica koje bi poraz u Vijetnamu imao, ne po ugled nacije, već po ugled SAD-a i predsjednika države". Henry Kissinger je označio Daniela Ellsberga kao "najopasnijeg čovjeka za Ameriku", jer je "curenje informacija" imalo krajnje kompromitirajući učinak po ugled SAD-a u svijetu.

Naravno, Bijela je kuća počela policijski i sudski goniti Ellsberga, koji se u međuvremenu sakrio, jer mu je prijetila kazna zatvora od 115 godina. Na kraju su

sve optužbe protiv njega bile odbačene, jer su ga vlasti nezakonito prisluškivale i pokušale diskreditirati provalivši u ordinaciju njegova psihijatra, kako bi se neovlašteno, bez sudskog naloga domogli njegovog zdravstvenog dosjea. Zapravo, afera Watergate je spriječila i uveliko pomogla Ellsbergu da se relativno lako izvuče iz afere koju je zakuhao vlastima, jer se pozornost javnosti preusmjerila na novi skandal "nezakonitog prisluškivanja" u koji je izravno bio involviran i sam predsjednik SAD-a Richard Nixon. Rat u Vijetnamu trajao je još četiri godine; Kongres je prekinuo pomoć Južnom Vijetnamu početkom 1975., da bi rat bio završen sredinom iste godine potpunom pobjedom Sjevernog Vijetnama. Pentagon Papers nisu govorili samo o ratu u Vijetnamu i Indokini, već su jasno "signalizirali" kakav je bio utjecaj i uloga SAD-a u dirigitiranim pučevima u bivšem kolonijalnom svijetu: Gvatemala, Honduras, Indonezija, Dominikanska Republika, Brazil itd. Ujedno, Ellsberg je svojim "otkrićima" jasno podcrtao kako sadržajno i metodološki u (posebice vanjskoj) politici između republikanaca i demokrata ne postoje suštinske razlike, a na pitanje novinara bi li se ponovo kao zviždač upustio u sličnu, opasnu avanturu, iskreno je odgovorio kako sumnja, jer je rizik prevelik i da je zapravo imao puno sreće, jer se sve na koncu sretno završilo, a moglo je biti daleko gore po njega osobno, ali i njegovu obitelj. Napomenuo je da se divi Assangeu i Edwardu Snowdenu što su imali snage i hrabrosti ponoviti nešto slično njegovoj akciji i nakon kraćeg razmišljanja dodao: "Ipak, kada je u pitanju da se suočimo s mogućnošću planetarne katastrofe, kada je u pitanju opstanak naše civilizacije i devet milijardi ljudi, vrijedno je, čak obvezno (u) činiti sve da do toga ne dođe".

85. GODIŠNJICA KRISTALNE NOĆI U NJEMAČKOJ: “NIKADA VIŠE’ JE SADA”

PIŠE: J.C.

Njemačka je u studenome obilježila 85. godišnjicu Kristalne noći, početka organiziranog progona Židova tijekom nacionalsocijalističke vladavine u tadašnjoj nacističkoj Njemačkoj, što je bila prilika da političari iznova upozore na opasnost ponovnog bujanja antisemitizma, dok su predstavnici njemačke židovske zajednice istaknuli svoju želju da žive slobodno u zemlji koju smatraju svojom.

“Isključenje iz društva Židove pogađa stoljećima i unatoč Holokaustu, koji označava prekid s civilizacijom, to ih pogađa i dan-danas. To je sramota i istodobno sam i ogorčen i sramim se zbog toga”, rekao je njemački kancelar Olaf Scholz na komemoraciji održanoj u berlinskoj sinagogi Beth Zion, na koju je nakon napada Hamasa na Izrael prije nekoliko tjedana izvršen napad molotovljevim koktelom.

Scholz je osudio porast antisemitizma u Njemačkoj i izvikivanje antisemitskih i antiizraelskih parola na propalestinskim prosvjedima posljednjih tjedana. On je izrednicima zaprijetio zakonskim

mjerama, a onima koji ne posjeduju njemačko državljanstvo, izgon iz Njemačke.

“Moramo biti dosljedni i poručiti da oni koji šire antisemitizam riskiraju svoj boravak u Njemačkoj”, rekao je Scholz te istovremeno osudio svaki oblik antisemitizma bez obzira na pozadinu.

“Svaki oblik antisemitizma truje naše društvo kao što to pokazuju islamistička okupljanja i prosvjedi. Nećemo trpjeti

antisemitizam u Njemačkoj”, rekao je Scholz i dodao kako prosvjedi na kojima se posljednjih tjedana pozivalo na uništenje Izraela pokazuju da je nešto “temeljito pošlo po zlu”.

Predsjednik Središnjeg vijeća Židova u Njemačkoj Josef Schuster pohvalio je činjenicu da je židovski život danas u Njemačkoj, za razliku od situacije u kojoj su se njemački

Židovi našli 1938. godine, zaštićen. No on je u svom govoru također istaknuo kako Židovi ne žele živjeti iza "štitova".

"Mi želimo živjeti slobodno u zemlji koja je i naša i biti slobodni u ovom otvorenom društvu", rekao je Schuster i ukazao na to kako su se posljednjih tjedana, baš kao i prije 85 godina, na zgradama gdje žive Židovi u Berlinu pojavile Davidove zvijezde.

Osamdeset i peta godišnjica tzv. Kristalne noći, kada su koordiniranom akcijom diljem tadašnje Njemačke započeli napadi na židovske objekte i spaljivane sinagoge, obilježena je i komemoracijom u Bundestagu.

"Neizdrživo je da Židovi danas i u Njemačkoj doživljavaju otvoreni antisemitizam i mržnju. Povijesna odgovornost Njemačke za Holokaust mora se sada pokazati u konkretnom djelovanju protiv antisemitizma", rekla je u Bundestagu predsjednica njemačkog parlamenta Bärbel Bas.

Ona je rekla kako je uzrečica "Nikada više!", koja se ponavlja kada se prisjeća razdoblja nacionalsocijalizma, iznova i više nego aktualna.

"Nikada više!" je sada!", rekla je Bas.

Oporbena demokršćanska Unija CDU/CSU je vladi kancelara Olafa Scholza predbacila da ne čini dovoljno protiv antisemitizma, posebice kada je u pitanju borba protiv antisemitizma na propalestinskim prosvjedima u Njemačkoj.

"Borba protiv mržnje prema Židovima ne spada samo u rasprave u Bundestagu, nego se mora očitovati i u promjeni zakona", rekao je predvodnik zastupničke skupine Kršćansko-socijalne unije (CSU) u Bundestagu Alexander Dobrindt.

On se založio za to da se antisemitizam ubuduće karakterizira kao teži oblik širenja nacionalne mržnje s najmanjom zatvorskom kaznom od šest mjeseci.

Njemačka katolička crkva je na 85. godišnjicu početka organiziranog progona

NJEMAČKI KANCELAR OLAF SCHOLZ U BERLINSKOJ SINAGOGI

Židova u nacističkoj Njemačkoj izrazila žaljenje zbog tadašnjeg izostanka reakcije crkvenih dužnosnika.

"I njemački biskupi su u noći 9. studenog i u danima koji su uslijedili šutjeli. Sramim se šutnje Njemačke katoličke crkve tijekom progona Židova", objavio je predsjednik Njemačke biskupske konferencije Georg Bätzing povodom 85. godišnjice tzv. Kristalne noći u kojoj je započeo organizirani progon Židova u Njemačkoj.

On je rekao da je jedino berlinski prepozit Bernhard Lichtenberg, čelnik zbora kanonika, bio i ostao jedan od malobrojnih predstavnika Katoličke crkve u Njemačkoj koji su tada podigli glas protiv progona Židova.

Bätzing je ustvrdio kako je u prošlosti kršćanstvo "u priličnoj mjeri" sudjelovalo u stvaranju i održavanju antižidovskih stajališta te se tek od šezdesetih godina prošlog stoljeća počelo jasno izražavati protiv antisemitizma.

Predsjednik Njemačke biskupske konferencije je citirao papu Franju koji je rekao kako "ni jedan kršćanin ne može biti antisemit".

"Ali nije dovoljno samo osuđivati antisemitizam. Naša kršćanska dužnost je

aktivno raditi na njegovom suzbijanju", objasnio je Bätzing te župama u Njemačkoj naložio da se angažiraju u borbi protiv antisemitizma.

"Izjavljujem u ime Katoličke crkve u Njemačkoj: mi ćemo se svim sredstvima koja nam kao crkvi stoje na raspolaganju odupirati antisemitizmu. Židovi nikad više u Njemačkoj ne smiju biti u opasnosti", zaključio je Bätzing.

Kristalna noć, također poznata kao Noć razbijenog stakla, bila je svojevrsni početak Holokausta. U noći s 9. na 10. studenoga 1938. godine koordiniranom akcijom diljem tadašnje nacističke Njemačke započeli su napadi na židovske objekte, a sinagoge su paljene i spaljivane. Te su noći pripadnici SA i SS odreda paravojsnih snaga Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke napali, opljačkali i spalili židovske trgovine, zgrade i sinagoge u Austriji i Njemačkoj.

U studenom 1938. godine ubijeno je oko 1.400 Židova, a njih više od 30.000 je poslano u logore. Ali bio je to samo nagovještaj užasa koji su uslijedili. Do kraja nacionalsocijalističke vladavine 1945. godine ubijeno je više od šest milijuna europskih Židova.

WJC POKRENUO POVIJESNU INICIJATIVU “KISHREINU”

PIŠE: J.C.

Svjetski židovski kongres (WJC) u listopadu je napravio još jedan presedan koji bi trebao poboljšati buduće katoličko-židovske odnose: u Vatikanu je otvoren ured WJC-a, a tom prigodom održan je i sastanak pape Franje i predstavnika WJC-a, na čelu s predsjednikom Ronaldom Lauderom. Osim toga, WJC je pokrenuo i povijesnu inicijativu nazvanu “Kishreinu” (hebrejski: “naša veza”), namijenjenu jačanju židovsko-katoličkih veza diljem svijetu.

Papa Franjo pozdravio je ovu inicijativu, objašnjavajući da “u svjetlu vjerske baštine koju mi dijelimo, na sadašnjost trebamo gledati kao na izazov koji nas spaja, kao na poticaj za zajedničko djelovanje.”

“Našim dvjema vjerskim zajednicama povjerena je zadaća raditi na tome da svijet učinimo bratskijim, boreći se s oblicima nejednakosti i promičući veću pravdu, tako da mir ne ostane ovozemaljsko obećanje, već da postane sadašnja stvarnost u našem svijetu”, rekao je poglavar Katoličke crkve

Čelnici židovskih zajednica iz više od 50 zemalja, koje je Papa primio u listopadu u Apostolskoj palači, okupili su se na sastanku Izvršnog odbora Svjetskog židovskog kongresa — prvom formalnom događaju koji je organizirala jedna židov-

ska organizacija u Vatikanu. Posluživala se košer hrana.

Inicijativa Kishreinu, kada bude finalizirana, poslužit će kao odgovor židovske zajednice na deklaraciju “Nostra Aetate” Drugog vatikanskog sabora, koja je 1965. godine modernizirala odnose između Rimokatoličke crkve, judaizma i drugih religija.

Predsjednik WJC-a Ronald S. Lauder, u svom obraćanju u vatikanskoj dvorani Sinode, rekao je: “Mi želimo promicati naše veze s Katoličkom crkvom. Danas pokrećemo proces ‘Kishreinu’, koji jača našu zajedničku budućnost i predstavlja novu fazu u katoličko-židovskim odnosima”.

Lauder je također izrazio zahvalnost zbog suosjećanja kojeg Katolička crkva pokazuje u vrijeme povećane mržnje prema Židovima diljem svijeta. “Mi to ne ignoriramo. Ne zaboravljamo. Ali gledamo naprijed, zajedno. A što bi uopće moglo biti bolje za svu djecu Božju nego da žive zajedno u miru, skladu i u domu Gospodnjem, zauvijek”, rekao je.

“S našom zajedničkom baštinom, imamo zajedničku odgovornost raditi zajedno za dobrobit čovječanstva, boreći se protiv antisemitizma te antikatoličkih i antikršćanskih stavova, kao i protiv svih vrsta diskriminacije, moramo raditi za pravdu, solidarnost i mir, širiti suosjećanje i milosrđe u često hladnom i nemilosrdnom svijetu”, kazao je kardinal Kurt Koch, voditelj Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana.

Desetljećima je Svjetski židovski kongres uspješno radio na produblivanju odnosa između svjetskog židovstva i Katoličke crkve, s fokusom na bolje razumijevanje i rješavanje razlika. Lauder je stoga rekao da će WJC raditi kako na poboljšanju razine suradnje između globalne židovske zajednice i Svete Stolica na međunarodnim forumima tako i na pomoći onima u potrebi diljem svijeta, uključujući one pogođene ratom u Ukrajini.

Pojašnjavajući važnost ove prigode, povjerenik WJC-a za međuvjerske odnose Claudio Epelman istaknuo je sljedeće: “Stotine židovskih čelnika iz cijeloga svijeta započinju proces koji će promijeniti način na koji se Židovi i kršćani odnose i dijele svoje svakodnevne živote u svakom mjestu i gradu u kojem žive. Zahvalni smo papi Franji na neprocjenjivoj simboličnoj gesti što je danas ovdje naš domaćin i uvjereni smo da ćemo radeći zajedno stvoriti bolju budućnost za sve.”

Sastanak Izvršnog odbora WJC-a započeo je u povijesnoj Velikoj sinagogi u Rimu, koja je izgrađena 1904. godine.

KONFERENCIJU O HOLOKAUSTU U VATIKANU ZASJENILI DOGAĐAJI U IZRAELU

PIŠE: F. B.

Konferencija o Holokaustu održana u listopadu u Vatikanu trebala je po mnogo čemu biti posebna, ali zasjenio ju je novi rat na Bliskom istoku koji je izbio nakon terorističkih napada Hamasa, koje je jedan sudionik ove konferencije u Vatikanu nazvao “najgorim pokoljem židovskih civila u jednom danu od genocida u Drugom svjetskom ratu”.

Dvodnevna konferencija nazvana “Novi dokumenti iz pontifikata pape Pija XII. i njihovo značenje za židovsko-kršćanske odnose: dijalog između povjesničara i teologa” organizirana je nakon što su 2020. otvoreni arhivi Vatikana iz razdoblja pontifikata Pija XII., a tom je prilikom pronađeno pismo koje je otkrilo da je papa znao za pojedinosti nacističkog pokušaja istrebljenja Židova u Holokaustu već 1942. godine. Konferencija, koja je pripremana dvije godine, okupila je u Vatikanu povjesničare i teologe kako bi raspravljali o židovsko-kršćanskim odnosima nakon otvaranja arhiva.

Na konferenciji u Vatikanu trebali su sudjelovati i predstavnici memorijalnog centra sjećanja na Holokaust Jad Vašem, ali oni su zbog događaja u Izraelu otkazali svoj dolazak. Profesorica Deborah E.

Lipstadt, američka posebna izaslanica za nadgledanje i borbu protiv antisemitizma koja je pobijedila u povijesnoj pravnoj borbi protiv poricatelja Holokausta Davida Irvina 1996. godine, sjedila je u prvom redu.

Kardinal Pietro Parolin, vatikanski državni tajnik, promijenio je svoj pripremljeni uvodni govor kako bi spomenuo “grozan i prezira vrijedan napad” protiv “izraelske braće i sestara”.

“Nažalost, nasilje, terorizam, barbarstvo i ekstremizam potkopavaju legitimne težnje Palestinaca i Izraelaca”, kazao je Parolin.

Glavni rimski rabin Riccardo Di Segni rekao je da su njegove “misli više tamo nego ovdje”, te u svom govoru pozvao sve nazočne da “razluče emocije od povijesti”.

“Postoji religijska dimenzija koja se razlikuje od političke, između velikih povijesnih događaja i bezbrojnih mikroprča. Sam tijek događaja drugačiji je od moralnih razina”, rekao je rabin Di Segni.

Židovsko-kršćanski dijalog, zaključio je Di Segni, zahvaljujući Drugom vatikanskom saboru, proizlazi iz revizije “stajališta koja su uzrokovala velika stradanja u povijesti”.

Arhivist Vatikanskog apostolskog arhiva Giovanni Coco govorio je u sklopu panela na temu “Riječi, šutnje i nespo razumi u dokumentima Pija XII.”, te podsjetio je da je u studenom 1945. papa

Pio XII. prvi put u audijenciju primio skupinu Židova, koji su preživjeli koncentracijske logore. Coco je kazao da su ti Židovi “došli izraziti svoju duboku zahvalnost za pomoć koju su primili od Katoličke crkve”.

U svom govoru, nastavio je Coco, Papa je spomenuo “rasističke strasti” koje su “progutale bezbroj nevinih žrtava” zbog njihove “rase”, ali je pažljivo izbjegavao bilo kakvo eksplicitno spominjanje riječi “istrebljenje”. Ta ustrajna šutnja o Holokaustu, istaknuo je Coco, povijesna je kontroverza koja traje već pola stoljeća. Arhivist Vatikanskog apostolskog arhiva smatra da nije istina da Holokaust nije ostavio traga u katoličkom učenju.

Pobornici pape Pija tvrde da je on iza kulisa pomagao Židovima, o čemu nije javno govorio kako bi spriječio pogoršavanje situacije za katolike u dijelovima Europe pod nacističkom okupacijom. Njegovi protivnici govore da mu je nedostajalo hrabrosti da javno progovori na temelju informacija koje je imao, unatoč apelima savezničkih sila koje su se borile protiv Njemačke.

Konferenciju o Holokaustu su zajednički organizirali Vatikan, Jad Vašem, američki State Department, američki muzej sjećanja na Holokaust i brojne druge židovske organizacije.

ZA USPOMENU NA LJERKU AUFERBER (1922. – 2023.)

PIŠE: BRANKA CIMERMANOVIĆ

O mami neću pisati ništa što već ne znate. Mamu ste svi znali pa tako i sve o njoj. Željela bih samo da vam u sjećanju ostane baš ona prava njezina slika.

Ovaj sam tekst napisala i objavila na Facebooku u jednom dahu onda kad nas je napustila pa neću ništa dodavati ni oduzimati. Zihrona livraha!

U Zagrebu, 25. rujna 2023.

O baki Ljerki sam uvijek pisala vezano za neku proslavu, zabavu, bilo kakvu veselu zgodu. Uvijek sve puno osmijeha, čaša podignutih na zdravicu, vesele obitelji teškom mukom prikupljenom na hrpu. Željela bih da takve slike ostanu svima u sjećanju. Bake Ljerke više nema, napustila nas je jučer, brzo i tiho, nakon dugog života i kratke bolesti. Još prije tri dana vozili smo je Jurišićevom da malo pogleda

što ima novo po izlozima, a prije mjesec dana proslavili smo 101. rođendan.

Možda se nekima ovo 'baka' neće sviđjeti jer ona je ipak bila gospođa profesorica, no to je iz praktičnih razloga — moji su unuci imali tri ravnopravne bake (dvije bake i prabaku) koje su razlikovali po imenu pa je ovo 'baka Ljerka' nekako ušlo u opću upotrebu.

U svom dugom životu baka Ljerka je prošla zbilja mnogo toga. Od razmažene tinejdžerice iz osječkih buržujskih krugova, odrasle između guvernanti i ljetovanja u Karlsbadu, umjesto u nasljedstvo tvornice čokolade otišla je ravno u Holokaust, bježanje i skrivanje poput Anne Frank, zatim u obnovu života i stvaranje obitelji (tu ulazim ja pa onda moj brat!) i zakašnjeli studij, dugi profesorski staž i duga, duga penzija. Svuda ju je vodio vedar duh, znatiželja, energično rješavanje problema odmah i sada (ovo me ubijalo u pojam!), smisao za lijepo na sebi i u sebi, ljubav za glazbu i literaturu, radost življenja. Govorila je nekoliko jezi-

ka i do zadnjeg dana rješavala njemačke križaljke, zadnji broj Neue Posta kupili smo zajedno baš u petak. Silno je uživala u svojih četvero prauučadi, još malo i mogla je postati i praprabaka.

Baka Ljerka bila je nadahnuće svima koji su je poznavali pa neka je se sjetite uz osmijeh.

**DOBROVOLJNI PRILOZI ZA
DOM ZAKLADE LAVOSLAVA SCHWARZA**

• **OBITELJ PERERA, ITALIJA — 3.000 EURA**

IMPRESUM: GLAVNA UREDNICA: NATAŠA BARAC / UREDNIŠTVO: SANJA ZORIČIĆ-TABAKOVIĆ, ZORAN MIRKOVIĆ, NATAŠA BARAC, TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / BROJ IZDANJA: HA-KOL 182. / LISTOPAD-STUDENI-PROSINAC 2023. / TIŠRI / HEŠVAN / KISLEV / TEVET 5784. / OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK: TESSA BACHRACH-KRIŠTOFIĆ / GLASILO ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE U HRVATSKOJ / IZDAVAČ: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB / PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB P.P. 986 / TEL: 385 149 22 692 / FAX: 385 149 22 694 / E-MAIL: JCZ@ZG.T-COM.HR / ZA IZDAVAČA: DR. OGNJEN KRAUS / ISSN 1332-5892 / IZLAŽENJE HAKOLA FINANCIJSKI POTPOMAŽE SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE / PRETPLATA U TUZEMSTVU: 20 EURA GODIŠNJE, ZA INOZEMSTVO 35 EURA, NA ŽIRO RAČUN KOD ZAGREBAČKE BANKE D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10000 ZAGREB, BROJ: 1101504155, IBAN: HR6423600001101504155 U KORIST ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, A IZ INOZEMSTVA: ACCONT OWNER: ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, PALMOTIĆEVA 16, 10000 ZAGREB, BANK: ZAGREBAČKA BANKA D.D., TRG BANA JOSIPA JELAČIĆA 10, 10 000 ZAGREB / ACCOUNT NUMBER: 1500260173 / IBAN: HR4923600001500260173 / SWIFT: ZBAHR2X / TISAK: OFF SET TISAK NP GTO D.O.O

